

***KAJIAN FILOLOGI SAHA JINISING KATRÊSNAN DHATÊNG GARWA WONTÊN
SÊRAT NGÈLMI PANGASIHAN***

SKRIPSI

**Dipunajêngakên dhatêng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
minangka Jêjangkêping Pandadaran
anggayuh *Gelar*
*Sarjana Pendidikan***

**déning
Anton Novi Widayanto
NIM 09205244060**

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2015**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan Kajian Filologi saha Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa wontên Sêrat Ngèlmi Pangasihane mênika sampun angsal palilah saking Pembimbing supados dipunujèkakên ing pandadaran.

Ingkang nyarujuki,

Ngayogyakarta, 19 Desember 2014

Pembimbing I

Hesti Mulyani, M.Hum.
NIP 19610313 198811 2 002

Pembimbing II

Venny Indria Ekowati, M. Litt.
NIP 19791217 200312 2 003

PANGÊSAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Kajian Filologi* saha Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa wontên *Sêrat Ngèlmi Pangasihan* mênika sampun dipunandharakên wontên pandadaran sangajênging *Dewan Penguji* rikala 19 Desember 2014 saha dipuntêtêpakên lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Ketua Penguji		13-01-2015
Venny Indria Ekowati, S.Pd., M.Litt.	Sekretaris Penguji		09-01-2015
Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.	Penguji Utama		06-01-2015
Dra. Hesti Mulyani, M.Hum.	Anggota Penguji		7-1-2015

Ngayogyakarta, 13 Januari 2015

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.

NIP 19550505 198011 1 001

WÊDHARAN

Ingang tandha tangan wontên ing ngandhap mênika, kula

Nama : Anton Novi Widayanto

NIM : 09205244060

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharakên bilih *karya ilmiah* mênika sêratan kula piyambak. Samangrêtos kula, *karya ilmiah* mênika wosipun botên dipunsêrat tiyang sanès, kajawi bab-bab tartamtu ingkang kula pêndhêt minangka *acuan* kanthi adhêdhasar tata cara saha *etika* nyêrat *karya ilmiah* ingkang limrah.

Sêratan ing wêdharan mênika kasêrat kanthi saèstu. Manawi kasunyatanipun kabuktèn manawi wêdharan mênika botên lêrês, bab mênika dados tanggêl jawab kula pribadi.

Ngayogyakarta, 19 Desember 2014

Kula pun,

Anton Novi Widayanto

NIM 09204544060

SÊSANTI

“Yèn kowé péngin mulya, mulyakna wong tuwamu”
(K.H. Anwar Zahid)

PISUNGSUNG

Linambaran pamuji syukur dhumatêng ngarsanipun Gusti *Allah SWT*, *karya ilmiah* mênika kula pisungsungkên dhatêng tiyang sêpuh kula. Maké Samsiyah saha Paké Warji ingkang sampun nggulawênthah kanthi katoging tênga, béya, saha sih katrêsnan.

PRAWACANA

Panyêrat munjukakên puja-puji syukur *Alhamdulillah* dhumatêng Allah SWT ingkang sampun mapintên-pintên paring kasarasan, kanikmatan, kabêgjan, saha kabagyan dhatêng panyêrat, saéngga *skripsi* ingkang asêsirah *Kajian Filologi* saha Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa wontên *Sêrat Ngèlmi Pangasih*an mênika sagêd kasil kanthi nir ing sambékala. Ing kalodhangan mênika, panyêrat ugi ngaturakên agunging panuwun dhatêng:

1. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni;
2. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M.Hum. minangka pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring idi kanggé nglampahi panalitèn mênika;
3. Ibu Hesti Mulyani, M. Hum. minangka *dosen pembimbing* I saha Penasihat Akademik ingkang sampun kêrsa paring bimbingan, piwulang, saha pandonga dhatêng panaliti; saéngga *skripsi* mênika sagêd dipunpungkasi kanthi saé;
4. Ibu Venny Indria Ekowati, M. Litt. minangka *dosen pembimbing* II ingkang sampun kêrsa paring bimbingan, wêjangan, tlatos anggènipun nuntun, saha pandonga dhatêng panaliti saéngga *skripsi* mênika sagêd dipunpungkasi kanthi saé;
5. Bapa-Ibu *dosen Jurusan* Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring mawarni-warni kawruh, piwulang, saha wêjangan ingkang murakabi dhatêng panyêrat;
6. *Staf Jurusan* Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring pambiyantu *administrasi perkuliahan* dhatêng panyêrat;
7. *Staf Karyawan* Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun paring pambiyantu dhatêng panyêrat;
8. *Petugas Perpustakaan Museum* Taman Siswa Dewantara Kirti Griya ingkang sampun paring idi dhatêng panyêrat gayut kaliyan panalitèn ing *Perpustakaan Museum* Taman Siswa Dewantara Kirti Griya;
9. Tiyang sêpuh kêkalih kula ingkang sangêt kula trêsnani;

10. Ibu Walsriyati saha Bapa-Ibu Guru SD Negeri Jagamangsan 3, ingkang sampun paring panjurung saéngga panyêrat tansah tatag têtêg satêmah tutug anggèn panyêrat nyêrat *karya ilmiah* mênika sagêd kasil;
11. Kanca-kanca Kelas H/2009 (H.Com/Parama) ingkang sampun suka panjurung anggèn panyêrat nyêrat *skripsi* mênika;
12. Anggi, Aji, Walin, Warih, saha Wisnu ingkang sampun purun dados kanca wawan rêmbugipun panyêrat saha suka panjurung dhatêng panyêrat saéngga *skripsi* mênika mawujud;
13. Kanca-kanca PBD sarta sadaya *pihak* ingkang botên sagêd panyêrat sêbutakên sadaya ingkang sampun suka pambiyantu, pandonga, saha panjurung dhatêng panyêrat saéngga *skripsi* mênika sagêd kasil.

Tamtu kémawon, *skripsi* mênika dèrèng sagêd kawastanan saé, jangkêp, mênapa déné sampurna. Pramila saking mênika, sadaya pangandikan mênapa déné panyaruwé ingkang tumuju murih langkung saé, jangkêp, saha sampurnaning *skripsi* mênika, tansah katampi kanthi bingahing manah saha atur agunging panuwun. Wasana, kanthi raos andhap asor panyêrat saèstu gadhah pangajab mugi-mugi *skripsi* mênika sagêd murakabi, *Aamiin*.

Ngayogyakarta, 19 Desember 2014

Panyêrat,

Anton Novi Widayanto

PRATÉLAN ISI

	kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARAJUKAN	ii
PANGÊSAHAN	iii
WÊDHARAN	iv
SÊSANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	viii
PRATÉLAN ISI	xi
PRATÉLAN GAMBAR	xii
PRATÉLAN <i>TABEL</i>	xiii
PRATÉLAN LAMPIRAN	xiv
PRATÉLAN CEKAKAN	xv
PANDOM ÉJAAN	xvi
SARINING PANALITÈN	xvii
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panalitèn	1
B. Undêraning Prakawis	4
C. Watêsaning Prakawis	4
D. Wosing Panalitèn	5
E. Ancasipun Panalitèn	5
F. Paédahipun Panalitèn	6
G. Pangrêtosan	6
BAB II GÊGARAN <i>TEORI</i>	8
A. <i>Filologi</i>	8
B. <i>Objek Panalitèn Filologi</i>	10
1. <i>Naskah</i>	10
2. <i>Teks</i>	11
C. Ancasing Panalitèn <i>Filologi</i>	12

D. <i>Aliran Filologi</i>	13
E. <i>Lampahing Panalitèn Filologi</i>	13
1. <i>Inventarisasi Naskah</i>	14
2. <i>Deskripsi Naskah</i>	15
3. <i>Transliterasi Teks</i>	16
4. <i>Suntingan Teks</i>	17
5. <i>Terjemahan Teks</i>	18
6. <i>Analisis Teks</i>	19
F. <i>Katrêsnan</i>	19
G. <i>Panalitèn ingkang Jumbuh</i>	21
BAB III CARA PANALITÈN	28
A. <i>Jinising Panalitèn</i>	28
B. <i>Sumber Data Panalitèn</i>	28
C. <i>Cara Ngêmpalakên Data</i>	29
D. <i>Instrumen Panalitèn</i>	31
E. <i>Cara Ngêsahakên Data</i>	33
F. <i>Teknik Analisis Data</i>	34
BAB IV ASILING PANALITÈN SAHA PANGRÊMBAGIPUN	35
A. <i>Inventarisasi Naskah SNP saha Pangrêmbagipun</i>	35
B. <i>Deskripsi Naskah</i>	36
1. <i>Asiling Deskripsi Naskah</i>	36
2. <i>Pangrêmbagipun Deskripsi Naskah</i>	38
C. <i>Transliterasi, Suntingan, saha Terjemahan Teks SNP</i>	39
1. <i>Pandom Transliterasi Teks SNP</i>	40
a. <i>Wujuding Aksara Jawa saha Pasanganipun</i>	40
b. <i>Aksara Swara</i>	41
c. <i>Aksara Murda</i>	41
d. <i>Sandhangan Aksara Jawa</i>	41
e. <i>Éjaan</i>	43
f. <i>Tandha Pamaos</i>	46
2. <i>Pandom Suntingan Teks</i>	46

3. Pandom <i>Terjemahan Teks</i>	47
4. Asiling <i>Transliterasi, Suntingan, saha Terjemahan Teks SNP....</i>	48
5. Aparat kritik	94
6. Cathêtan <i>Terjemahan Teks</i>	99
D. Asiling Panalitèn saha Pangrêmbag	101
1. Katrêsnan Jalêr dhatêng Èstri	104
2. Katrêsnan Èstri dhatêng Jalêr	111
BAB V PANUTUP	119
A. Dudutan	119
B. Pamrayogi	122
C. <i>Implikasi</i>	122
KAPUSTAKAN	123
A. <i>Manuskrip</i>	123
B. Pustaka	123
C. <i>Internet</i>	124
LAMPIRAN	125

PRATÉLAN GAMBAR

<i>Foto 1</i>	: Wujuding aksara mbata sarimbang	12
<i>Bagan 1</i>	: Lampahing Panalitèn <i>Filologi SNP</i>	14

PRATÉLAN TABEL

<i>Tabel 1</i>	: <i>Deskripsi Panalitèn ingkang Jumbuh</i>	21
<i>Tabel 2</i>	: <i>Kartu Data Deskripsi Naskah</i>	31
<i>Tabel 3</i>	: <i>Kartu Data Deskripsi Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa wontên Teks SNP</i>	33
<i>Tabel 4</i>	: <i>Asiling Deskripsi Naskah SNP</i>	36
<i>Tabel 5</i>	: <i>Wujudipun Aksara Jawa saha Pasanganipun ing Teks SNP</i>	39
<i>Tabel 6</i>	: <i>Panyêrating Aksara Swara</i>	41
<i>Tabel 7</i>	: <i>Panyêrating Aksara Kapital (Aksara Murda)</i>	41
<i>Tabel 8</i>	: <i>Panyêrating Sandhangan Swara</i>	42
<i>Tabel 9</i>	: <i>Panyêrating Aksara Wyanjana</i>	42
<i>Tabel 10</i>	: <i>Panyêrating Aksara Sandhangan Panyigêging Wanda</i>	42
<i>Tabel 11</i>	: <i>Panyêrating Fonem ê pêpêt saha é, è taling</i>	43
<i>Tabel 12</i>	: <i>Panyêrating ha antep</i>	43
<i>Tabel 13</i>	: <i>Panyêrating ha ampang</i>	44
<i>Tabel 14</i>	: <i>Panyêrating Aksara Jawa Rangkap</i>	44
<i>Tabel 15</i>	: <i>Panyêrating Swara (Talingtarung Semu) “o” dados swara “a”</i>	44
<i>Tabel 16</i>	: <i>Panyêrating Aksara nya Dados Aksara n</i>	45
<i>Tabel 17</i>	: <i>Panyêrating Aksara ya Dados Aksara ha</i>	45
<i>Tabel 18</i>	: <i>Panyêrating Dwilingga</i>	45
<i>Tabel 19</i>	: <i>Panyêrating Dwipurwa</i>	46
<i>Tabel 20</i>	: <i>Panyêrating Têtêngêr wontên ing Panyêrating</i>	46
<i>Tabel 21</i>	: <i>Asiling Transliterasi, Suntingan, saha Terjemahan Teks SNP..</i>	48
<i>Tabel 22</i>	: <i>Aparat Kritik</i>	94
<i>Tabel 23</i>	: <i>Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa</i>	101

PRATÉLAN LAMPIRAN

Lampiran	:	<i>Teks Sêrat Ngèlmi Pangasih</i>	125
----------	---	---	-----

PRATÉLAN CEKAKAN

SNP : *Sêrat Ngèlmi Pangasihan*

No. : Nomêr

PANDOM ÉJAAN

Pandom éjaan ingkang dipunginakakên wontên ing *karya ilmiah* mênika wontên kalih, inggih mênika pandom éjaan kanggé basa Indonésia saha pandom éjaan kanggé basa Jawi. Pandom éjaan basa Indonésia sadayanipun ngginakakên *Ejaan Bahasa Indonesia yang Disempurnakan (EYD)*.

Wondéné pandom éjaan basa Jawi sakêdhik radi nyêbal saking *Pedoman Umum Éjaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* (Balai Bahasa Yogyakarta, 2006), inggih mênika tandha ê kanggé nyêrat *fonem* / ə / ugêlipun ê kados ing têmbung **sagêd** ‘bisa’; tandha é kanggé nyêrat *fonem* / e / ungêlipun é kados ing têmbung **saé** ‘baik’; saha tandha è kanggé nyêrat *fonem* / æ / ungêlipun è kados ing têmbung **wèwèh** ‘memberi’.

Irah-irahan *naskah* saha pêthikan-pêthikan abasa Jawi ngginakakên *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* kanggé nggampilakên panyêratipun. Ananging, kanggé aksara e ngginakakên tandha ê kanggé nyêrat *fonem* / ə /, tandha é kanggé nyêrat *fonem* / e /, ugi ngginakakên tandha è kanggé nyêrat *fonem* / æ /.

Sadaya irah-irahaning buku ingkang kasêrat mawi aksara Latin ingkang ngginakakên éjaan sadèrèngipun *EYD*, têtêp kasêrat mênapa wontênipun murih têtêp kajagi aslinipun, ugi supados botên nuwuhakên salah tapsir. Kanggé irah-irahaning buku utawi *naskah sêratan* aksara Jawa kajumbuhakên kaliyan *EYD*.

Kajian Filologi saha Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa wontên Sêrat Ngèlmi Pangasihan

**Déning: Anton Novi Widayanto
NIM 09205244060**

SARINING PANALITÈN

Ancasipun panalitèn mênika kanggé: (1) ngandharakên *inventarisasi naskah SNP* (2) ngandharakên kawontênaning *naskah Sêrat Ngèlmi Pangasihan*, (3) ndamêl *transliterasi teks Sêrat Ngèlmi Pangasihan*, (4) ndamêl *suntingan teks Sêrat Ngèlmi Pangasihan*. Salajêngipun, (5) ndamêl *terjemahan teks Sêrat Ngèlmi Pangasihan*, sarta (6) ngandharakên jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks Sêrat Ngèlmi Pangasihan*.

Panalitèn mênika ngginakakên *metode panalitèn deskriptif saha metode panalitèn filologi*. *Metode panalitèn deskriptif* dipunginakakên kanggé nggambarakên *naskah Sêrat Ngèlmi Pangasihan* kanthi *objektif*. *Metode panalitèn filologi* dipunginakakên kanggé nggambarakên *naskah Sêrat Ngèlmi Pangasihan* ingkang kasêrat mawi aksara Jawa cithak. *Sumber data* panalitèn mênika, *naskah Sêrat Ngèlmi Pangasihan koleksi Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya Yogyakarta*. *Teknik ngêmpalakên data* ing panalitèn mênika ngginakakên lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênika *inventarisasi naskah, deskripsi naskah, transliterasi, suntingan, saha terjemahan teks*. *Analisis data* ngginakakên *teknik analisis deskriptif*. *Validitas* ingkang dipunginakakên, inggih mênika *validitas semantik*. *Reliabilitas* ingkang dipunginakakên, inggih mênika *reliabilitas intraratter saha interratter*.

Asiling panalitèn mênika ngandharakên ênêm bab. Sapisan, kapanggihakên 3 *eksemplar naskah* kasêrat cithak. Kaping kalih, kawontênan *naskah Sêrat Ngèlmi Pangasihan* taksih saé, saha sêratanipun taksih sagêd kawaos. Katiga, *transliterasi teks Sêrat Ngèlmi Pangasihan* dipungarap kanthi ngéwahi sêratan aksara Jawa dhatêng aksara Latin adhêdhasar éjaan ingkang lumampah. Sakawan, *suntingan teks* ngginakakên *metode suntingan teks edisi standar*. Gangsal, *terjemahan teks* dipungarap kanthi ngginakakên *metode terjemahan harfiah saha terjemahan isi*. Sadaya *metode terjemahan* kasêbut dipungarap kanthi *kontekstual*. Wontên *terjemahan teks*, wontên têmbung-têmbung ingkang wontên cathêtan *terjemahan*-ipun kanggé nggampilakên nêgêsi têmbung-têmbung ingkang angèl dipun-*terjemah*-akên kanthi kasêrat *alternatif pemahanan*-ipun. Ênêm, *Sêrat Ngèlmi Pangasihan* ngêwrat jinising katrêsnan dhatêng garwa inggih mênika, (1) katrêsnan jalêr dhatêng èstrinipun wontên *teks SNP* inggih mênika trêсна, ngomahi, ngayani, ngajèni, saha ngéman, saha (2) katrêsnan èstri dhatêng tiyang jalêripun wontên *teks SNP* inggih mênika bêkti, sumungkêm, mituhu, ngladosi, sêtya, rumêksa, mbiyantu, ngaji-aji, saha sumarah.

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring Panalitèn

Asiling budaya utawi têtilaraning masarakat Jawi wontên ingkang awujud *non-fisik* mênapa déné *fisik*, ingkang botên kasêrat utawi kasêrat (Baroroh-Baried, 1985: 9-10). Têtilaraning masarakat Jawi ingkang botên kasêrat mênika awujud candhi, prasasti, papan patilasan, *mitos*, saha sanès-sanèsipun. Wondéné warisan ingkang awujud sêratan dipunsêbut *naskah*.

Naskah inggih mênika anggitan ingkang sinêrat asta (carik) ingkang taksih asli mênapa déné salinanipun (Darusuprta, 1984:1). Wondéné miturut Mulyani (2009b: 1) *naskah* Jawi inggih mênika anggitan ingkang sinêrat asta (carik), ingkang taksih asli mênapa déné salinanipun, ingkang ngêwrat mawarni-warnining kabudayan masarakat ing jaman rumiyin, ingkang kasêrat mawi aksara Jawa, aksara Arab Pégon utawi aksara Latin. *Naskah* mênika ngêwrat mawarni-warnining bab, inggih mênika bab (1) *sejarah*, (2) *sarasilah*, (3) *hukum*, (4) *ringgit*, (5) *sastra ringgit*, (6) *sastra*, (7) *piwulang*, (8) *Islam*, (9), *primbon*, (10) *basa*, (11) *musik*, (12) *tari-tarian*, (13) *adat-istiadat*, (14) *lain-lain* (Behrend, 1999: x; Mulyani, 2009b:2).

Saking mapintên-pintên jinising *naskah* Jawi, wontên sapérangan *naskah* Jawi ingkang jinisipun kalêbêt *naskah* *piwulang*. Salah satunggaling *naskah* Jawi ingkang ngêwrat bab *piwulang* inggih mênika *Sêrat Ngèlmi Pangasih* (salajêngipun dipunsêrat *SNP*). *SNP* kasimpên ing *Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya* kanthi kode Bb.1.092. Adhêdhasar sêratan ing samak, *SNP* kasêrat mawi aksara Jawa cithak kanthi dhapukan gancaran, kacithak ing Kedhiri

taun 1931, kaanggit déning R. Poedjahardja saking Surakarta rikala taun 1924.

Pérangan mênika adhêdhasar saking *teks SNP* kados ing ngandhap mênika.

Ikêtanipun R. Poedjahardja ing Surakarta. Kala ing taun walandi: 1924 utawi ing taun jawi Jé sinangkalan kata tata raga rupa (1854). Kawêdalakên sarta kasadé déning: Tan Khoen Swie. Kedhiri 1931.

Naskah SNP ngêwrat tigang bab. Bab sapisan ngêwrat babaripun ngèlmi pangasihan, kapêrang dados sakawan prakawis, inggih mênika (1) lampah labêt, (2) lampah wèwèh, (3) lampah ngawon, saha (4) lampah sabar. Bab kalih ngêwrat rangkêpanipun pangasihan mawi lampah pangasihan ing sih: (1) ing rêjêki, (2) ing bojo, (3) ing tiyang sêpuh, (4) ing anak, (5) ing sanak-sadhèrèk, (6) ing tangga têpalih, (7) ing kanca, (8) ing mitra, (9) ing bandara utawi lurah, (10) sih ing réncang utawi batur, (11) ing guru, (12) ing murid, (13) ing satru, saha (14) ing sato kéwan. Bab tiga ngêwrat tungguling pangasihan mawi tindak kautamèn sarta nêrangakên ingkang nama: (1) nistha, (2) madya, (3) utami, (4) nisthaning pawèwèh, (5) madyaning pawèwèh, saha (6) utamaning pawèwèh.

Pawadan pamilihing *SNP* dados *sumber data* panalitèn inggih mênika (1) *teks* mênika dhapukanipun gancaran, saéngga langkung gampil anggènipun mangrêtos wosing *naskah* tinimbang ingkang dhapukan sêkar, (2) *teks* mênika sinêrat mawi aksara Jawa cithak saéngga gampil dipunwaos, (3) *naskah* mênika narik kawigatosan awit saking wosipun, inggih mênika mratélakakên lampahing tiyang matêk aji pangasihan sinêratan mantranipun. Panalitèn mênika kaangkah sagêd mangrêtos jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*. Jinising katrêsnan dhatêng garwa kasêbut, salajêngipun sagêd dipunginakakên wontên ing gêsang bêbrayan.

Wontên ing panalitèn mênika ngandharakên jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*. Salah satunggaling lampah panalitèn ingkang sagêd nggampilakên anggènipun mangrêtosî isining *naskah* Jawi, inggih mênika kanthi lampah panalitèn *filologi*. *Filologi* inggih mênika satunggaling ngèlmi ingkang gêgayutan kaliyan wohing *karya sastra* ingkang magêpokan kaliyan bab basa, kasusastran, saha kabudayan (Mulyani, 2009b: 1).

Ancasing panalitèn *filologi* inggih mênika ngêcakakên lampahing panalitèn. Lampahing panalitèn miturut Mulyani (2009b: 4-5), inggih mênika (1) *inventarisasi naskah*, (2) *nêmtokakên naskah* ingkang badhé kapilih, (3) *deskripsi naskah*, (4) maos *naskah* saking *naskah* ingkang kapilih, (5) *transliterasi*, saha (6) *terjemahan teks*. Lampahing panalitèn mênika kanggé naliti *objek* panalitèn *filologi* inggih mênika *naskah* saha *teks*.

Wontên ing panalitèn mênika, lampahing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên inggih mênika (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3) *transliterasi teks* (4) *suntingan teks*, (5) *terjemahan teks*, saha (6) *analisis teks*. Lampahing panalitèn *filologi* mênika kanggé nali *objek* panalitèn *filologi* inggih mênika *naskah* saha *teks* ingkang irah-irahanipun *SNP*.

Adhêdhasar andharan ing nginggil, ing panalitèn mênika dipunlampahi panalitèn *filologi* saha jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*. Panalitèn mênika kaangkah sagêd mangrêtosî wosing *teks SNP* saha jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*.

B. Undêraning Prakawis

Gêgayutan kaliyan dhasaring panalitèn ing nginggil, nuwuhakên prakawis-prakawis ingkang badhé kaandharakên. Prakawis-prakawis kasêbut kaandharakên wontên ing ngandhap mênika.

1. Warni-warnining *naskah* Jawi.
2. Prêlunipun *inventarisasi naskah SNP*.
3. Prêlunipun *deskripsi naskah SNP*.
4. Prêlunipun *transliterasi teks SNP*.
5. Prêlunipun *suntingan teks SNP*.
6. Prêlunipun *terjemahan teks SNP*.
7. Prêlunipun ngandharakên jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*.

C. Watêsaning Prakawis

Ngéngingi kathahipun undêraning prakawis ingkang jumbuh kaliyan panalitèn mênika, pramila panalitèn mênika dipunwatêsi. Wondéné watêsaning prakawis kasêrat ing ngandhap mênika.

1. *Inventarisasi naskah SNP*.
2. *Deskripsi naskah SNP*.
3. *Transliterasi teks SNP*.
4. *Suntingan teks SNP*.
5. *Terjemahan teks SNP*.
6. Jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*.

D. Wosing Prakawis

Adhêdhasar undêraning prakawis saha watêsaning prakawis sagêd dipundamêl wosing prakawisipun. Wosing prakawis wontên panalitèn mênika katata kados ing ngandhap mênika.

1. Kadospundi *inventarisasi naskah SNP*?
2. Kadospundi *deskripsi naskah SNP*?
3. Kadospundi *transliterasi teks SNP* saha *suntingan teks SNP*?
4. Kadospundi *terjemahan teks SNP*?
5. Kadospundi jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*?

E. Ancasipun Panalitèn

Ancasipun panalitèn mênika adhêdhasar wosing panalitèn ing nginggil. Wondéné ancasipun panalitèn mênika katata kados ing ngandhap mênika.

1. Ngandharakên *inventarisasi naskah SNP*.
2. Ngandharakên *deskripsi naskah SNP*.
3. Ndamêl *transliterasi teks SNP* saha *suntingan teks SNP*.
4. Ndamêl *terjemahan teks SNP*.
5. Ngandharakên jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*.

F. Paédahipun Panalitèn

1. Paédah *teoritis*

Ancasing panalitèn mênika kanggé mangrêtosi wosing *teks* wontên satunggaling *naskah SNP*. Awit panalitèn mênika dipunkajêngakên sagêd nambahi

kontribusi kanggé ngêcakakên ngèlmi filologi. Bab mênika jumbuh kaliyan wosing *teks* ingkang kawrat ing satunggaling *naskah* Jawi inggih supados pamaos sagêd langkung gampil anggènipun mahami satunggaling *naskah SNP*.

2. Paédah *praktis*

- a. Asiling *transliterasi*, *suntingan*, saha *terjemahan teks* sagêd nggampilakên pamaos anggènipun maos *teks SNP* ingkang salajêngipun sagêd dipunpêndhêt piwulangipun.
- b. Asiling ngrêmbag jisining *teks* sagêda nambahi *informasi* jinising katrêsnan wontên *SNP*. Jinising katrêsnan kasêbut, salajêngipun sagêd dipunginakakên wontên ing gêsang bêbrayan.

G. Pangrêtosan

1. *Kajian Filologi* inggih mênika asiling *telaah* satunggaling ngèlmi ingkang kawrat wontên *naskah* Jawi kina ingkang awujud *naskah* kanthi ngginakakên lampahing panalitèn *filologi*. Lampahing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên inggih mênika (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3) *transliterasi teks*, (4) *suntingan teks*, saha (5) *terjemahan teks*, lampah salajêngipun inggih mênika *analisis teks*.
2. *Sêrat Ngèlmi Pangasihan (SNP)* inggih mênika satunggaling irah-irahan *naskah* Jawi *koleksi Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya* ingkang kasimpên kanthi nomêr *kode Bb.1.092. SNP* kacithak ing Kediri taun 1931, kaanggit déning R. Poedjahardja saking Surakarta.

3. Katrêsnan katrêsnan dhatêng garwa inggih mênika mulunging manah dhatêng tiyang jalêr utawi tiyang èstri kanthi nêdahakên tumindak saé, sarèh, saha sopan.

BAB II

GÊGARAN *TEORI*

A. *Filologi*

Filologi inggih mênika ngèlmi bab asiling *karya tulis* ingkang têmbungipun wiyar, inggih ingkang gayut kaliyan ngèlmi basa, kasusastran, saha kabudayan. Miturut Shipley saha Wagenvoort (lumantar Baroroh-Baried, 1985:1), têmbung *filologi* mênika aslinipun saking basa Yunani inggih mênika têmbung '*philos*' têngêsipun 'rêmên' saha têmbung '*logos*' têngêsipun 'têmbung'. Dhapukaning kalih têmbung dados satunggal têmbung inggih '*filologi*' lajêng têngêsipun 'rêmên têmbung' utawi 'rêmên micara' utawi 'rêmên budaya'.

Pamanggih sanèsipun dipunandharakên déning Wagenvoort (lumantar Sulastin-Sutrisno, 1981: 1) ingkang ngandharakên bab *filologi* bilih *filologi* asalipun saking basa Yunani '*philologia*' têngêsipun 'rêmên gineman'. Kanthi makatên, têngêsipun *filologi* inggih mênika ngèlmi ingkang kaginakakên kanggé nyinau bab basa, kasusastran, saha kabudayan.

Pamanggih sanèsipun dipunandharakên déning Saputra (2008: 79) ingkang ngandharakên pangrêtosan ngèlmi *filologi*. Miturut Saputra (2008: 79), *filologi* dumados saking kalih têmbung, inggih mênika têmbung *philos* ingkang têngêsipun 'têmbung' saha *logos* ingkang têngêsipun 'rêmên utawi ngèlmi'. Kanthi makatê, têngêsipun *filologi* inggih mênika ngèlmi ingkang kaginakakên kanggé nyinau bab kabudayan jaman rumiyin adhêdhasar *naskah* saha *teks* ingkang kapanggihakên.

Wondéné Lubis (2001:16) ngandharakên bilih *filologi* inggih mênika sêsêrêpan ngéngingi sastra-sastra ingkang têbanipun wiyar ingkang gêgayutan kaliyan ngèlmi basa, kasusastran, saha kabudayan. *Filologi* inggih mênika *disiplin*

ngèlmi ingkang kaginakakên kanggé nliti kanthi prêmati *naskah-naskah klasik* saha wosipun.

Wondéné Djamaris (2003: 3) ngandharakên bilih “*filologi ialah suatu ilmu yang objek penelitiannya berupa naskah-naskah lama*”. Ngéngingi bab pangrêtosan *filologi* miturut Djamaris ing nginggil, sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih *filologi* inggih mênika salah satunggaling ngèlmi ingkang *objek* panalitènipun awujud *naskah-naskah* kina. Inggih kawastanan *naskah*, inggih mênika sadaya anggitan ingkang taksih sinêrat mawi tangan (sêratan carik) ingkang taksih asli mênapa déné santunanipun ingkang kasêrat ing ron tal (lontar), dlancang, saha dlancang saking Eropa dumugi jaman samênika wontên *naskah* ingkang taksih sinêrat tangan (sêratan carik), nanging ugi wontên ingkang sampun sinêrat cithak.

Pamanggih sanèsipun dipunandharakên déning Mulyani (2009:1), bilih *filologi* inggih satunggaling ngèlmi ingkang gêgayutan kaliyan wohing *karya tulis* ingkang magêpokan kaliyan bab ngèlmi basa, kasusastran, saha kabudayan. Adhêdhasar pangrêtosan ing nginggil sagêd kadudut pangrêtosanipun bilih *filologi* inggih mênika ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé nyinaoni bab *naskah-naskah* kina ingkang ancasipun nggandharakên isining *teks* ingkang kawrat ing salêbêting *naskah*. Pangrêtosan *filologi* dipunginakakên ing panalitèn mênika amargi panalitèn mênika nliti *naskah* kanthi irah-irahan *SNP* ingkang sinêrat mawi aksara Jawa cithak. Panalitèn mênika nggandharakên wosing *teks SNP* ingkang gêgayutan kaliyan ngèlmi basa, kasusastran, saha kabudayan.

B. *Objek Panalitèn Filologi*

Sabên ngèlmi mênika wontên *objek* panalitènipun piyambak-piyambak. *Objek* panalitèn *filologi* awujud anggitan ingkang sinêrat asta utawi carik (*manuskrip* utawi *naskah* carik) ingkang ngêwrat asiling pikiran kaliyan pangraosing masarakat minangka asiling budaya jaman rumiyin ingkang awujud *naskah* kaliyan *teks* (Baroroh-Baried, 1985: 3). *Teks* mênika kaperang dados tiga, inggih mênika (1) *teks* lisan (*teks* ingkang botên sinêrat), (2) *teks naskah* (sêratan carik), saha *teks* cithak (mulyani, 2009: 2-3). Wondéné *SNP* kalêbêt *teks* ingkang kasêrat mawi aksara Jawa cithak. Wontên ngèlmi *filologi naskah* kaliyan *teks* mênika béda. Wondéné andharaning *naskah* kaliyan *teks* kasêrat wontên ing ngandhap mênika.

1. *Naskah*

Naskah miturut Robson (1994: 26), inggih mênika sadaya *bahan* sêratan carik. *Naskah* inggih mênika anggitan utawi sêratan ingkang taksih kasêrat mawi tangan (carik), inggih ingkang taksih asli mênapa déné santunanipun (Poerwadarminta lumantar Darusuprta, 1984: 1). *Naskah* mênika kalêbêt *benda konkret*, inggih mênika wontên wujudipun utawi sagêd dipuntingali saha dipuncêpêng. Miturut Sulastin-Sutrisno (1981: 19), *naskah* inggih mênika têtilaraning lêluhur awujud asiling budaya ingkang ngêwrat bab-bab ingkang gayut kaliyan pagêsanganing bangsa ing jaman rumiyin ingkang kasêrat.

Adhêdhasar pangrêtosan ing nginggil sagêd kadudut pangrêtosanipun, bilih *naskah* inggih mênika sadaya anggitan ingkang arupi sêratan asta (carik) ingkang taksih asli mênapa déné salinanipun. Wondéné *naskah* cithak inggih mênika sadaya

anggitan ingkang sêratanipun sampun dipuncithak. Saking andharan kasêbut nêdahakên bilih *objek* panalitèn *filologi* inggih mênika *naskah*, ing salêbêting *naskah* kawrat *teks* ingkang kêdah dipuntaliti saha dipunandharakên. Wontên ing panalitèn mênika ingkang dados *objek* panalitènipun inggih mênika *naskah SNP*. *Naskah SNP* ingkang dipunginakakên awujud sêratan cithak.

2. *Teks*

Teks miturut Baroroh-Baried (1985: 56), inggih mênika wosing *naskah* utawi *manuskrip*, andharan ingkang namung sagêd kaangên-angên kémawon, ingkang asipat *abstrak*. Sarana kanggé ngandharakên *teks* wontên warni tiga, inggih mênika (1) awujud lésan kasêbut *teks* lésan, (2) awujud sêratan carik kasêbut *teks naskah* sêratan carik, saha (3) awujud sêratan cithak kasêbut *teks* cithak. Wondéné ngèlmi ingkang kanggé nyinaoni mênapa kémawon ingkang gayut kaliyan *teks* kasêbut *tekstologi*.

Teks-teks ingkang kaandharakên ing *naskah* Jawi mênika manéka warni. *Naskah* Jawi ugi kasêrat mawi aksara ingkang manéka warni. Tuladhanipun wujuding sêratan aksara Jawa ugi manéka warni, miturut Ismaun (1996: 1) kapêrang dados sakawan, ingkang kaandharakên ing ngandhap mênika.

- a. Mbata sarimbag inggih mênika wujuding aksara Jawa ingkang kasêrat kados déné wujudipun banon, aksara mênika kathah kapanggihakên ing samaking buku saha *prasasti*.
- b. Ngêtumbar inggih mênika wujuding aksara Jawa ingkang kasêrat pérangan nginggilipun bundêr kados tumbar.

- c. Mucuk êri inggih mênika wujuding aksara Jawa ing pérangan nginggil ingkang kasêrat lancip kados déné êri.
- d. *Kombinasi* inggih mênika aksara Jawa ingkang wujudipun kados aksara Jawa mbata sarimbag, ngêtumbar, saha mucuk êri.

Wujuding aksara Jawa ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *teks SNP* wujud aksaranipun mbata sarimbag. Pérangan mênika adhêdhasar saking wujuding aksara Jawanipun kados déné wujudipun banon.

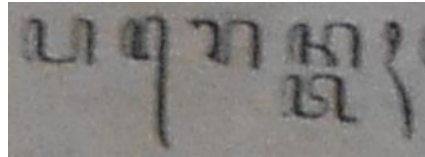

Foto 1. Wujuding aksara mbata sarimbag

C. Ancasing Panalitèn Filologi

Baroroh-Baried (1985:5) ngandharakên bilih ancasing panalitèn *filologi* kapêrang dados kalih, inggih mênika ancasing panalitèn *filologi* umum saha ancasing panalitèn *filologi khusus*. Ancasing panalitèn *filologi* umum inggih mênika (1) kanggé mangrêtosî kasiling kabudayan bangsa lumantar *karya sastra-nipun*, (2) kanggé mangrêtosî makna saha *fungsi teks*, saha (3) kanggé ngandharakên piwulang luhur kabudayan jaman rumiyin. Wondéné ancasing panalitèn *filologi khusus*, inggih mênika (1) kanggé ndamêl *suntingan teks*, (2) kanggé mangrêtosî *sejarah* dumadosipun *teks* saha pangrémbaganipun.

Saking andharan ing nginggil sagêd kadudut bilih ancasipun panalitèn *filologi*, inggih mênika nggambarakên kawontênaning *naskah*, ndamêl *terjemahan teks naskah*, ndamêl *suntingan teks*, saha ndamêl *kritik teks*, mangrêtosî kabudayan saking asiling *sastra-nipun*, mangrêtosî makna tuwin ancasipun *teks* kanggé

masarakat. Ancasipun panalitèn *filologi* ing panalitèn mênika, sagêd ndadosakên *naskah SNP* sagêd kawaos, ngandharakên kawontênaning *naskah SNP*, ndamêl *transliterasi teks SNP*, asiling *suntingan* sagêd ndadosakên *naskah* ingkang rêsik saking sêratan ingkang lêpat, saha asiling *terjemahan* sagêd sarana kanggé mangrêtosé wosing *teks* tumrap tiyang kathah.

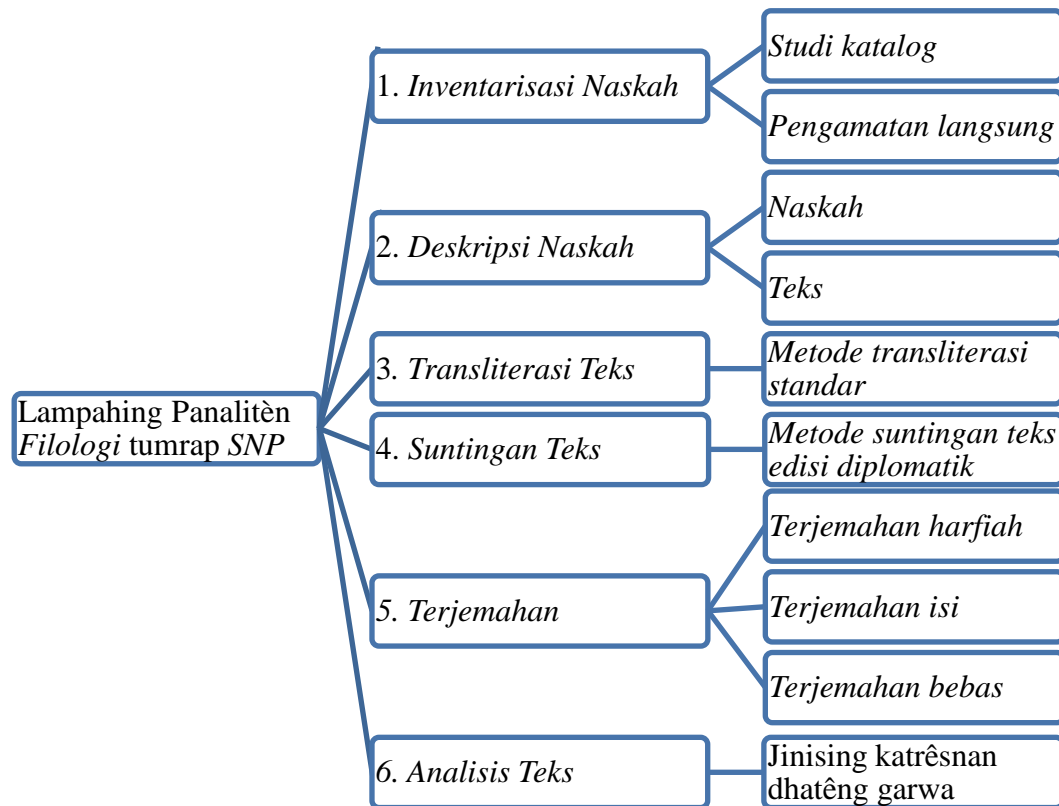
D. Aliran Filologi

Aliran filologi kapêrang dados kalih, inggih mênika *aliran filologi tradisional* kaliyan *aliran filologi modern*. *Aliran filologi tradisional* inggih mênika *aliran filologi* ingkang nganggêp *varian* minangka sêratan ingkang lêpat. Wondéné *aliran filologi modern* inggih mênika *aliran filologi* ingkang nganggêp *varian* sêratan minangka *kreatifitas penyalin* (Baroroh-Baried, 1994:5).

Wontên ing panalitèn mênika dipunginakakên *aliran filologi modern*. Ancasing lampahing panalitèn *filologi modern* mênika kanggé ngandharakên wosing *teks*. Anggènipun ngandharakên wosing *teks SNP* kajumbuhakên kaliyan ngèlmi basa, kasusastran, saha kabudayan.

E. Lampahing Panalitèn Filologi

Panalitèn *filologi* mênika kédah nindakakên lampahing panalitèn. Lampahing panalitèn *filologi* inggih mênika (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3) *transliterasi teks*, (4) *suntingan teks*, (5) *terjemahan teks*, saha (6) *analisis teks*. Lampahing panalitèn *filologi* ingkang dipuntindakakên wontên ing panalitèn mênika kasêrat lumantar *bagian* kados ing ngandhap mênika.

Bagan 1: Lampahing Panalitèn Filologi SNP

1. *Inventarisasi Naskah*

Inventarisasi naskah miturut Djamaris (2002: 11), inggih mênika maos, ndamêl *daftar-ipun naskah* saprêlu mangrêtos i cacahipun *naskah* saha wontên ing pundi kémawon *naskah* kasimpên saha ngandharakên bab nomêr *naskah*, panyêrating *naskah*, gunggunging kacanipun utawi *teks* ing *naskah*, nama panganggitipun, papan panyimpênaning. *Inventarisasi naskah* sagêd dipunpadosi lumantar *katalogus (studi katalog)* perpustakaan-perpustakaan negeri utawi papan-papan panyimpêning *naskah* saha nyumurupi piyambak wujuding *naskah* ing papan panyimpêning *naskah*.

2. Deskripsi Naskah

Deskripsi naskah menurut Djamaris (1977: 25), inggih mênika ngandharakên *deskripsi naskah* kanthi têtêmbungan ingkang cêtha ngéngingi *naskah* ingkang dipuntaliti. Ancasing *deskripsi naskah* kanggé ngandharakên kawontênaning *fisik naskah* utawi *nonfisik-ipun (teks) naskah* ingkang dados *sumber data* panalitèn kanthi cêtha. Awit saking mênika, anggènipun ngandharakên *deskripsi naskah* kédah katindakakên kanthi tliti saha dipunandharakên mênapa wontênipun.

Wontên bab-bab ingkang kédah dipundamêl andharanipun ing salêbêtipun ngandharakên *deskripsi naskah*. Miturut Darusuprta (lumantar Mulyani, 2009b: 9-12), bab-bab mênapa kémawon ingkang kédah dipundamêl andharanipun, urutanipun kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

- a. Papan panyimpêning *naskah*, wontên pundi, nomêr *kodeks-ipun* pintên.
- b. Irah-irahanipun mênapa, kasêrat wontên ing pundi, sêrataning irah-irahan wontên ing salêbêting *naskah* mênapa ing sajawining *naskah*.
- c. Sintên ingkang nyêrat.
- d. Samak, samaking *naskah* kadamêl saking mênapa, lajêng kadospundi kawontênanipun samak, rupining samak mênapa, mênapa wontên sêratan, gambar utawi rêrêngganipun.
- e. Jilidan, kadospundi mênggah jilidanipun, kadospundi kawontênaning jilidanipun taksih kêkah mênapa sampun kêndho.
- f. Ukuraning *naskah* kadospundi, ukuran wiyar saha panjangipun pintên, kandêlipun pintên, kathahipun pupuh utawi kacanipun pintên.
- g. Ukuraning *teks* kadospundi, ukuran wiyar saha panjangipun pintên, mênapa wontên ingkang kasêrat namug sêpalih, sapratiga, lsp.
- h. Sêratan, jinising aksara ingkang kaginakakên kanggé nyêrat *teks* mênapa kémawon, kadospundi mênggah ukuraning aksara, kasêrat miring utawi jêjêg, kandêl mênapa tipis, kasêrat mawi mangsi mênapa *recto*.
- i. *Kolofon*, mênapa wontên *kolofon-ipun*, mênawi wontên isinipun ngandharakên bab mênapa kémawon, kasêrat déning ingkang kagungan gagasan mênapa tiyang sanès.
- j. Dhapukan, kadospundi mênggah dhapukakning *teks*, mênapa kadhapuk kanthi dhapukan gancaran, sêkar, pawincantenan utawi *drama* mênapa *kombinasi*.

- k. Isi, isining *teks* mênika jangkêp mênapa kirang, kapunggêl mênapa awujud *fragmen*, kadospundi mênggah andharan isinipun *teks*.
- l. Basa, ngginakakên *ragam* basa kémawon, kadospundi mênggah basa ingkang dipunginakakên, mênapa inggih wontên basa sanèsipun sinaosa namung cuplikan.
- m. Cathêtan, mênapa wontên cathêtan ing salêbêting *teks* ingkang gayutipun kaliyan *teks*, kadospundi mênggah isi andharaning cathêtan, mênapa wontên cathêtan ing sajawining *teks* inggih ing pinggiring dlancang, kadospundi mênggah isi andharaning cathêtan.

Metode ingkang dipunginakakên ing salêbêting andharan *deskripsi naskah SNP* inggih mênika *metode deskriptif*. Sadaya *naskah* dipunandharakên kanthi *pola* ingkang sami, inggih mênika irah-irahaning *naskah*, nomêr *naskah*, papan panyimpêning *naskah*, ukuraning *naskah*, kandêling *naskah*, samaking *naskah*, kawontênaning *naskah*, wosing *naskah*, jinising *naskah*, sêrataning *teks*, saha basaning *teks*.

3. *Transliterasi Teks*

Transliterasi miturut Robson (1988: 19), inggih mênika “*transference from one script to another*”. Andharan Robson kasêbut nêdahakên bilih *transliterasi* inggih mênika alih tulis sêrataning *teks* mawi aksara ingkang béda kaliyan aksaraning *teks*.

Miturut Mulyani (2010:70-72), *transliterasi* wontên kalih warni inggih mênika: *metode transliterasi diplomatik* saha *metode transliterasi standar*. *Metode transliterasi diplomatik* inggih mênika cara anggènipun ndamêl alih tulis sêrataning *teks* ingkang kasêrat mênapa wontênipun kados déné sêrataning *teks*-ipun kanthi aksara ingkang béda. *Metode transliterasi standar* inggih mênika cara anggènipun ndamêl alih tulis sêrataning *teks* ingkang kasêrat kanthi adhêdhasar

éjaan ingkang sampun dipunsampurnakakên utawi *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)* ingkang taksih lumampah.

Metode transliterasi ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênika *metode transliterasi standar*. *Metode transliterasi standar* dipunginakakên supados anggènipun nindakakên panalitèn mênika langkung gampil inggih anggènipun ndamêl *suntingan teks SNP*.

4. *Suntingan Teks*

Salah satunggaling asiling lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênika ndamêl *suntingan teks*. *Suntingan teks*, inggih mênika nyawisakên *teks* ingkang sampun dipunlêrêsakên saha ngéwahi têmbung-têmbung ingkang lêpat saéngga sampun botên wontên lêpatipun (Darusuprta, 1984: 4). Miturut Wiryamartana (1990: 30-32), *metode suntingan teks* wontên kalih, inggih mênika *metode suntingan teks edisi diplomatik* kaliyan *metode suntingan teks edisi standar*. Ancasing *suntingan teks edisi diplomatik* supados pamaos sagêd mangrêtos i isining *teks* saking *naskah sumber*. Ancasing *suntingan teks edisi standar* kanggé nyawisakên *naskah* kanthi nglêrêsakên éjaaning *teks* ingkang lêpat saha botên ajêg dipunjumbuhakên adhêdhasar éjaan ingkang lumampah.

Metode suntingan teks edisi naskah tunggal wontên kalih warni inggih mênika *metode suntingan teks edisi diplomatik* saha *metode suntingan edisi standar* (Baroroh-Baried 1985: 69; Suyami, 2001: 11). *Metode suntingan teks edisi diplomatik* inggih mênika ngéwahi satunggal *naskah* kanthi dipuntaliti rumiyin tanpa ngéwahi kawontênanipun. *Metode suntingan teks edisi standar* inggih

mênika ngéwahi *naskah* kanthi nglêrêsakên têmbung-têmbung ingkang lêpat saha éjaannipun dipungayutakên kaliyan éjaan ingkang taksih lumampah.

Suntingan teks wontên panalitèn mênika ngginakakên *metode teks edisi standar*. Ancasipun ngginakakên *metode teks edisi standar* inggih mênika supados nggampilakên panalitèn anggènipun ndamêl *terjemahan teks SNP*. *Suntingan teks edisi standar* wontên ing panalitèn mênika dipuntindakakên kanthi cara *standarisasi éjaan* adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) saha buku *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* déning Balai Bahasa Yogyakarta (2006). Kajawi adhêdhasar *kamus* saha buku, *suntingan teks edisi standar* wontên ing panalitèn mênika ugi dipuntindakakên adhêdhasar pangrêtosaning panaliti saha *kontekstual-ing teks*.

5. *Terjemahan Teks*

Terjemahan utawi alih basa inggih mênika nggantos basaning *teks* dhatêng basa sanèsipun. Umpaminipun, basaning *teks* mênika basa Jawi kagantos basa Indonesia, kanthi pangangkah supados isining *teks* ugi sagêd dipunmangrêtos déning tiyang ingkang botên mangrêtos basa Jawi (Mulyani, 2010: 79). Miturut Darusuprpta (lumantar Mulyani, 2009: 28) *metode terjemahan* mênika caranipun mawarni-warni, nanging sagêd karingkês dados tiga. Tigang cara utawi *metode terjemahan* mênika kaandharakên ing ngandhap mênika.

- a. *Terjemahan harfiah*, inggih mênika ngéwahi basa saking basaning *teks* kanthi ndamêl *terjemahan*-ipun sabên têmbung-têmbungipun dipunéwahi dados basa *sasaran*, nanging taksih miturut urutan ing andharaning *teks*.

- b. *Terjemahan* isi utawi *makna* inggih mênika ngéwahi basa saking basaning *teks* kanthi ndamêl *terjemahan*-ipun sabên têmbung-têmbung ing basa *sumber* ka-*terjemah*-akên dados têmbung-têmbung ing basa *sasaran* ingkang jumbuh.
- c. *Terjemahan bebas*, inggih mênika ngéwahi basa saking basaning *teks* dipun-*terjemah*-akên dados basa *sasaran* kanthi mardikaning panggalih adhêdhasar paugêran ingkang gumathok.

Terjemahan dipunlampahi kanthi ancas tartamtu. Ancasipun *terjemahan* inggih mênika (1) nggampilakên anggènipun nliti wosing *teks*, (2) amrih gampiling pamaos ingkang botên nguwaosi basa *teks naskah*, mangrêtos i isining *naskah*, saha (3) kanggé mindhahakên piwulang ing *teks* saking basaning *teks* dhatêng basa *sasaran*.

Ing panalitèn mênika *terjemahan teks SNP* ngginakakên kalih *jinis metode terjemahan teks*. Kalih *metode terjemahan teks* ingkang dipunginakakên inggih mênika *terjemahan harfiah* saha *terjemahan isi utawi makna*.

6. Analisis Teks

Sasampunipun *teks SNP* dipun-*terjemah*-akên, lajêng *teks* kasêbut dipun-*analisis*. Ancasing *analisis teks* inggih mênika mbêdhah wosing *teks* supados nggampilakên anggènipun nindakakên panalitèn inggih sagêd mangrêtos saha sagêd mênindhêt piwulang ingkang saé saking wosing *teks* mliginipun bab katrêsnan dhatêng garwa.

F. Katrêsnan

Katrêsnan miturut Fromm (1983: 24-27), inggih mênika nyukani, sanès nampi, saha nyukani mênika prakawis ingkang inggil. Nyukani mênika wigatos

sangêt, nanging sanès nyukani bandha. Wondéné miturut Sarlito W. Sarwono (lumantar Raditaryo, 2013) ngandharakên bilih katrêsnan mênika wontên tigang unsur, inggih mênika *keterikatan*, *keintiman*, saha *kemesraan*.

Keterikatan inggih mênika raos kapéngin sêsarêngan sadangu-dangunipun. *Keintiman* inggih mênika wontên adat-adat saha tumindak ingkang nêdahakên bilih antawisipun tiyang kaliyan tiyang sanès botên wontên watêsipun. *Kemesraan* inggih mênika *rasa ingin membelai atau dibelai, rasa kangên kalau tidak bertemu, adanya ungkapan-ungkapan sayang*. Tigang prakawis katrêsnan kasêbut sami kiyatipun, saéngga mênawi salah satunggaling unsur katrêsnan mênika botên wontên, mila katrêsnan mênika botên sampurna. Adhêdhasar pangrêtosan ing nginggil sagêd kadudut bilih pangrêtosan katrêsnan inggih mênika raos trêсна ingkang sagêd dipunlampahi kanthi adhêdhasar unsur *keterikatan*, *keintiman*, saha *kemesraan*.

Jinising katrêsnan miturut Erich Fromm (1983:54), inggih mênika (1) katrêsnan dhatêng sanak-kadang, (2) katrêsnan *keibuan*, (3) katrêsnan *erotis*, (4) katrêsnan dhatêng awakipun piyambak, saha (5) katrêsnan dhumatêng Gusti. Wondéné jinising katrêsnan miturut Sarlito W. Sarwono (lumantar Raditaryo, 2013), inggih mênika (1) katrêsnan tiyang sêpuh dhatêng putranipun, (2) katrêsnan tiyang jalêr dhatêng tiyang èstri, (3) katrêsnan dhatêng sêsami manungsa, (4) katrêsnan manungsa dhumatêng Gusti, saha (5) katrêsnan manungsa dhatêng *lingkungan*.

Adhêdhasar *teori* ing nginggil botên sadaya jumbuh kaliyan panalitèn mênika. Mila *teori*-nipun makatên ingkang dipunginakakên inggih mênika

katrêsnan tiyang jalêr dhatêng tiyang èstri. Tiyang jalêr ingkang migatosakên dhatêng tiyang èstri kanthi nêdahakên tumindak saé, sarèh, saha sopan mênika nêdahakên bilih tiyang jalêr mênika gadhah katrêsnan dhatêng tiyang èstri.

G. Panalitèn ingkang Jumbuh

Panalitèn ingkang jumbuh kaliyan panalitèn *Kajian Filologi SNP* dipunginakakên kanggé pandom utawi *rujukan* awit *konsep*-ipun sami kaliyan panalitèn mênika. Panalitèn ingkang sajinis kaliyan panalitèn mênika, inggih mênika panalitèn “*Kajian Filologi saha Isining Teks Sêrat Icip Pati*” (Admojo, 2013) saha panalitèn “*Kajian Filologi Sêrat Ngèlmi Pangasih*” (Rucitra, 2014). Jumbuhipun antawising panalitèn ingkang dipungarap déning Ghis Nggar Dwi Admojo (2013) saha Dayinta Natya Rucitra (2014) kaliyan panalitèn mênika kaandharakên ing *tabel* ngandhap mênika.

Tabel 1: Deskripsi Panalitèn ingkang Jumbuh

No.	Prakawis	Sêrat Icip Pati	Sêrat Ngèlmi Pangasih	SNP
1.	Cara Panalitèn	Panalitèn <i>Filologi Deskriptif</i>	Panalitèn <i>Filologi Deskriptif</i>	Panalitèn <i>Filologi Deskriptif</i>
2.	<i>Data</i> Panalitèn	<i>Naskah</i>	<i>Naskah</i>	<i>Naskah</i>
3.	<i>Objek</i> Panalitèn	<i>Sêrat Icip Pati</i> kanthi nomêr <i>kode Bp. 1. 131</i>	<i>SNP</i> kanthi nomêr <i>kode Bp. 1.139</i>	<i>SNP</i> kanthi nomêr <i>kode Bb.1.092</i>
4.	Dhapunaning <i>Teks</i>	Gancaran	Gancaran	Gancaran
5.	<i>Metode Transliterasi</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>

Lajêngipun *tabel*

No.	Prakawis	Sêrat <i>Icip Pati</i>	<i>Sêrat Ngèlmi Pangasih</i>	<i>SNP</i>
6.	<i>Metode Suntingan</i>	<i>Metode kritik teks</i>	<i>Metode kritis</i>	<i>Metode teks edisi standar</i>
7.	Ancasing Panalitèn	Ngandharakên isining <i>teks Sêrat Icip Pati</i>	Ngandharakên piwulang wontên <i>teks SNP</i>	Ngandharakên jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên <i>teks SNP</i>

Adhêdhasar *tabel* ing nginggil, pérangan ingkang jumbuh antawisipun panalitèn ingkang dipungarap déning Admojo (2013) kaliyan panalitèn mênika dipuntêdahakên ing cara panalitèn, inggih kanthi cara panalitèn *filologi deskriptif*. *Data* panalitèn ingkang sami inggih awujud *naskah*. Dhapukaning *teks* sami inggih mênika gancaran. Panalitèn mênika ugi jumbuh kaliyan panalitènipun Rucitra (2014) kanthi irah-irahan “*Kajian Filologi Sêrat Ngèlmi Pangasih*”. Jumbuhipun panalitèn Rucitra (2014) kaliyan panalitèn mênika kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

1. Ngginakakên *sumber data* panalitèn *SNP*.
2. Ancasing panalitèn inggih mênika ngandharakên *inventarisasi naskah SNP*, ngandharakên *deskripsi naskah SNP*, ndamêl *transliterasi teks SNP*, ndamêl *suntingan teks SNP*, ndamêl *terjemahan teks SNP*, saha ngandharakên piwulang wontên *SNP*.
3. *Metode* panalitèn ngginakakên *metode* panalitèn *filologi deskriptif*.
4. Wosing ingkang dipunandharakên wontên *deskripsi naskah* sapérangan sami, amargi *sumber data*-nipun sami.

5. Asiling panalitèn mênika *kemungkinan* sagêd kapanggihakên têmbung, ukara, mênapa déné isining ingkang sami kaliyan asiling panalitèn Rucitra (2014), kajawi *metode* ingkang dipunginakakên botên sami. *Kemungkinan* kasêbut sagêd kapanggihahakên wontên *inventarisasi naskah, deskripsi naskah, transliterasi teks, suntingan teks, terjemahan teks*, saha isining *naskah*. Sadaya wau botên dipunsêja, saminipun mênika lantaran *sumber data* panalitèn Rucitra (2014) kaliyan panalitèn mênika sami, inggih mênika *naskah SNP*.

Wondéné garapan ingkang botên sami kaliyan panalitèn Rucitra (2014), inggih mênika irah-irahan, *metode transliterasi, metode suntingan*, saha ancasing panalitèn. Garapan ingkang botên sami mênika kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

1. *Irah-irahan*

Irah-irahan panalitèn Rucitra (2014) inggih mênika “*Kajian Filologi Sêrat Ngèlmi Pangasihan*”. Wondéné irah-irahan panalitèn mênika “*Kajian Filologi saha Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa wontên Sêrat Ngèlmi Pangasihan*”.

2. *Transliterasi*

Metode transliterasi panalitènipun Rucitra (2014) ngginakakên *metode transliterasi diplomatik*. *Transliterasi diplomatik* inggih mênika cara anggènipun ndamêl alih tulis sêrataning *teks* ingkang kasêrat mênapa wontènipun kados déné sêrataning *teks*-ipun kanthi aksara ingkang béda. Tuladhanipun *transliterasi diplomatik* wontên panalitènipun Rucitra (2014) kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

||sêrat
 ngèlmi pangasihhan
 mṛatélaḱakên lampahhipun tiyaṅ matak aji
 pangasihhan dalaḥ manṭṛannipun ingih punika
 ucap-ucappan iṅ dalêm batos
 wawarahhipun kasorahhakên ngantos
 têraṅ\ punika cêcêppan sakiṅ
 kawruḥhipun para linaṅkuṅ
 iṅ jaman kina\\
 ikêttanipun R. Pujahafja\ iṅ Surakarta\\
 kala iṅ taun walandi: 1924.
 utawi iṅ taun Jawi :Jé: sinangkalan\\
 kata\ tata\ raga\ rupa\\
 (1845)
 ||kawêdallakên saṭṭa kasadé déniṅ:
 Tan Gun Swi\
 iṅ Kêdhiri\\
 1931\\

Wondéné panalitèn mênika ngginakakên *metode transliterasi standar*.
Transliterasi standar inggih mênika cara anggènipun ndamêl alih tulis sêrataning
teks ingkang kasêrat kanthi adhêdhasar éjaan ingkang sampun
 dipunsampurnakakên utawi *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)* ingkang taksih
 lumampah. Tuladhanipun *transliterasi standar* wontên panalitèn mênika
 kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

Sêrat:
 Ngèlmi Pangasihhan
 Mratélaḱakên lampahipun tiyang matak aji
 pangasihhan dalaḥ mantranipun inggih punika
 ucap-ucapaning dalêm batos
 wêwarahipun kasorahhakên ngantos
 têrang, punika cêcêpan saking
 kawruhipun para linangkung
 ing zaman kina.
 Ikêtanipun R. Poedjahardja ing Surakarta.
 Kala ing taun walandi: 1924.
 Utawi ing taun Jawi Jé sinangkalan
 kata tata raga rupa.
 (1854)
 Kawêdalakên sarta kasadé déning.

Tan Khoen Swie.
ing Kadhiri
1931

3. *Suntingan*

Metode suntingan panalitènipun Rucitra (2014) ngginakakên *metode suntingan kritis*. *Metode suntingan kritis* inggih mênika *metode* ingkang mbabar *naskah* saha ndamêl cathêtan ingkang owah miturut *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)*. Tuladhanipun *suntingan kritis* wontên panalitènipun Rucitra (2014) kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

||sêrat
ngèlmi pangasihan
mřatêlakakên lampahipun tiyan matak aji
pangasihan dalah manřanipun ingiř punika
ucap-ucapan iř dalêm batos
wêwarahipun kasorahakên ngantos
têrař\ punika cêcêpan sakiř
kawřuhipun para linařkuř
iř jaman kina\\
ikêtanipun R. Pujaharja\ iř Surakarta\\
kala iř taun walandi: 1924.
utawi iř taun jawi :Jé: sinařkalan\\
kata\ tata\ raga\ rupa\\
(1845)
||kawêdalakên sarřa kasadé déniř:
Tan Gun Swi\
iř Kêdhiri\\
1931\\

Wondéné panalitèn mênika ngginakakên *metode suntingan teks edisi standar*. *Suntingan teks edisi standar* inggih mênika ngéwahi *naskah* kanthi nglêrêsakên têmbung-têmbung ingkang lêpat saha éjaannipun dipungayutakên kaliyan éjaan ingkang taksih lumampah. Ancasipun ngginakakên *metode teks edisi standar* inggih mênika supados nggampilakên panalitèn anggènipun ndamêl *terjemahan teks SNP*. Wontên panalitèn mênika *suntingan teks edisi standar*

dipungarap kanthi adhêdhasar *transliterasi standar*, dados asiling *suntingan* mênika botên sami kaliyan asiling *suntingan* panalitènipun Rucita (2014) ingkang adhêdhasar *transliterasi diplomatik*. Tuladhanipun *suntingan teks edisi standar* wontên panalitèn mênika kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

Sêrat:
 Ngèlmi Pangasih
 Mratélakakên lampahipun tiyang matak aji
 pangasih dalah mantranipun inggih punika
 ucap-ucapaning dalêm batos
 wêwarahipun kasorahakên ngantos
 têrang, punika cêcêpan saking
 kawruhipun para linangkung
 ing zaman kina.
 Ikêtanipun R. Poedjahardja ing Surakarta.
 Kala ing taun walandi: 1924.
 Utawi ing taun Jawi Jé sinangkalan
 kata tata raga rupa.
 (1854)
 Kawêdalakên sarta kasadé déning.
 Tan Khoen Swie.
 ing Kadhiri
 1931

4. Ancasing panalitèn

Ancasing panalitènipun Rucitra (2014) ngandharakên bab wosing piwulang sih wontên *teks SNP*. Wontên 14 piwulang sih ingkang dipunandharakên wontên *SNP* inggih mênika piwulang sih: (1) ing rêjêki, (2) ing bojo, (3) ing tiyang sêpuh, (4) ing anak, (5) ing sanak-sadhèrèk, (6) ing tangga têpalih, (7) ing kanca, (8) ing mitra, (9) ing bandara utawi lurah, (10) sih ing réncang utawi batur, (11) ing guru, (12) ing murid, (13) ing satru, saha (14) ing sato kéwan.

Wondéné panalitèn mênika ngandharakên jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*. Jinising katrêsnan dhatêng Garwanipun ingkang kawrat ing *teks SNP* inggih mênika katrêsnan jalêr dhatêng tiyang èstrinipun saha katrêsnan èstri

dhatêng tiyang jalêripun. Jinising katrêsnan jalêr dhatêng èstrinipun wontên *teks SNP* inggih mênika trêсна, ngomahi, ngayani, ngajèni, saha ngéman. Katrêsnan èstri dhatêng tiyang jalêripun wontên *teks SNP* inggih mênika bêkti, sumungkêm, mituhu, ngladosi, sêtya, rumêksa, biyantu, ngaji-aji, saha sumarah.

Saking andharan ing nginggil sagêd dipunpirsani jumbuh kaliyan bédanipun panalitèn Rucitra (2014) kaliyan panalitèn mênika. Panalitèn mênika minangka *pengembangan* saking panalitènipun Rucitra (2014).

BAB III

CARA PANALITÈN

A. Jinising Panalitèn

Panalitèn mènika kalêbêt panalitèn *filologi* saha panalitèn *deskriptif*. Miturut Widodo-Muktar (2000: 14) panalitèn *deskriptif* inggih mènika panalitèn ingkang ancasipun kanggé ngêmpalakên sadaya katrangan ingkang wontên kanthi mênapa wontênipun. Cara panalitèn *filologi* dipunginakakên amargi *objek* panalitèn mènika awujud *naskah*. Panalitèn *filologi* dipuntêtêpakên kanggé nggarap *naskah SNP* ingkang dipundadosakên *sumber data* ing panalitèn mènika. Cara panalitèn *filologi* ingkang dipunginakakên ing panalitèn mènika kalêbêt panalitèn *filologi modern*.

Adhêdhasar pangrêtosan kasêbut, ancasipun panalitèn *deskriptif* saha panalitèn *filologi* ing panalitèn mènika kanggé nggambarakên kawontênaning *teks SNP*. *Teks SNP* dipungarap kanthi cara *langkah kerja* panalitèn *filologi*. Wondéné cak-cakanipun panalitèn *filologi* ing panalitèn mènika (1) ndamêl *inventarisasi naskah*, (2) ndamêl *deskripsi naskah*, (3) ndamêl *transliterasi teks*, (4) ndamêl *suntingan teks*, (5) ndamêl *terjemahan*, saha (6) *analisis teks*.

B. Sumber data Panalitèn

Sumber data panalitèn inggih mènika *naskah SNP*. *Naskah SNP* ingkang kasimpên ing *Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya* Yogyakarta kanthi nomêr *kode Bb.1.092*. *SNP* sinêrat mawi aksara Jawa cithak ngginakakên basa Jawi gagrag énggal. *Teks SNP* sinêrat kanthi dhapukan gancaran.

C. Cara Ngêmpalakên *Data*

Teknik anggênipun ngêmpalakên *data* wontên panalitèn mênika kanthi cara *studi* kapustakan (maos saha nyathêt) saha *studi lapangan* (nyumurupi piyambak *sumber data naskah* wontên ing papan panyimpêning *naskah*). Wondéné garapaning panalitèn kanggé ngêmpalakên *data* ngginakakên lampahing panalitèn *filologi*. Lampahing panalitèn *filologi* kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

1. *Inventarisasi naskah*

Inventarisasi naskah, inggih mênika kanthi ngêmpalakên sadaya *naskah* sajinis ingkang dipundadosakên *sumber* panalitèn lajêng dipundhaptar, inggih mênika *naskah SNP*. *Inventarisasi* dipungarap kanthi madosi *naskah* wontên ing *katalog*. Adhêdhasar katrangan *katalog Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya*, *naskah SNP* kasimpên kanthi *kode Bb.1.092*. *Naskah SNP* kanthi *kode Bb.1.092* mênika dipunpilih amargi sêratanipun cêtha saha sagêd dipunwaos, kawontênanipun *naskah* saé, saha gampil dipunmangrêtosi. *Inventarisasi naskah* dipungarap awit badhé dados dhasar ngandharakên kawontênaning *naskah*.

2. *Deskripsi naskah*

Sasampunipun nêmtokakên *naskah* ingkang dipuntliti, salajêngipun inggih mênika ndamêl *deskripsi naskah*. *Deskripsi naskah* inggih mênika nggambarakên kanthi cêtha kawontênaning *naskah* saha *teks* ingkang dipuntaliti kanthi ngginakakên *têtêmbungan*. *Naskah* saha *teks* ingkang badhé dipuntaliti inggih *naskah SNP*. *Deskripsi naskah SNP* badhé dipunandharakên mawi *tabel*.

Deskripsi naskah dipuntindakakên kanggé mangrêtosi andharan ingkang cêtha ngéngingi kawontênaning *naskah* ingkang dipuntliti. Wondéné ingkang dipunandharakên inggih mênika ngéngingi samaking *naskah*, irah-irahaning

naskah, papan panyimpêning *naskah*, nomêr *kodeks*, kawontênaning *naskah*, jinising *bahan naskah*, ukuranipun *naskah*, jinising *naskah*, isining *naskah*, wujuding *teks*, basaning *teks*, warnining mangsi, wujuding aksara, ukuraning aksara, tapaking nyêrat aksara, saha kathahipun kaca ingkang dipuntliti.

3. *Transliterasi teks*

Wontên panalitèn mênika, *metode transliterasi* ingkang dipunginakakên inggih mênika *metode transliterasi standar*. *Metode transliterasi* inggih mênika ngandharakên *teks naskah* kanthi nglêrêsakên kalêpatan-kalêpatan ingkang kapanggihakên ing *teks* kanthi adhêdhasar *ejaan yang disempurnakan (EYD)* ingkang taksih lumampah. Prakawis-prakawis ingkang prêlu dipungatosakên nalika ndamêl *transliterasi SNP*, inggih mênika sêrataning wanda (*suku kata*), éjaan saha sêrataning tandha pamaos.

4. *Suntingan teks*

Metode suntingan teks ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênika inggih mênika *suntingan teks edisi standar*. *Suntingan teks edisi standar* dipuntindakakên kanthi cara *standarisasi* éjaan adhêdhasar *Baoesastra Djawa* kaanggit déning Poerwadarminta (1939). *Suntingan teks* katindakakên kanthi nambahi aksara, ngirangi aksara, mênapa déné nggantos aksara. *Suntingan teks edisi standar* katindakakên kanthi *kontekstual*. Asiling *suntingan teks* dipunandharakên awujud *tabel*, ingkang salajêngipun dipundamêl *aparatur kritik*-ipun. Sasampunipun ndamêl *aparatur kritik*, lajêng dipunandharakên kanthi têtêmbungan ingkang cêtha.

5. *Terjemahan teks*

Terjemahan ing panalitèn mênika nggantos basaning *teks* dhatêng basa sanèsipun inggih mênika basa Indonesia. *Terjemahan* ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênika ngginakakên *metode terjemahan harfiah* saha *terjemahan isi* utawi *makna*. *Terjemahan harfiah* inggih ngéwahi basaning *teks SNP* ka-*terjemahah*-akên dhatêng basa *sasaran* (basa Indonesia). Manawi *terjemahan teks SNP* botên sagêd dipun-*terjemah*-akên kanthi *harfiah*, lajêng têmbung-têmbung wontên *teks SNP* dipungarap kanthi *terjemahan isi*. *Terjemahan harfiah* saha *terjemahan isi* ing panalitèn mênika adhêdhasar têngês kanthi *kontekstual*.

D. *Instrumen Panalitèn*

Instrumen panalitèn wontên panalitèn mênika awujud *kartu data*. *Kartu data* kasêbut dipunginakakên kanggé nyathêt *data-data* saking asiling maos saha nyumurupi piyambak *teks SNP*. *Kartu data* ingkang dipunginakakên kanggé nyathêt *data* ingkang kasêrat wontên *teks SNP*, salajêngipun *data-ipun* dipunkêlompokakên kajumbuhakên kaliyan panalitèn mênika. *Kartu data* kasêbut dipunginakakên kanggé nyathêt kawontênaning naskah saha *deskripsi* katrêsnan *teks SNP*. *Kartu data* ingkang dipunginakakên ing panalitèn kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

- a. *Kartu data* ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *deskripsi naskah SNP*

Tabel 2: *Kartu Data Deskripsi Naskah*

No.	Katrangan	Naskah SNP
1.	Papan Panyimpêning <i>naskah</i>	
2.	Nomor kodeks	
3.	Irah-irahan	

Lajêngipun tabel

No.	Katrangan	Naskah SNP
	a. Wontên ing pundi kémawon, wontên ing kaca pintên? b. Adhêdhasar katrangan wontên <i>teks</i> utawi <i>katalog</i> ?	
4.	Sintên ingkang nyêrat, kapan dipunsêrat, ing pundi kasêrat	
5.	Kawontênaning <i>naskah</i>	
6.	Jinising <i>bahan naskah</i>	
7.	Cacahing pada sabên sakaca	
8.	Kandêling <i>Naskah</i>	
9.	Ukuraning <i>Naskah umum</i> panjang saha wiyar	
10.	Ukuraning <i>naskah khusus</i> (ingkang dipuntaliti)	
11.	Ukuraning <i>margins naskah</i> <i>khusus</i> (ingkang dipuntaliti) a. Nginggil b. Ngandhap c. Kiwa d. Têngên	
12.	Wosing <i>Naskah</i> (satunggal mênapa kempalan saking mapintên-pintên <i>teks</i>)	
13.	Jinising <i>Naskah</i> (piwulang mênapa sanèsipun)	
14.	Wujudipun <i>teks</i> (gancaran mênapa sêkar)	
15.	Samaking <i>Naskah</i> (warni mênapa, wujudipun kadospundi, kawontênanipun kadospundi, kandamêl saking mênapa)	
16.	Jinisipun aksara <i>naskah</i> kadospundi?	
17.	Nomêring sabên kacaning <i>teks</i> (wontên ing pundi, warni mênapa, kalêbêt jinising aksara ingkang mênapa)	
18.	Ukuraning aksara (agêng, cêkapan, sêdêngan, alit)	

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	Naskah SNP
19.	Sikaping aksara (jêjêg, miring manêngên, mênapa miring mangiwa)	
20.	Tapaking sêratanipun (kandêl mênapa tipis)	
21.	Warninipun mangsi	
22.	Basaning <i>teks</i> (ngginakakên basa Jawi énggal, Kawi, Jawi Kina)	
23.	Cacahing kaca naskah ingkang dipuntaliti	
24.	Wujuding aksara (ngêtumbar, mucuk êri, mbata sarimbag, kombinasi)	

- b. *Kartu data* ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *deskripsi* jinising katrêsnan wontên *teks SNP*

Tabel 3: Kartu Data Deskripsi Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa wontên Teks SNP

No.	Kaca	Nomêr Data	Asiling Transliterasi	Asiling Terjemahan

E. Cara Ngêsahakên Data

Cara ngêsahakên *data* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênika, inggih mênika *validitas data* saha *reliabilitas data*. *Uji validitas data* ingkang dipunginakakên inggih mênika *validitas semantik*. Panalitèn mênika ngginakakên *validitas semantik*, amargi *sumber data*-ipun awujud têtêmbungan, klompoking têtêmbung, saha ukara ingkang kasêrat wontên *SNP* kanthi dhapukan gancaran.

Salajêngipun, *uji reliabilitas* ingkang dipunginakakên, inggih mênika *reliabilitas intrarater* saha *reliabilitas interrater*. *Reliabilitas intrarater*

dipunginakakên kanggé pados *data* ingkang sami kanthi cara maos *teks* ingkang dados *objek* panalitèn kanthi dipunambal-ambali. *Teknik interrater* ugi dipuntindakakên kanthi pados têtimbanganing *verifikasi pakar*, inggih mênika dhatêng *dosen* ingkang mumpuni ing *bidang filologi*, inggih mênika *dosen pembimbing*.

F. Teknik Analisis Data

Teknik analisis data ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênika *teknik analisis deskriptif*. Mumpangatipun *analisis deskriptif* inggih mênika kanggé *penafsiran* ingkang dipunandharakên kanthi *deskriptif*, ingkang wujudipun andharan-andharan utawi gambaran-gambaran saking asiling panalitèn saha pangrêmbagipun. *Teknik analisis* kasêbut dipunpilih amargi panalitèn mênika kanggé nggambarakên *teks SNP*.

Lampahing *analisis data SNP* wontên panalitèn mênika inggih mênika *pengkategorian*, *pengklasifikasian*, *penginterpretasian*, saha *pendeskripsian*. *Pengkategorian data* dipuntindakakên kanthi cara *telaah data* kanthi premati. Salajêngipun, *data* ingkang sampun kêmpal dipundamêl *klasifikasi*-ipun kanthi cara dipunsêrat wontên *tabel*. Wondéné wujud *klasifikasi data* kasêbut adhêdhasar jinisipun katrêsnan. Salajêngipun, asiling *klasifikasi* dipundamêl *interpretasi*-ipun kajumbuhakên kaliyan *konteks*-ipun. Wontên panalitèn mênika *interpretasi*-ipun awujud andharan-andharan ingkang gêgayutan kaliyan bab katrêsnan ingkang kawrat wontên *SNP*. Ingkang pungkasan, kadamêl *pendeskripsian* inggih mênika ndamêl andharanipun utawi ngrêmbag *data* kanthi *deskriptif*.

BAB IV

ASILING PANALITÈN SAHA PANGRÊMBAGIPUN

A. *Inventarisasi Naskah SNP saha Pangrêmbagipun*

Inventarisasi naskah SNP ing panalitèn mênika dipungarap kanthi *studi katalog* saha nyumurupi piyambak kawontênaning *naskah*. *Studi katalog* dipungarap kanthi madosi kawontênaning *naskah* ngginakakên *katalog*. *Katalog* ingkang dipunginakakên kanggé *studi katalog* inggih mênika, *katalog* ing Indonesia, mliginipun *katalog* ing Jawi.

Saking asiling *inventarisasi naskah SNP* kapanggihakên tigang *eksemplar naskah SNP*. Adhêdhasar *studi katalog* wontên ing Perpustakaan Museum Taman Siswa Kirti Griya *naskah SNP* kapanggihakên kalih *eksemplar naskah NSP*. *Naskah SNP* kasimpên kanthi 1) nomêr kode Bb.1.092 saha 2) nomêr kode Bb. 1.139 (Tim Penyusun, 2009). *Naskah SNP* ugi sagêd kapanggihakên wontên ing katalog *Descriptive Catalogue of The Javanese Manuscripts and Printed Books In The Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta* kanthi nomêr 14338 (Girardet, 1983: 124).

Wontên ing panalitèn mênika, *naskah* ingkang kaginakakên minangka *objek* panalitèn inggih mênika *naskah SNP koleksi* Perpustakaan Museum Taman Siswa Kirti Griya kanthi nomêr kode Bb.1.092. Dhasaring pamilihaning *naskah SNP koleksi* Perpustakaan Kirti Griya Taman Siswa Yogyakarta kanthi nomêr kode Bb.1.092, inggih mênika amargi papan panyimpêning *naskah* ingkang cêlak kaliyan panaliti, sêratanipun cêtha saha sagêd dipunwaos, saha kawontênanipun *naskah* saé saha wèntah.

Saking asiling nyumurupi kawontênaning *naskah SNP* kanthi langsung, *naskah SNP koleksi* Perpustakaan Kirti Griya Taman Siswa Yogyakarta taksih saé kawontênanipun. Sanajan wontên bolong-bolong alit wontên ing pérangan kaca-kacanipun, nanging sêratanipun taksih sagêd dipunwaos. *Naskah SNP* dipunsamaki dlancang karton kandêl ingkang warnirnipun coklat. Dlancang ingkang kanggé nyêrat *teks* inggih mênika dlancang *HVS*. *Teks SNP* sinêrat mawi basa Jawi, aksara Jawa. Jinisipun aksara Jawa inggih mênika mbata sarimbag.

B. Deskripsi Naskah

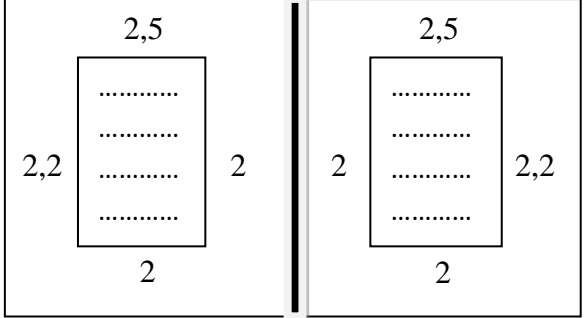
1. Asiling Deskripsi Naskah

Deskripsi naskah ngêwrat andharan kawontênaning *naskah* ingkang dipuntliti, inggih *naskah SNP*, mawi têtêmbungan ingkang cêtha. Ancasing *deskripsi naskah* inggih mênika ngandharakên kawontênaning *naskah SNP*. Wondéné kawontênaning *naskah* kaandharakên ing ngandhap mênika.

Tabel 4: Asiling Deskripsi Naskah SNP

No.	Katrangan	<i>Naskah SNP</i>
1.	Papan nyimpêning <i>naskah</i>	<i>Museum</i> Taman Siswa Dewantara Kirti Griya
2.	<i>Nomêr kodeks</i>	Bb.1.092
3.	Irah-irahan	<i>Sêrat Ngèlmi Pangasihan</i> a. irah-irahan <i>naskah SNP</i> kapanggihakên wontên samak ngajêng. b. Adhêdhasar katrangan wontên <i>teks</i> .
4.	Sintên ingkang nyêrat, kapan dipunsêrat, wontên ing pundi kasêrat	Adhêdhasar katrangan wontên <i>teks</i> kapanggihakên katrangan bilih ingkang nyêrat inggih R. Poedjahardja saking Surakarta, kacithak wontên ing Kediri taun 1931.
5.	Kawontênaning <i>naskah</i>	Jilidanipun sampun rusak, sapérangan dlancang sampun thèthèl saha wontên ingkang bolong. Sapérangan <i>teks</i> botên sagêd kawaos.

Lajêngipun tabel

No.	Katrangan	Naskah SNP															
6.	Jinising <i>bahan naskah</i>	Dlancang <i>local</i>															
7.	Cacahipun larik sabên sakaca	Cacahipun larik sabên sakaca wontên 20 larik, kajawi kaca 36 namung 13 larik amargi minangka pungkasaning <i>teks</i>															
8.	Kandêling <i>Naskah</i>	0,7 cm utawi wontên 36 kaca.															
9.	Ukuraning <i>Naskah umum</i> wiyar saha panjangipun	wiyar : 15 cm panjangipun : 21,5 cm															
10.	Ukuraning <i>naskah khusus</i> (ingkang dipuntliti)	Wiyaripun : 11,3 cm Panjangipun : 17 cm															
11.	Ukuraning <i>margins</i> naskah khusus (ingkang dipuntliti) a. Nginggil b. Ngandhap c. Kiwa d. Têngên	<p>Gambaripun naskah nalika kabuki</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Margin</th><th>Iring kiwa</th><th>Iring têngên</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Nginggil</td><td>2,5 cm</td><td>2,5 cm</td></tr> <tr> <td>Ngandhap</td><td>2 cm</td><td>2 cm</td></tr> <tr> <td>Kiwa</td><td>2 cm</td><td>2,2 cm</td></tr> <tr> <td>Têngên</td><td>2,2 cm</td><td>2 cm</td></tr> </tbody> </table>	Margin	Iring kiwa	Iring têngên	Nginggil	2,5 cm	2,5 cm	Ngandhap	2 cm	2 cm	Kiwa	2 cm	2,2 cm	Têngên	2,2 cm	2 cm
Margin	Iring kiwa	Iring têngên															
Nginggil	2,5 cm	2,5 cm															
Ngandhap	2 cm	2 cm															
Kiwa	2 cm	2,2 cm															
Têngên	2,2 cm	2 cm															
12.	Wosing <i>Naskah</i>	Naskah mênika ngêwrat satunggal <i>teks</i>															
13.	Jinising <i>Naskah</i>	Piwulang															
14.	Dhapukaning <i>teks</i>	Naskah mênika kadhapuk gancaran															
15.	Samaking <i>Naskah</i>	Warni samak : coklat Bahan samak : <i>karton</i> Kawontênanipun <i>naskah</i> : samak <i>naskah</i> dipunsamaki plastik bening, botên wontên sêratan ing samaking <i>naskah</i> .															
16.	Jinisipun aksara <i>naskah</i>	Naskah mênika sinêrat mawi aksara Jawa cithak															
17.	Nomêring sabên kacaning <i>teks</i>	Sabên kaca dipunsêrat mawi angka Arab mapan ing satengahing dlancang iring nginggil, mawi tinta warni cêmêng.															
18.	Ukuraning aksara	Ukuraning aksara cêkapan 0,5 cm x 0,3 cm.															
19.	Sikaping aksara	Kasêrat jêjêg															
20.	Tapaking mangsi	Tapaking mangsi tipis															
21.	Warninipun mangsi	Cêmêng															

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	Naskah <i>SNP</i>
22.	Basaning <i>teks</i>	Ngginakên basa Jawi gagrag énggal, ragamipun krama alus.
23.	Cacahing kaca <i>naskah</i> ingkang dipuntliti	36 kaca
24.	Wujuding aksara	Mbata sarimbag

2. Pangrêmbagipun *Deskripsi Naskah*

Tabel deskripsi naskah SNP ing nginggil ngandharakên asiling *deskripsi naskah* saha *teks SNP*. *Naskah SNP* minangka salah satunggaling *naskah koleksi Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya*. Irah-irahaning *naskah* kasêbut kapanggihakên ing samak njawi *naskah SNP*. Adhêdhasar katrangan ing salêbêting *teks* saha katrangan ing *katalog*, kapanggihakên katrangan bilih ingkang nyêrat *naskah SNP* inggih R. Poedjahardja saking Surakarta, kacithak wontên ing Kediri taun 1931.

Umumipun kawontênaning *naskah* sadaya taksih saé. Nanging wontên lembar-lembar tartamtu ingkang bolong saha nyêbal saking samakipun. Kaca 1 dumugi 7 bolong, wiyaripun 1mm saha panjangipun 1,2mm wontên ing sisih kiwa tengah *naskah*. Kaca 17 dumugi 29 bolong, wiyaripun 1mm saha panjangipun 1,6mm wontên ing sisih têngên ngandhap *naskah*. Kaca 23 dumugi 36 bolong, wiyaripun 1mm saha panjangipun 2,4 mm wontên ing sisih kiwa ngandhap *naskah*.

Teks SNP kalêbêt jinis *naskah* piwulang. *Teks SNP* sinêrat mawi aksara Jawa cithak. Wujudipun aksara inggih mênika mbata sarimbag. Ukuraning aksara cêkapan, kanthi panjang 0,5 cm saha wiyaripun 0,3 cm. Warnipun mangsi ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *teks* warni cêmêng. *Teks SNP* sinêrat mawi dhapukan gancaran.

Panomêran sabên kaca dipunsêrat mawi angka Arab mapan ing satêngahing dlancang iring nginggil. Kasêrat mawi mangsi warni cêmêng. Cacahing kaca *naskah* ingkang dipuntliti wontên 36 kaca. Basaning *teks* ingkang dipunginakakên, inggih mênika basa Jawi gagrag énggal, ragamipun krama alus.

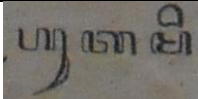

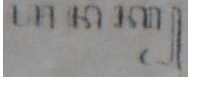

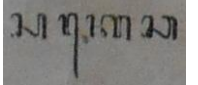

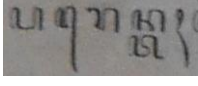

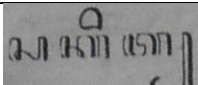

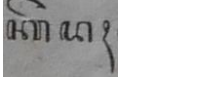

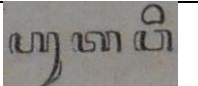
C. Transliterasi, Suntingan, saha Terjemahan Teks SNP

1. Pandom Transliterasi Teks SNP

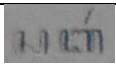

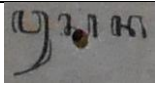

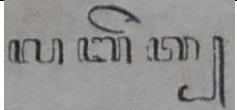

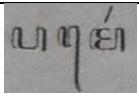

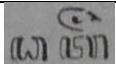

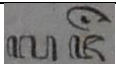

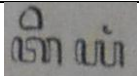

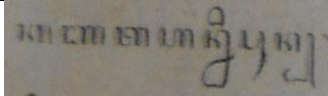

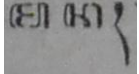

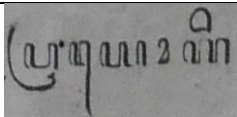

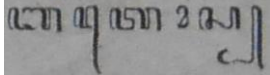

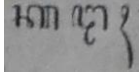

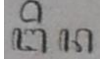
Pandom *transliterasi* wontên panalitèn mênika dipunginakakên kanggé nêgêsi asiling *transliterasi teks SNP*. Wondéné pandom *transliterasi teks SNP* kaandharakên wontên ing ngandhap mênika.

a. Wujuding Aksara Jawa saha Pasanganipun

Tabel 5: Wujudipun aksara Jawa saha pasanganipun wontên ing *teks SNP*

Aksara	Wujud	Pasangan	Tuladha	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
ha	 		utami	<i>utama</i>
na	 		anak	<i>anak</i>
ca	 		sakéca	<i>enak, nyaman</i>
ra	 		paréntah	<i>perintah</i>
ka	 		sakit	<i>sakit</i>
da	 		kêdah	<i>harus</i>
ta	 		utawi	<i>atau</i>

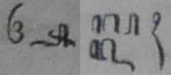

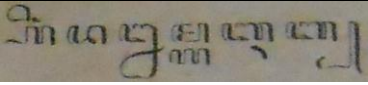
Lajêngipun *tabel*

Aksara	Wujud	Pasangan	Tuladha	Transliterasi	Terjemahan
sa	 		sabar	<i>sabar</i>
wa	 		wusana	<i>akhir</i>
la	 		labêt	<i>jasa, berkorban</i>
pa	 		pamèr	<i>memper- tunjukkan</i>
dha	 		dhatêng	<i>datang</i>
ja	 		lajêng	<i>terus</i>
ya		-		tiyang	<i>orang</i>
nya	 		kanyatan- ipun	<i>kenyataan nya</i>
ma	 		manah	<i>hati</i>
ga	 		prayogi	<i>sebaiknya</i>
ba	 		batos	<i>batin</i>
tha	 		kathah	<i>banyak</i>
nga	 		ngina	<i>menghina</i>

b. Aksara Swara

Aksara swara mênika sajatosipun namung wontên gangsal, inggih mênika A, É, I, O, U (Darusuprta, 2002:13). Ing ngandhap mênika wujuding aksara swara ing naskah *SNP*.

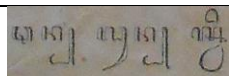

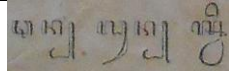

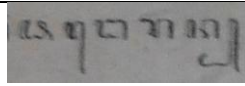
Tabel 6: Panyêrating aksara swara

Nama	Wujud	Tuladha	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
A			Allah	Allah (Tuhan)
I			ing dalêm gaib	<i>di alam gaib</i>

c. Aksara Murda

Aksara murda mênika cacahipun wontên pitung aksara inggih mênika Na, Ka, Ta, Sa, Pa, Ga, Ba (Darusuprta, 2002:11). Aksara murda dipunginakakên kanggé nyêrat nama, têmbung saking têmbung saking *manca negara*, saha tandha pakurmatan. Déné wujudipun aksara murda wontên *teks SNP* makatên.

Tabel 7: Panyêrating aksara kapital (aksara murda)

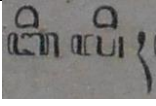
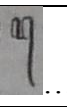
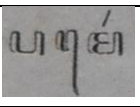
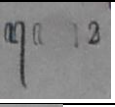
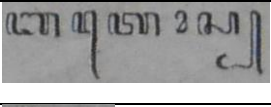

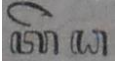

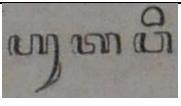
Aksara	Wujud	Tuladha	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
Ta			Tan Khoen Swie	<i>Tan Khoen Swie</i>
Sa			Tan Khoen Swie	<i>Tan Koen Swie</i>
Pa			Pangéran	<i>Allah</i>

d. Sandhangan Aksara Jawa

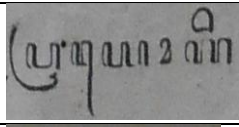

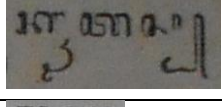

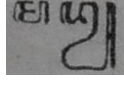

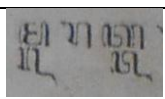
Jinisipun sandhangan aksara Jawa cacahipun wontên sakawan, inggih mênika sandhangan swara, sandhangan wyanjana, sandhangan panyigêg wanda, saha sandhangan pangkon (Padmosoekotjo, 1989: 17-19). Wondéné sandhangan

aksara Jawa ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *teks SNP* kaandharakên ing ngandhap mênika.

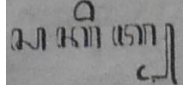
Tabel 8: Panyêrating sandhangan swara

Aksara	Wujud	Tuladha	Transliterasi	Terjemahan
wulu			bilih	<i>kalau, jika</i>
taling			pamèr	<i>mempertunjukk- kan</i>
taling tarung			batos	<i>batin</i>
pêpêt			têdha	<i>makan</i>
suku 		utawi	<i>atau</i>

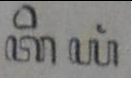

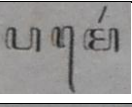

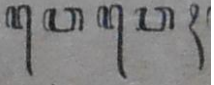
Tabel 9: Panyêrating Aksara Wyanjana

Aksara	Wujud	Tuladha	Transliterasi	Terjemahan
cakra			prayogi	<i>sebaiknya</i>
keret			krêtas	<i>kertas</i>
pengkal			madya	<i>tengah</i>
panjang la			mlarat	<i>miskin</i>

Tabel 10: Panyêrating aksara sandhangan panyigêging wanda

Aksara	Wujud	Tuladha	Transliterasi	Terjemahan
pangkon			sakit	<i>sakit</i>

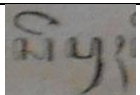
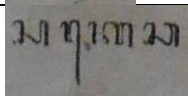
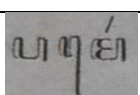
Lajêngipun *tabel*

Aksara	Wujud	Tuladha	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
cecak			tiyang	<i>orang</i>
layar			pamèr	<i>mempertunjuk- kan</i>
wigyan			wèwèh	<i>memberi</i>

e. Éjaan

- 1) Panyêrating fonem ê pêpêt saha é, è taling

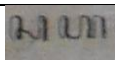
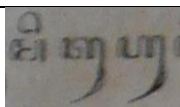
Tabel 11: Panyêrating fonem ê pêpêt saha é, è taling

Tuladha	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
	sêpuh	<i>tua</i>
	sakéca	<i>enak</i>
	pamèr	<i>mempertunjukkan</i>

- 2) Panyêrating aksara ha kapêrang dados kalih jinis, inggih mênika aksara ha antep saha ha ampang (Padmosoekotjo, 1989:55).

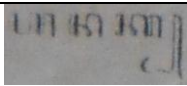
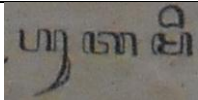
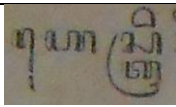
- a) Panyêrating ha antep

Tabel 12: Panyêrating ha antep

Tuladha	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	<i>Terjemahan</i>
	saha	saha	<i>dan</i>
	mituhu	mituhu	<i>menurut</i>

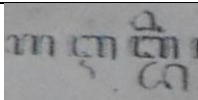
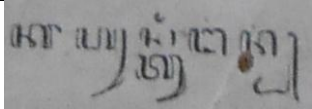
b) Panyêrating ha ampang

Tabel 13: Panyêrating ha ampang

Tuladha	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	<i>Terjemahan</i>
	hanak	anak	<i>anak</i>
	hutami	utami	<i>utama</i>
	hèstri	èstri	<i>perempuan</i>

3) Panyêrating aksara Jawa rangkap

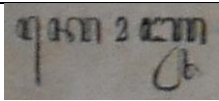
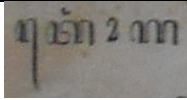
Tabel 14: Panyêrating aksara Jawa rangkap

Tuladha	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	<i>Terjemahan</i>
	galbbing	gaibing	<i>gaib</i>
	kahuntungngan	kauntungan	<i>keuntungan</i>

4) Aturan Panyêrating aksara Jawa jaman rumiyin

a) Panyêrating swara (taling tarung semu) “o” dados swara “a”

Tabel 15: Panyêrating swara (taling tarung semu) “o” dados swara “a”

Tuladha	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	<i>Terjemahan</i>
	konca	kanca	<i>teman</i>
	tongga	tangga	<i>tetangga</i>

b) Panyêrating aksara nya dados aksara n

Tabel 16: Panyêrating aksara nya dados aksara n

Tuladha	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	<i>Terjemahan</i>
	janyji	janji	<i>janji</i>
	banyjir	banjir	<i>banjir</i>

c) Panyêrating aksara ya dados aksara ha

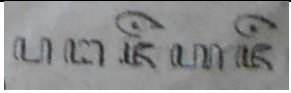
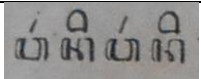
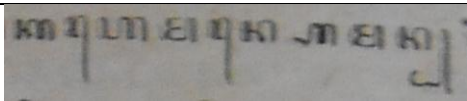
Tabel 17: Panyêrating aksara ya dados aksara ha

Tuladha	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	<i>Terjemahan</i>
	èstriya	èstria	<i>istri-istri</i>
	laréya	laréa	<i>anak-anak</i>

5) Panyêrating Têmbung Rangkep

a) Têmbung Dwilingga

Tabel 18: Panyêrating dwilingga

Tuladha	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
	pangajêng-ajêng	<i>harapan</i>
	warni-warni	<i>bermacam-macam</i>
	kaéman-éman	<i>disayang-sayang</i>

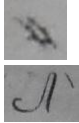
b) Têmbung Dwipurwa

Tabel 19: Panyêrating dwipurwa

Tuladha	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Terjemahan
	wawarah	wêwarah	<i>ajaran</i>
	dudugi	dêdugi	<i>dipertim- bangkan</i>
	jojodhowan	jêjodhoan	<i>perjodohan</i>

f. Tandha Pamaos

Tabel 20: Panyêrating têtêngêr wontên ing Panyêrating

Tandha Waos	Wujud	Katrangan
adêg-adêg		wujuding tandha ing wiwiting <i>paragraf</i>
pada lingsa		kanggé misah ukara satunggal kaliyan ukara sanèsipun
pada lungsi		wujuding tandha ing pungkasaning <i>paragraf</i>

2. Pandom Suntingan Teks

Pandom *suntingan* inggih mênika ngandharakên ngéngingi tandha-tandha ingkang dipunsêrat kanggé nglêrêsakên têmbung-têmbung ingkang botên trêp kaliyan paugêran panyêrating aksara Jawa kanthi adhêdhasar *kamus* inggih mênika *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939). Tandha-tandha wontên *suntingan teks* dipunginakakên kanggé ngadharakên pérangan-pérangan ingkang dipun-*sunting*.

Tandha-tandha ingkang dipunginakakên wontên *suntingan teks* inggih mênika kasêrat ing ngandhap mênika.

- 1) <...> = dipunginakakên kanggé waosan ingkang dipuntambah
- 2) [...] = dipunginakakên kanggé ngirangi aksara utawi têmbung
- 3) (...) = dipunginakakên kanggé nggantos aksara
- 4) Katrangan wontên *apararat kritik* ngginakakên angka Arab ingkang wontên sisih nginggil têngên (...¹, ...², ...³..., lan sapanunggalanipun). Mênawi têmbung ingkang dipun-*sunting* sami, nomêripun ugi sami kaliyan têmbung sadèrèngipun.

3. Pandom Terjemahan

Terjemahan ing panalitèn mênika nggantos basaning *teks* dhatêng basa sanèsipun inggih mênika basa Indonesia. *Terjemahan* ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênika ngginakakên *metode terjemahan harfiah*, saha *terjemahan isi* utawi *makna*.

Terjemahan harfiah inggih mênika ngéwahi basaning *teks SNP* ka-*terjemah*-akên dhatêng basa *sasaran* (basa Indonesia). Mênawi *terjemahan teks SNP* botên sagêd dipun-*terjemah*-akên kanthi *harfiah*, lajêng têmbung-têmbung wontên *teks SNP* dipungarap kanthi *terjemahan isi* utawi *makna*. *Terjemahan harfiah* saha *terjemahan isi* utawi *makna* ing panalitèn mênika dipunginakakên adhêdhasar têngêsing *kontekstual*. Wondéné asiling *transliterasi*, *suntingan*, saha *terjemahan teks SNP* kaandharakên ing ngandhap mênika.

4. Asiling Transliterasi, Suntingan, saha Terjemahan Teks SNP

Tabel 21: Asiling Transliterasi, Suntingan, saha Terjemahan Teks SNP

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>Sêrat: Ngèlmi Pangasihian Mratélakakên lampahipun tiyang matak aji pangasihian dalah mantranipun inggih punika ucap-ucapaning dalêm batos wêwarahipun kasorahakên ngantos têrang, punika cêcêpan saking kawruhipun para linangkung ing zaman kina. Ikêtanipun R. Poedjahardja ing Surakarta. Kala ing taun walandi: 1924. Utawi ing taun Jawi Jé sinangkalan kata tata raga rupa. (1854) Kawêdalakên sarta kasadé déning. Tan Khoen Swie. ing Kedhiri 1931.</p>	<p>Sêrat: Ngèlmi Pangasihian Mratélakakên lampahipun tiyang matak aji pangasihian dalah mantranipun inggih punika ucap-ucapaning dalêm batos wêwarahipun kasorahakên ngantos têrang, punika cêcêpan saking kawruhipun para linangkung ing zaman kina. Ikêtanipun R. Poedjahardja ing Surakarta. Kala ing taun walandi: 1924. Utawi ing taun jawi Jé sinangkalan kata tata raga rupa. (1854) Kawêdalakên sarta kasadé déning: Tan Khoen Swie. Kedhiri 1931.</p>	<p>Sêrat: Ngèlmi Pangasihian <i>Menerangkan cara orang dalam menerapkan do'a cinta kasih yaitu dengan mengucapkan di dalam hati ajaran/penjelasan hingga jelas, buku ini merupakan serapan dari pengetahuan orang-orang pandai pada zaman dahulu.</i> <i>Ditulis oleh R. Poedjahardja di Surakarta. Pada tahun Belanda:1924 atau dalam tahun Jawa Je kata tata raga rupa. (1854)</i> <i>Diterbitkan dan dijual oleh: Tan Khoen Swie. di Kediri 1931.</i></p>	<p>Kaca: samak irah- irahan</p>
<p>[-3-] Isinipun Sêrat punika. Bêbuka I Babaripun Ngèlmi Pangasihian mawi mantra sarta lampah. 1. Lampah labêt 2. Lampah wèwèh 3. Lampah ngawon 4. Lampah sabar</p>	<p>[-3-] Isinipun Sêrat punika: Bêbuka I. Babaripun Ngèlmi Pangasihian mawi mantra sarta lampah: 1. Lampah labêt 2. Lampah wèwèh 3. Lampah ngawon 4. Lampah sabar</p>	<p><i>Isi dari buku ini.</i> <i>Kata pengantar</i> I. <i>Uraian ilmu cinta kasih dengan do'a serta caranya.</i> 1. <i>Cara berkorban</i> 2. <i>Cara memberi</i> 3. <i>Cara mengalah</i> 4. <i>Cara bersabar/lapang dada</i></p>	<p>Kaca: 3 Paragraf: 1</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
II. Rangkêpanipun pangasihan mawi lampah pangasihan ing sih. 1. Sih ing rêjêki 2. Sih ing bojo 3. Sih ing tiyang sêpuh 4. Sih ing anak 5. Sih ing sanak-sadhèrèk	II. Rangkêpanipun pangasihan mawi lampah pangasihan ing sih: 1. Sih ing rijêki 2. Sih ing bojo 3. Sih ing tiyang sêpuh 4. Sih ing anak 5. Sih ing sanak sêdhèrèk	II. <i>Sarana cinta kasih dengan cara cinta kasih yang tulus.</i> 1. <i>Cinta pada rejeki</i> 2. <i>Cinta pada suami/istri</i> 3. <i>Cinta pada orang tua/ayah ibu</i> 4. <i>Cinta pada anak/putra</i> 5. <i>Cinta pada sanak-saudara</i>	Kaca: 3 Paragraf: 1
6. Sih ing tangga têpalih 7. Sih ing kanca 8. Sih ing mitra 9. Sih ing bandara utawi lurah 10. Sih ing réncang utawi batur [-4-] 11. Sih ing guru 12. Sih ing murid 13. Sih ing satru 14. Sih ing sato kéwan	6. Sih ing tangga têpalih 7. Sih ing kanca 8. Sih ing mitra 9. Sih ing bandara utawi lurah 10. Sih ing réncang utawi batur [-4-] 11. Sih ing guru 12. Sih ing murid 13. Sih ing satru 14. Sih ing sato kéwan	6. <i>Cinta pada tetangga sekitar</i> 7. <i>Cinta pada teman</i> 8. <i>Cinta pada kenalan</i> 9. <i>Cinta pada atasan/perangkat desa</i> 10. <i>Cinta pada pembantu</i> 11. <i>Cinta pada guru</i> 12. <i>Cinta pada murid</i> 13. <i>Cinta pada musuh</i> 14. <i>Cinta pada binatang</i>	Kaca: 3 Paragraf: 2
III. Tungguling pangasihan mawi tindak kautamèn sarta nêrangakên ingkang nama. 1. Nistha 2. Madya 3. Utami	III. Tungguling pangasihan. mawi tindak kautamèn sarta nêrangakên ingkang nama: 1. Nistha 2. Madya 3. Utami	III. <i>Kemuliaan cinta kasih dengan berbuat kebaikan dan penjelasan yang dimaksud dengan.</i> 1. <i>Nistha</i> 2. <i>Madya</i> 3. <i>Utama</i>	Kaca: 4 Paragraf: 3

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
4. Nisthaning pawèwèh 5. Madyaning pawèwèh 6. Utamaning pawèwèh	4. Nisthaning pawèwèh 5. Madyaning pawèwèh 6. Utamaning pawèwèh	4. <i>Pemberian nistha</i> 5. <i>Pemberian madya</i> 6. <i>Pemberian utama</i>	
[-5-] Bêbuka Sampun kalaki nama kina wontên- ipun kawruh ingkang winastan: Ngèlmi Pangasihan punika tumrap sarawunganing agêsang pancèn kaanggêp musthikaning kawruh ingkang pêng-pêngan sangêt, amargi sagêd ambombongakên manah, sarta kénging kanggé anggên damêl samubarang ingkang kinajêngakên janji dipunlampahi kalayan têmên- têmên, sarta katindakakên kalayan têtêp, punapa ingkang sinêdya saèstu kasêmbadan. Langkung malih kapusthi kanthi pangèsthi inggih sêtijap sayêktos, sagêd nuwuhakên éloking pangraos, warni awon katingal saé, patrap kaku katingal kèwês, têmbung kaku katingal lêmês. Sêsaminipun ingkang makatên wau mugi sampun kagalih gaibing kawruh,	[-5-] Bêbuka Sampun kalaki nama kina wontên- ipun kawruh ingkang winastan: Ngèlmi Pangasihan punika tumrap sarawunganing ngagêsang pancèn kaanggêp musthikaning kawruh ingkang pêng-pêngan sangêt, amargi sagêd ambombongakên manah, sarta kénging kanggé anggên damêl samubarang ingkang kinajêngakên janji dipunlampahi kalayan têmên- têmên, sarta katindakakên kalayan têtêp, punapa ingkang sinêdya saèstu kasêmbadan. Langkung malih kapusthi kanthi pangèsthi inggih sêtija(b) ¹ sayêktos, sagêd nuwuhakên éloking pangraos, warni awon katingal saé, patrap kaku katingal kèwês, têmbung kaku katingal lêmês. Sêsaminipun ingkang makatên wau mugi sampun kagalih gaibing kawruh	<i>Kata pengantar</i> <i>Sudah sejak dahulu kala terdapat</i> <i>pengetahuan yang disebut: ilmu cinta</i> <i>kasih itu bagi hubungan antar-</i> <i>manusia memang dianggap ajaran</i> <i>yang paling istimewa, karena dapat</i> <i>membesarkan hati, dan dapat</i> <i>membuat apapun yang dilakukan</i> <i>menjadi lebih yakin, apapun yang</i> <i>dikehendaki akan terkabul. Terlebih</i> <i>dilakukan dengan sepenuh hati tentu</i> <i>sungguh manjur, dapat menimbulkan</i> <i>perasaan aneh/ajaib, rupa jelek</i> <i>tampak menjadi bagus, tingkah laku</i> <i>kaku kelihatan lemah gemulai, tutur</i> <i>kata kasar terasa halus, dan</i> <i>sebagainya. Demikian tadi semoga</i> <i>jangan terpikirkan keajaiban ilmu,</i>	Kaca: 5 Paragraf: 4

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>bab kamandénipun ngèlmi pangasih dhasar botên oncat saking nalaripun, mila kalampahan kula ngarang Sêrat punika, supados sami kauningan wosing suraosipun, sarta kénging kayêktosakên sarana lampah, ing ngriku badhé kababar kanyatanipun, wusana among makatên atur kula kanthi puji pangajab mugè angala sawabipun para linangkung ingkang nuwuhakên Ngèlmi Pangasih punika. Juru ngarang P.</p>	<p>bab kamadénipun Ngèlmi pangasih dhasar botên oncat saking nalaripun, mila kalampahan kula ngarang Sêrat punika, supados sami kauningan wosing suraosipun, sarta kénging kayêktosakên sarana lampah, ing ngriku badhé kababar kanyatanipun, wusana among makatên atur kula kanthi puji pangajab mugè angala sawabipun para linangkung ingkang nuwuhakên Ngèlmi Pangasih punika. Juru ngarang P.</p>	<p><i>hal mujarabnya ilmu cinta kasih dasar tidak lepas dari pemikiran/penalaran, maka terlaksana saya mengarang buku ini, supaya diketahui isi maksudnya/artinya, dan dapat/boleh dibuktikan dengan cara, di situ akan terbukti kenyataannya, akhir kata hanya demikian yang saya sampaikan disertai do'a harapan mudah-mudahan mendapatkan berkah para cerdik-pandai yang menghasilkan Ilmu Cinta kasih ini. Pengarang P.</i></p>	
<p>Ing nginggil punika citranipun Radèn Pujaharja ing Surakarta priyantunipun mardika ingkang amarsudi kasusastran jawi sarta kawruh batos. Pangarangipun Sêrat Ngèlmi Pangasih punika, tuwin Sêrat 2 sanèsipun kathah ingkang sampun kawêdalakên déning toko buku. Tan Khoen Swie, ing Kadhiri</p>	<p>Ing nginggil punika citranipun Radèn Pujaharja ing Surakarta priyantunipun mardika ingkang amarsudi kasusastran jawi sarta kawruh batos, pangarangipun Sêrat Ngèlmi Pangasih punika, tuwin Sêrat 2 sanèsipun kathah ingkang sampun kawêdalakên déning toko buku: Tan Khoen Swie, ing Kadhiri</p>	<p><i>Di atas itu foto Raden Pujaraharja di Surakarta orang yang bebas dan peduli terhadap kesusastaan Jawa serta pengetahuan batin, pengarang buku Cinta kasih ini. Beserta buku-bukunya yang lain telah banyak yang sudah diterbitkan oleh toko buku. Tan Khoen Swie, ing Kadhiri</i></p>	<p>Kaca: 6 Paragraf: 5</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>[-7-] I Babaripun ngèlmi pangasih Pangasih punika pêrlunipun supados angsal sih saking sadhéngah sarawunganipun jalêra èstria, larêya tuwin tiyang asêpuh, punapa déné tiyang sanès bangsa, sadaya wau sami kaudi sihipun awit tiyang ingkang dipunsihi ing Pangéran. Déné tiyang dipunsihi ing Pangéran, jinurung punapa ingkang dados sêdyanipun punika kalêbêt kawruh watak ingkang sagêd nuwuhakên rêntahing kawêlasan tuwin nyantosakakên tancêbing katrêsnan, kénging winastan anggayuh wahyunipun kalakuan, déné lampahipun wontên kawan prakawis kapratêlakakên kados ing ngandhap punika.</p>	<p>[-7-] I Babaripun Ngèlmi pangasih Pangasih punika pêrlunipun supados angsal sih saking sadhéngah sarawunganipun jalêra èstria, larêa tuwin tiyang ngasêpuh, punapa déné tiyang sanès bangsa, sadaya wau sami kaudi sihipun awit tiyang ingkang dipunsihi ing Pangéran, déné tiyang dipunsihi ing Pangéran, jinurung punapa ingkang dados sêdyanipun punika kalêbêt kawruh watak ingkang sagêd nuwuhakên rêntahing kawêlasan tuwin nyantosakakên tancêbing katrêsnan, kénging winastan anggayuh wahyunipun kalakuan, déné lampahipun wontên kawan prakawis kapratêlakakên dados ing ngandhap punika.</p>	<p>I <i>Uraian ilmu cinta kasih Cinta kasih itu bertujuan untuk mendapatkan cinta dari semua hubungan antara laki-laki perempuan, anak-anak dan orang tua, maupun bangsa lain, semua tadi diupayakan cintanya, semua itu orang yang dicintai Tuhan. Sedangkan orang yang dicintai Tuhan dikabulkan semua yang dikehendaknya termasuk ilmu tabiat yang dapat menimbulkan rasa kasihan dan memperkuat rasa cinta, bisa dikatakan menggapai wahyu tingkah-laku, sedangkan caranya ada empat macam, dijelaskan seperti di bawah ini.</i></p>	<p>Kaca: 7 Paragraf: 6</p>
<p>1. Lampah labêt Labêt pandamêlan ingkang andadosakên kapidhènaning liyan sarta ingkang kinintên botên wontên pakêwêdipun kados ta, tumut damêl</p>	<p>1. Lampah labêt Labêt pandamêlan ingkang andadosakên kapidhènaning liyan sarta ingkang kinintên botên wontên pakêwêdipun Kados ta. tumut damêl kamayaran,</p>	<p>1. Cara berkorban Berkorban perbuatan yang menjadikan kepuasan orang lain dan yang dikira tidak merepotkan misalnya, ikut membuat</p>	<p>Kaca: 7 Paragraf: 7</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
kamayaran, kauntungan, kabingahan sêsaminipun, nanging botên pisan-pisan gadhah pangajêng-ajêng pituwas, punapa déné amrih katarimah agêng-ipun kaulêmbana. Lêlabêtan ingkang makatên wau manjing dados lampah.	kauntungan, kabingahan, sêsaminipun, nanging botên pisan-pisan gadhah pangajêng-ajêng pituwas, punapa déné amrih katarimah agêng-ipun kaulêmbana. Lêlabêtan ingkang makatên wau manjing dados lampah.	<i>kemudahan, keuntungan, kebahagiaan dan seba-ainya, tetapi sama sekali tidak mempunyai harapan mengenai imbalan, apalagi supaya mendapat sanjungan. Pengorbanan yang demikian tersebut melekat menjadi kebiasaan.</i>	
[8] Tiyang nglampahi labêting liyan punika sajatosipun prasêsat anglabêti dhatêng badanipun piyambak langkung malih bilih labêt prihatos tuwin pamikir, tumrap dhatêng tiyang ingkang sawêg nandhang sakit, sarta karibêdaning manah saya langkung déning prayogi. Awit lajêng katingal sangêt patilasanipun punika sagêd narik kaêngêtan ingkang tanpa kêndhat. Wêkasan nancêbakên katrênan dumugi ing lahir batos.	[8] Tiyang nglampahi labêting liyan punika sajatosipun prasêsat anglabêti dhatêng badanipun piyambak langkung malih bilih labêt prihatos tuwin pamikir, tumrap dhatêng tiyang ingkang sawêg nandhang sakit, sarta karibêdaning manah saya langkung déning prayogi. Awit lajêng katingal sangêt patilasanipun punika sagêd narik kaêngêtan ingkang tanpa kêndhat. Wêkasan nancêbakên katrê<s>²nan dumugi ing lahir batos.	<i>Seseorang melakukan pengorbanan bagi orang lain itu sebenarnya boleh dikatakan berkorban kesedihan/kesusahan dan perasaan, bagi orang yang sedang menderita, dan kerepotan hati lebih dari baik. Sebab luka terlihat sangat membekas di hati itu dapat menyebabkan kenangan tanpa henti. Akhirnya tertanam kecintaan lahir batin.</i>	Kaca: 8 Paragraf: 8
Salêbêting anglampahi lêlabêt mawi ngucapakên mantra ing dalêm batos makatên.	Salêbêting anglampahi lêlabêt mawi ngucapakên mantra ing dalêm batos makatên.	<i>Dalam melaksanakan berkorban dengan mengucapkan mantra di dalam hati demikian.</i>	Kaca: 8 Paragraf: 9

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
“manumara karya yoga, gandarwa mrih kamata, nguni wèh sumata, lègawa puling parana, wragad”	“manumara karya yoga, gandarwa mrih kamata, nguni wèh sumata, lègawa puling parana, wragad”	“ <i>manumara karya yoga, gandarwa mrih kamata, nguni wèh sumata, lègawa puling parana, wragad</i> ”	
2. Lampah wèwèh Sêsagêd-sagêd prayogi wèwèh sandhang tédha sakuwasanipun dhatêng sêsaminipun ngagêsang ingkang nuju kasingkringan punika migunani sagêd langkung malih bilih sandhang tédhanipun piyambak namung cumpèn wusana lajêng mikawon dipunpilalah kasukakakên dhatêng ingkang katalangson tuwin suka sandhang dhatêng ingkang sawêg karikuhan panganggé, punapa déné nutupi kawirangan punika saya langkung déning utami, têtêsipun ngrén[9]tahakên kawêlasan kanthi éklasing manah, tamtu badhé angsal wangsulan botêna angsal kalaliranipun inggih angsal kabatosanipun. Kawêlasan wau ing wingking badhé tumuwuh wangsul dhatêng ingkang nanêm kawêlasan,	2. Lampah wèwèh Sêsagêd-sagêd prayogi wèwèh sandhang tédha sakuwasanipun dhatêng sêsaminipun ngagêsang ingkang nuju kasingkringan punika migunani sagêd langkung malih bilih sandhang tédhanipun piyambak namung cumpen wusana lajêng mikawon dipunpilalah kasukakakên dhatêng ingkang katalangson tuwin suka sandhang dhatêng ingkang sawêg karikuhan panganggé, punapa déné nutupi kawirangan punika saya langkung déning utami, têtêsipun ngrén[9]tahakên kawêlasan kanthi éklasing manah, tamtu badhé angsal wangsulan botêna angsal kalaliranipun inggih angsal kabatosanipun. Kawêlasan wau ing wingking badhé tumuwuh wangsul dhatêng ingkang nanêm kawêlasan,	2. <i>Cara memberi Sedapat mungkin sebaiknya memberi “sandhang pangan” semampunya kepada sesama yang sedang kekurangan akan sangat berguna lebih baik lagi bila sandang pangannya sendiri hanya pas-pasan saja, akhirnya kemudian lebih baik apabila diberikan kepada yang menderita dan memberi pakaaian kepada yang sedang tidak memiliki pakaian layak, apa lagi menutup rasa kasihan yang tulus ikhlas, tentu akan mendapatkan balasan kalau bukan lahiriah atau batiniah. Belas kasihan tersebut dikemudian hari akan timbul kembali kepada yang menanam belas kasihan,</i>	Kaca: 8 Paragraf: 10

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	Katrangan
wangsulipun malah tikêl matikêl, ingkang makatên wau mila sami dipunpracaya maring Allah. Mila bêtudén saé sami kaikêt déning para linangkung kanggé piwulang, punika awit saking yêktinipun.	wangsulipun malah tikêl matikêl, ingkang makatên wau mila sami dipunpracaya maring Allah. Mila bêtudén saé sami kaikêt déning para linangkung kanggé piwulang, punika awit saking yêktinipun.	<i>bahkan kembalinya berlipat ganda, yang demikian itu memang diyakini oleh Tuhan. Maka watak baik dikarang oleh cerdik pandai untuk pendidikan, itu alasan yang sebenarnya</i>	
Prakawis wèwèh sanadyan namung andhawahakên kasaénan éwa déné botên gampang. Sabab pambêkanipun manungsa warni-warni, saèstu botên kénging kawangku, mila kédah kapapanakên êmanipun supados mapan ngantos angsal pangintên: mêngku, ngina, pamèr tuwin sumugih. Dados mawi dipunpadosi larasipun katunjukakên dhatêng kabubuhaning liyan ingkang sawêg kapriatosakên botên kapitulungakên botên butuh. Sêdya ingkang matatên wau pancèn-ipun sampun lênggah, ingkang dipunwèwèhi tiyang ingkang kacingkrangan tuwin mitulungi tiyang ingkang karibudan éwadéné wontên sawèwèhing ambêkan	Prakawis wèwèh sanadyan namung andhawahakên kasaénan éwa déné botên gampang. Sabab pambêkanipun manungsa warni-warni, saèstu botên kénging kawangku, mila kédah kapapanakên êmanipun supados mapan ngantos angsal pangintên: mêngku, ngina, pamèr tuwin sumugih. Dados mawi dipunpadosi larasipun katunjukakên dhatêng kabubuhaning liyan ingkang sawêg kapriatosakên botên kapitulungakên botên butuh. sêdya ingkang ma(k)³atên wau pancèn-ipun sampun lênggah, ingkang dipunwèwèhi tiyang ingkang kacingkrangan tuwin mitulungi tiyang ingkang karibudan éwa déné wontên sawèwèhing ambêkan	<i>Soal memberi meskipun hanya berbuat kebaikan, walau demikian tidak mudah/gampang. Sebab perilaku manusia beraneka ragam, benar-benar tidak mudah ditebak, maka harus melihat situasi supaya tepat sasaran: merangkul, menghina, sombong dan sok kaya. Jadi dengan mengusahakan tepat sasaran. Niat yang demikian itu sesungguhnya sudah tepat/pas, yang diberikan adalah orang yang sedang serba kekurangan dan menolong orang yang kerepotan, bila terdapat orang sombong yang sombong mengetahui hal itu, tetapi berakibat perbuatan luhur, yaitu seseorang yang kaya yang telah pantas,</i>	Kaca: 9 Paragraf: 11

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>ingkang nyurupani punika, nanging damêl nandhênging kautaman, [10] inggih punika satunggaling tiyang sugih ingkang sampun mungguh, kuwawi damêl kadarman sarta pantês dipuntêdhani pitulungan para butuh. Nanging tiyang sugih wau purunipun wèwèh utawi mitulungi ing liyan namung dhatêng satunggaling prakawis ingkang sampun katêtêpakên piyambak, inggih punika samangsa wontên tiyang ingkang manggih kasangsaran agêng utawi kabilahan, kados ta. kabêsmèn, kabênan, kêkampakan, kabègalan sêsaminipun punika sawêg purun mitulungi. Bilih namung ribêd tipis-tipisan kémawon, saèstu botên dipunpitulungi. Langkung malih ribêd ingkang kandêl-kandêlan saya sangêt mingkuh, sêbab punika namung prakawis kabutuhan, déné prakawis kabilahén.</p>	<p>ingkang nyurupani punika, nanging damêl nandhênging kautaman, [10] inggih punika satunggaling tiyang sugih ingkang sampun mungguh, kuwawi damêl kadarman sarta pantês dipuntêdhani pitulungan para butuh. Nanging tiyang sugih wau purunipun wèwèh utawi mitulungi ing liyan namung dhatêng satunggaling prakawis ingkang sampun katêtêpakên piyambak, inggih punika samangsa wontên tiyang ingkang manggih kasangsaran agêng utawi kabilahan, Kados ta. kabêsmèn, kabênan, kêkampakan, kabègalan sêsaminipun punika sawêg purun mitulungi. Bilih namung ribêd tipis-tipisan kémawon, saèstu botên dipunpitulungi. Langkung malih ribêd ingkang kandêl-kandêlan saya sangêt mingkuh, sêbab punika namung prakawis kabutuhan, déné prakawis kabilahén.</p>	<p><i>mampu berbuat kebaikan dan patut dimintai pertolongan oleh orang yang membutuhkan. Tetapi orang yang kaya tersebut mau memberi atau menolong orang lain hanya kepada suatu hal yang telah ditentukan sendiri, yaitu apabila ada orang yang sedang terkena musibah besar, atau kecelakaan, misalnya kebakaran, banjir, digarong, dibegal dan sejenisnya baru dia sudi menolong. Bila hanya kerepotan kecil saja, benar-benar tidak dibantu. Terlebih lagi kerepotan yang besar-basar maka akan menghindarinya, sebab itu hanya perkara kebutuhan, bukan perkara kecelakaan.</i></p>	<p>Kaca: 9 Paragraf: 12</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
Mangka ingkang nama kabutuhan punika, agênga alita ribêdipun dhatêng manah sami kémawon têka ingkang dipunpitulungi namung tiyang ingkang manggih bilahi agêng kémawon.	Mangka ingkang nama kabutuhan punika, agênga alita ribêdipun dhatêng manah sami kémawon têka ingkang dipunpitulungi namung tiyang ingkang manggih bilahi agêng kémawon.	<i>Pada hal yang namanya kebutuhan itu, besar atau kecil bagi perasaan sama saja yang ditolong hanya orang yang membutuhkan saja.</i>	Kaca: 10 Paragraf: 13
Awit saking wontên pambêkan ingkang makatên wau lajêng wontên tuwuh ing pamanggih makatên. Kula pilih botên angsal pitulungan tinimbang kaliyan manggih kasangsaran agêng, kados ta. kabêsmèn, kakecon [11] dipunlamêng pandung. Sêsaminipun sanajan botên angsal pitulungan janji wilujêng kala sampun narimah. Malah saking pangintên kula, tiyang sugih ingkang gadhah pambêkan kados ing nginggil wau, bok manawi dèrèng naté nglampahi têtulung ingkang mèdal saking niyatipun piyambak nitik ingkang sampun ginêlar, sanajan katêmbung bok manawi mêksa awrat mulungipun	Awit saking wontên pambêkan ingkang makatên wau lajêng wontên tuwuh ing pamanggih makatên. Kula pilih botên angsal pitulungan tinimbang kaliyan manggih kasangsaran agêng, Kados ta kabêsmèn, kakecon [11] dipunlamêng pandung, sêsaminipun sanajan botên angsal pitulungan janji wilujêng kala sampun narimah. Malah saking pangintên kula, tiyang sugih ingkang gadhah pambêkan kados ing nginggil wau, bok manawi dèrèng naté nlampahi têtulung ingkang mèdal saking niyatipun piyambak nitik ingkang sampun ginêlar, sanajan katêmbung bok manawi mêksa awrat mulungipun	<i>Sebab dengan adanya sifat yang demikian tadi, kemudian akan timbul pendapat at yang seperti itu. Saya lebih baik tidak mendapat bantuan daripada menderita kesusahan berat, misalnya: kebakaran, kecu, dibabat pedang maling, dan sejenisnya walaupun tidak mendapat bantuan asal selamat sudah tidak masalah. Bahkan dari pendapat saya, orang kaya yang mempunyai tabiat seperti yang disebutkan di atas, mungkin belum pernah memberi bantuan yang berasal dari kesadaran sendiri, dilihat dari yang telah dilaksanakan, meskipun dijawab mungkin merasa keberatan menolongnya,</i>	Kaca: 10 Paragraf: 14 Kaca: 10 Paragraf: 15 Kaca: 11 Paragraf: 16

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	Katrangan
kalakuan ingkang makatên wau mugi sampun ngantos wontên tunggilipun malih, éwa déné inggih lowung, tinimbang kaliyan botên wontên ingkang purun malih mitulungi ing kabilahan.	kalakuan ingkang makatên wau mugi sampun ngantos wontên tunggilipun malih, éwa déné inggih lowung, tinimbang kaliyan botên wontên ingkang purun malih mitulungi ing kabilahan	<i>yang semacam itu mudah-mudahan jangan sampai ada yang meniru, walau demikian masih lebih baik, daripada tidak ada yang mau memberi bantuan pada kecelakaan.</i>	
tiyang ingkang nêdya anggayuh kautaman punika botên mawi nancakakên ing kasaénan kathaha sakêdhika katingal utawi botên tanpa kamanah. Sampun malih dhatêng sarawunganipun ingkang limrah, botêna dipunsaéni bok inggih dhatêng ingkang nganggêp satru mêksa lêpat, mikawon dhatêng ingkang kinintên lêrês, ingkang kapêlêng namung anggènipun nêdya nucèkakên sêsangkêring cipta, sarta nglampahi wèwèh. Déné lampah wèwèh wau botên pilih sugih miskin. Janji wèwèh inggih dados lampah. Salêbêtipun wèwèh mawi ngucapakên mantra ing dalêm batos makatên.	tiyang ingkang nêdya anggayuh kautaman punika botên mawi nancakakên ing kasaénan kathaha sakêdhika katingal utawi botên tanpa kamanah. Sampun malih dhatêng sarawunganipun ingkang limrah, botêna dipunsaéni bok inggih dhatêng ingkang nganggêp satru mêksa lêpat, mikawon dhatêng ingkang kinintên lêrês, ingkang kapêlêng namung anggènipun nêdya nucèkakên sêsangkêring cipta, sarta nglampahi wèwèh. Déné lampah wèwèh wau botên pilih sugih miskin. Janji wèwèh inggih dados lampah. Salêbêtipun wèwèh mawi ngucapakên mantra ing dalêm batos makatên.	<i>orang yang berniat mendapatkan kebaikan tidak dengan menggunakan kebaikan banyak atau sedikitnya akan kelihatan tanpa terpikirkan. Jangankan pada hubungan biasa, tentu berbuat kebaikan, meskipun kepada yang dianggap betul, yang dipikirkan hanya berniat untuk mensucikan kendala harapan baik, dan melakukan pemberian tersebut tidak memandang kaya atau miskin. Asal memberi atau mencari cara dalam memberikan dengan mengucapkan mantra di dalam hati demikian.</i>	Kaca: 11 Paragraf: 17

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
[12] “manu mara sung barana, tan darwa mrih ras wasih, lêngawa puling parana, pragad”	[12] “manu mara sung barana, tan darwa mrih ras wasih, lêngawa puling parana, pragad”	“manu mara sung barana, tan darwa mrih ras wasih, lêngawa puling parana, pragad”	
3. Lampah ngawon Manawi saruwungan nuju nanggori sulaya ing pamanggih ingkang suraosipun rêbat pakantuking rajabrana, rêbat unggul lêrêsing basa, rêbat unggul saéning pratingkah tuwin rêbat unggul kajuwuraning nama, punika kêdah mikawon awit ingkang makatên wau damêl lênganipun ingkang dipunkawoni . Karêmbag kadospundi saupami pangawonipun ngantos kasagêtên kados ta.	3. Lampah ngawon Manawi saruwungan nuju nanggori sulaya ing pamanggih ingkang suraosipun rêbat pakantuking rajabrana, rêbat unggul lêrêsing basa, rêbat unggul saéning pratingkah tuwin rêbat unggul kajuwuraning nama, punika kêdah mikawon awit ingkang makatên wau damêl lênganipun ingkang dipun(g)⁴awoni . Karêmbag kadospundi saupami pangawonipun ngantos kasagê(d)⁵ên kados ta.	3. Cara mengalah Bila bergaul kebetulan terbentur selisih pendapat yang maksudnya berebut mendapatkan harta benda, berebut kebenaran pendapat, berebut kebaikan perbuatan dan berebut terkenalanya nama, harus mengalah sebab yang semacam itu membuat kepuasan sehingga keterlaluannya misalunya.	Kaca: 12 Paragraf: 18
1) Ngawon prakawis raja-brana ingka ngantos pangaos sadasa wau utawi langkung, punapa botên damêl kapintunan ingkang agêng, sarta punapa botên dados têtuhanipun sanak-sadhèrèk kathah.	1) Ngawon prakawis raja-brana ingka<ng>⁶ ngantos pangaos sadasa wau utawi langkung, punapa botên damêl kapintunan ingkang agêng, sarta punapa botên dados têtuhanipun sanak-sadhèrèk kathah.	1) Mengalah hal harta benda yang berharga sampai sepuluh ribu atau lebih, apakah tidak berakibat kerugian yang besar, dan apakah tidak menyebabkan celaan banyak sanak saudara.	Kaca: 12 Paragraf: 19

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>2) Ngawon lîrêsing basa wontên lêbêting pangadilan punapa botên nama lêpat sarta punapa botên manggih siksa.</p> <p>3) Ngawon saéning patrap wontên ing pasamuwan botên purun ngêcokakên ulahing tata krama, narimah nganggé pratingkahipun piyambak, dados namung sasêkêcanipun, punapa botên nama diksura, sarta punapa botên angsal sêsikuninga kathah.</p> <p>[13] 4) Ngawon têtingaling nama, narimah kasilêp botên kocap ngantos botên kêcacah manungsa,</p>	<p>2) Ngawon lîrêsing basa wontên lêbêting pangadilan punapa botên nama lêpat sarta punapa botên manggih siksa.</p> <p>3) Ngawon saéning patrap wontên ing pasamuwan botên purun ngêcokakên ulahing tata krama, narimah nganggé pratingkahipun piyambak, dados namung sasêkêcanipun, punapa botên nama diksura, sarta punapa botên angsal sêsikuninga kathah.</p> <p>[13] 4) Ngawon têtingaling nama, narimah kasilêp botên kocap ngantos botên kêcacah manungsa,</p>	<p>2) Mengalah kebenaran pendapat dalam pengadilan, apakah tidak berarti salah dan apakah tidak mendapatkan hukuman.</p> <p>3) Mengalah kebaikan sikap pada pertemuan tidak mau menerapkan tata karma, melainkan menggunakan kebiasaan sendiri yang tidak baik, jadi seenak sendiri, apakah tidak berarti asusila, dan tidak mendapatkan cela dari banyak orang.</p> <p>4) Mengalah kemashuran nama, menyerah terbenam tidak dibicarakan</p>	
<p>liripun botên purun guyuban, sumêlang bilih dipunbubuhi sêsanggêman, kados ingkang sampun dados rukuning ngakathah, punapa botên prasasat ngalêr wirangipun piyambak, déné têka botên purun ngêngkoki kamanungsanipun, mangka misuwuring asma punika ingkang limrah kaudi sangêt saking pêrlunipun ngantos kalêbêt ing bêbasan.</p>	<p>liripun botên purun guyuban, sumêlang bilih dipunbubuhi sêsanggêman, kados ingkang sampun dados rukuning ngakathah, punapa botên prasasat ngalêr wirangipun piyambak, déné têka botên purun ngêngkoki kamanungsanipun, mangka misuwuring asma punika ingkang limrah kaudi sangêt saking pêrlunipun ngantos kalêbêt ing bêbasan.</p>	<p>sehingga tidak mau berkumpul, khawatir kalau-kalau diberi tanggung jawab, seperti yang telah menjadi kesepakatan orang banyak, apakah tidak berarti membuat malu diri sendiri, mengapa tidak mau mengakui kemanusiaanya, padahal terkenal nama pada gaibnya diusahakan dari sangat perlunya sehingga menjadi peribahasa.</p>	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>“pêjahipun sima tilar carma (wêwucal) pêjahipun manungsa tilar asma (nama)” punapa barang-barang kêdah ngawon.</p>	<p>“pêjahipun sima tilar carma (wêwucal) pêjahipun manungsa tilar asma (nama)” punapa barang-barang kêdah ngawon.</p>	<p>“<i>pêjahipun sima tilar carma (wêwucal) pêjahipun manungsa tilar asma (nama)</i>” <i>Apakah apapun harus mengalah.</i></p>	
<p>Rêmbag ing nginggil punika kados- kados wontên lêtêsipun nanging kauningana, sakathahing tindak kêdah botên tilar dugi tuwin pama tawis, rêmbag wau bok manawi namung kêsupên kémawon awit purwanipun nêdya nglampahi suraos- ipun ngèlmi pangasih, dados pangawon sadaya wau amrih rêntah- ing wêlas-asih tuwin katrêsnan. Wusana pangawonipun têka badhé kasirnakakên malah nêdya ngongasakên kacubriyan, ingkang makakên punika punapa kalèntu, tur sakathahing pangawon wau manawi karaosakên langkung-langkung sangking ambujêng pêrlunipun piyambak, makatên tumrap mandhêsing pamikir.</p>	<p>Rêmbag ing nginggil punika kados- kados wontên lêtêsipun nanging kauningana, sakathahing tindak kêdah botên tilar dugi tuwin pama tawis, rêmbag wau bok manawi namung kêsupên kémawon awit purwanipun nêdya nglampahi suraos- ipun ngèlmi pangasih, dados pangawon sadaya wau amrih rêntah- ing wêlas-asih tuwin katrêsnan. Wusana pangawonipun têka badhé kasirnakakên malah nêdya ngongasakên kacubriyan, ingkang maka(t)⁷ên punika punapa kalèntu, tur sakathahing pangawon wau manawi karaosakên langkung- langkung sa[ng]⁸king ambujêng pêrlunipun piyambak, makatên tumrap mandhêsing pamikir.</p>	<p><i>Pembicaraan di atas tersebut kiranya ada benarnya, tetapi harap dimengerti, semua perbuatan jangan meninggalkan tenggang rasa dan norma, jadi semua mengalah supaya akhirnya menjadi belas kasih dan cinta kasih. Akhirnya sifat mengalah akan dimusnahkan, bahkan akan menimbulkan prasangka, yang demikian itu apakah keliru, sedangkan semua sifat mengalah tersebut apabila direnungkan terlebih lagi karena mengejar kepentingan diri pribadi, demikianlah bagi mendalamnya gagasan.</i></p>	<p>Kaca: 13 Paragraf: 20</p>

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
<p>[14] Ngawon raja-brana, ngawon lêrêsing basa, ngawon saéning pratingkah, tuwin ngawon kajuwaraning nama, punika dados ngamaling batos tansah koningan ing dalêm gaib. Bilih taksih ngêkahi kados pangrêmbag ing nginggil bok-manawi sarawunganing manungsa badhé botên oncat saking darêdah rêbat paédah, punika dédé nêdyanipun tiyang nindakakên ngèlmi pangasih, mila anggayuh wahyu lasing kalakuan punika pancèn awrat sayêktos, kêdah agêng panarimahipun kanthi kêncêng pamandhêngipun ing ngriku sawêg sagêd kasêmbadan punapa langkung sinêdya wondéné ngawon wau ugi mawi mantra, kaucapakên ing dalêm batos makatên.</p> <p>“manu mara makandhah, tan darwa mrih yoga luning linukita, nguni wèh mènjaya baya, lêngawa puling parana, pragad”</p>	<p>[14] Ngawon raja-brana, ngawon lêrêsing basa, ngawon saéning pratingkah, tuwin ngawon kajuwaraning nama, punika dados ngamaling batos tansah koningan ing dalêm gaib. Bilih taksih ngêkahi kados pangrêmbag ing nginggil bok-manawi sarawunganing manungsa badhé botên oncat saking darêdah rêbat paédah, punika dédé nêdyanipun tiyang nindakakên ngèlmi pangasih, mila anggayuh wahyu lasing kalakuan punika pancèn awrat sayêktos, kêdah agêng panarimahipun kanthi kêncêng pamandhêngipun ing ngriku sawêg sagêd kasêmbadan punapa langkung sinêdya wondéné ngawon wau ugi mawi mantra, kaucapakên ing dalêm batos makatên.</p> <p>“manu mara makandhah, tan darwa mrih yoga luning linukita, nguni wèh mènjaya baya, lêngawa puling parana, pragad”</p>	<p><i>Mengalah harta benda, me-ngalah benarnya pendapat, mengalah baiknya perbuatan, dan mengalah tenarnya nama, itu menjadi amal batin selalu diketahui di dalam misteri/gaib. Kalau masih mempertahankan seperti pembicaraan di atas kemungkinan pergaulan manusia tidak akan lepas dari keributan memperebutkan petunjuk, ini bukan tujuan orang melaksanakan ilmu cinta kasih, maka meraih wahyu inti perbuatan tersebut memang sangat berat, harus lapang dada dengan sekuat tenaga mengamatinya, di situ baru dapat tercapai apa yang dimaksud, sedangkan mengalah tersebut juga dengan mantra, diucapkan dalam hati, demikian.</i></p> <p><i>“manu mara makandhah, tan darwa mrih yoga luning linukita, nguni wèh mènjaya baya, lêngawa puling parana, pragad”</i></p>	<p>Kaca: 14 Paragraf: 20</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
4. Lampah sabar Nêdya nandukakên darana sarta nyirnakakên karuntikan punika agêng sangêt pigunanipun sanadyan tumrap ingkang kaanggêp lêpat inggih kabirat awit tanduking karuntikan sagêd angrênggêngakên kawangsan, bilih sabar darana sagêd mupulakên pamor[-15-]ing cipta, têtah campah sami sarasa, wiwit mêtêti karuntikan mawi mantra, kaucapakên ing dalêm batos makatên.	4. Lampah sabar Nêdya nandukakên darana sarta nyirnakakên karuntikan punika agêng sangêt pigunanipun sanadyan tumrap ingkang kaanggêp lêpat inggih kabirat awit tanduking karuntikan sagêd angrênggêngakên kawangsan, bilih sabar darana sagêd mupulakên pamor[-15-]ing cipta, têtah campah sami sarasa, wiwit mêtêti karuntikan mawi mantra, kaucapakên ing dalêm batos makatên.	4. Cara bersabar <i>Bermaksud melaksanakan kesabaran dan menghilangkan kemarahan itu sangat besar manfaatnya walaupun bagi yang dianggap salah juga dihapus sebab terkena kemarahan dapat menjauhkan persaudaraan, apabila sangat sabar dapat menyatukan macam-macam harapan, akhirnya hambar rasanya, mulai menutupi kemarahan dengan mantra diucapkan dalam hati demikian.</i>	Kaca: 14 Paragraf: 21
“manu mara nisa angkara, dadya ringsa wenyah wanda, tan darwa darana tan nyinyiwo tan migêna, bing len tang darwa moga, tang ciptaka lêgawa puling parana, pragad”	“manu mara nisa angkara, dadya ringsa wenyah wanda, tan darwa darana tan nyinyiwo tan migêna, bing len tang darwa moga, tang ciptaka lêgawa puling parana, pragad”	“manu mara nisa angkara, dadya ringsa wenyah wanda, tan darwa darana tan nyinyiwo tan migêna, bing len tang darwa moga, tang ciptaka lêgawa puling parana, pragad”	
Lampah kawan prakawis wau kêtah sangêt kaêngêt-êngêt kanthi ngapilakên sarana, salêbêtipun ngucap ing batos mawi mêtêng napas ngantos satêlasing puja mantra,	Lampah kawan prakawis wau kêtah sangêt kaêngêt-êngêt kanthi ngapilakên sarana, salêbêtipun ngucap ing batos mawi mêtêng napas ngantos satêlasing puja mantra,	Empat hal cara tersebut harus selalu diingat-ingat dengan mengahafalkan, sewaktu mengucapkan dalam hati dengan menahan napas sampai selesai puja mantra,	Kaca: 15 Paragraf: 22

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
manawi têtêp mantêp lêlambaran lampah makatên, sakathahipun ingkang sami sarajungan kalampah dados sudara, carêm marêm rumaos botên sagêd pisah salaminipun jalêra, èstria, sihipun sami kémawon.	manawi têtêp mantêp lêlambaran lampah makatên, sakathahipun ingkang sami sarajungan kalampah dados sudara, carêm marêm rumaos botên sagêd pisah salaminipun jalêra, èstria, sihipun sami kémawon.	<i>apabila tetap mantab disertai cara demikian, semua yang akan mencelakakan berubah menjadi saudara, menyatu puas merasa tidak dapat berpisah selamanya laki-laki, perempuan, cintanya sama saja.</i>	
II Rangkêpaning Pangasihan Rangkêpan pangasihan punika kathah sangêt lampahipun pakantukipun inggih kathah sangêt nanging botên mawi ngucapa- [-16-] kên mantra, namung kêdah mituhu ing piwulang, punika sampun nyêkapi kanggé nuwuhakên rumêntahing sih, kados ta.	II Rangkêpaning Pangasihan Rangkêpan pangasihan punika kathah sangêt lampahipun pakantukipun inggih kathah sangêt nanging botên mawi ngucapa- [-16-] kên mantra, namung kêdah mituhu ing piwulang, punika sampun nyêkapi kanggé nuwuhakên rumêntahing sih, kados ta.	II <i>Lambaran Cinta Kasih</i> <i>Lembaran cinta kasih banyak sekali cara dalam pemanfaatannya juga sangat banyak, tetapi dengan mengucapkan mantra, tetapi harus taat petunjuk, demikian sudah memadai untuk menimbulkan jatuhnya rasa sayang, misalnya.</i>	Kaca: 15 Paragraf: 23
1. Sih ing rêjêki, kêdah dipunsucèni. 2. Sih ing bojo, kêdah dipuntrêsnani sarta kaéman-éman. 3. Sih ing tiyang sêpuh, kêdah dipungumantosi sarta dipunaji-aji.	1. Sih ing rêjêki, kêdah dipunsucèni. 2. Sih ing bojo, kêdah dipuntrêsnani sarta kaéman-éman. 3. Sih ing tiyang sêpuh, kêdah dipungumantosi sarta dipunaji-aji.	1. <i>Rasa sayang pada rejeki, harus disucikan.</i> 2. <i>Rasa sayang pada sami/istri harus dicintai dan disayang.</i> 3. <i>Rasa sayang pada orang tua, sangat disayang dihormati.</i>	

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
4. Sih ing anak, kêdah kaupakara sarta kaêmong. 5. Sih ing sanak-sadhèrèk, kêdah rumakêt pangrêngkuhipun. 6. Sih ing tangga têpalih, kêdah dipunsumêrêpi watak tuwin lagéyanipun. 7. Sih kanca, kêdah dipunlabêti éman èwêdipun. 8. Sih mitra, kêdah dipunrojongi ingkang ngantos condhong. 9. Sih ing bandara utawi lurah, kêdah dipunladosi sapantêsipun amrih kalêgan. 10. Sih ing réncang utawi batur, kêdah kêrêp kabalabur. 11. Sih ing guru, kêdah dipunpituhu saha kêrêp kapisungsung. 12. Sih ing murid, kêdah dipununggar-unggar kapindha anak. 13. Sih ing satru utawi mêngsah, kêdah dipunkawoni ingkang ngantos wawuh.	4. Sih ing anak, kêdah kaupakara sarta kaêmong. 5. Sih ing sanak-sadhèrèk, kêdah rumakêt pangrêngkuhipun. 6. Sih ing tangga têpalih, kêdah dipunsumêrêpi watak tuwin lagéyanipun. 7. Sih kanca, kêdah dipunlabêti éman èwêdipun. 8. Sih mitra, kêdah dipunrojongi ingkang ngantos condhong. 9. Sih ing bandara utawi lurah, kêdah dipunladosi sapantêsipun amrih kalêgan. 10. Sih ing réncang utawi batur, kêdah kêrêp kabalabur. 11. Sih ing guru, kêdah dipunpituhu saha kêrêp kapisungsung. 12. Sih ing murid, kêdah dipununggar-unggar kapindha anak. 13. Sih ing satru utawi mêngsah, kêdah dipunkawoni ingkang ngantos wawuh.	4. <i>Rasa sayang pada anak harus diperhatikan dan diasuh.</i> 5. <i>Rasa sayang pada sanak saudara, harus akrab terhadapnya.</i> 6. <i>Rasa sayang pada tetangga sekitar, harus dipahami sifat dan tabiatnya.</i> 7. <i>Rasa sayang pada teman, harus dibela kesulitannya.</i> 8. <i>Rasa sayang pada kenalan, harus dirujuki sehingga senang</i> 9. <i>Rasa sayang pada atasan/perangkat desa, harus dilayani sepantasnya supaya berkenan.</i> 10. <i>Rasa sayang pada pembantu, harus sering diperhatikan.</i> 11. <i>Rasa sayang pada guru, harus dipatuhi dan sering diberi pisungsung.</i> 12. <i>Rasa sayang pada murid, harus dibombong dianggap sebagai anak kandung.</i> 13. <i>Rasa sayang pada musuh, harus mengalah sehingga akur.</i>	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
14. Sih ing sato kéwan, kédah dipun-opèni ingkang ngantos gambuh.	15. Sih ing sato kéwan, kédah dipun-opèni ingkang ngantos gambuh.	<i>14. Rasa sayang pada binatang, harus disayang hingga jinak.</i>	
[-17-]Judharanipun kapratélakakên kados ing ngandhap punika.	[-17-]Judharanipun kapratélakakên kados ing ngandhap punika.	<i>Penjelasannya seperti di bawah ini.</i>	Kaca: 17 Paragraf: 24
1. Sih ing rêjêki Saking cariyosipun para sêpuh, tumrap kawruh kabatosan, rêjêki punika inggih anggadhahi kalulutan dhatêng ingkang kadunungan rêjêki, nanging kédah dipunsucèni, mênggah anggènipun nucèni makatên.	2. Sih ing rêjêki Saking cariyosipun para sêpuh, tumrap kawruh kabatosan, rêjêki punika inggih anggadhahi kalulutan dhatêng ingkang kadunungan rêjêki, nanging kédah dipunsucèni, mênggah anggènipun nucèni makatên.	<i>1. Kasih sayang pada rejeki Dari cerita orang-orang tua terhadap ilmu kebatinan, rejeki juga mempunyai kecocokan pada yang mendapatkan rejeki, tetapi harus disucikan, sedangkan menyucikannya begini.</i>	Kaca: 17 Paragraf: 25
Saratipun tiyang nglulutakên rêjêki punika, wontên tigang lampah.	Saratipun tiyang nglulutakên rêjêki punika, wontên tigang lampah.	<i>Syarat orang supaya disayangi rejeki ada tiga cara.</i>	Kaca: 17 Paragraf: 26
Sapisan, samangsa angsal rêjêki kédah kaêlong sawatawis long-longan wau lajêng kadarmakakên dhatêng tiyang ingkang kacingkrangan rêjêki. Kacariyos sabên dintên angsalipun rêjêki saya mindhak saya mindhak, rêjêki ingkang botên dipunsucèni, upaminipun kados déné toya	Sapisan, samangsa angsal rêjêki kédah kaêlong sawatawis long-longan wau lajêng kadarmakakên dhatêng tiyang ingkang kacingkrangan rêjêki. Kacariyos sabên dintên angsalipun rêjêki saya mindhak saya mindhak, rêjêki ingkang botên dipunsucèni, upaminipun kados déné toya	<i>Pertama, ketika mendapatkan rejeki harus dikurangi sebagian, kemudian diberikan kepada mereka yang kekurangan/membutuhkan. Alkisah setiap hari rejeki yang didapatkan akan semakin bertambah-tambah, yang tidak disucikan dimisalkan seperti air</i>	Kaca: 17 Paragraf: 27

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
ingkang kabêbêg inggih punika bëndungan ingkang tanpa bêdhahan dangu-dangu sagêd kénging sambékala, kalampahan dhadhal kasêrang ing banjir, ing wêkasan botên ngukup.	ingkang kabêbêg inggih punika bëndungan ingkang tanpa bêdhahan dangu-dangu sagêd kénging sambékala, kalampahan dhadhal kasêrang ing banjir, ing wêkasan botên ngukup.	<i>yang dibendung, yaitu bendungan tanpa pembuangan, lama-kelamaan terkena bahaya, terjadi jebol atau bedah. karena banjir, yang akhirnya tidak dimiliki sama sekali.</i>	
Kaping kalih samangsa angsal rêjêki malih kêdah kaêlong sawatawis, long-longan wau lajêng kasimpên ingkang primpên kanthi kapaksa, salêbêtipun salapan dintên botên kénging ka[-18-]êlong-êlong. Bilih sampun langkung wêwangên inggih kénging kanggé sakajêngipun rêjêki wau sagêd dados wijining kasugihan. Wondéné bilih angsal rêjêki wujud barang ingkang botên kénging kasimpên dangu, punika kêdah kaurupakên dados rêjêki ingkang kiyat. Upaminipun angsal rêjêki wujud jênang, kêdah kaurupakên dados kajêng, punapa mêrang, punapa ron.	Kaping kalih samangsa angsal rêjêki malih kêdah kaêlong sawatawis, long-longan wau lajêng kasimpên ingkang primpên kanthi kapaksa, salêbêtipun salapan dintên botên kénging ka[-18-]êlong-êlong. Bilih sampun langkung wêwangên inggih kénging kanggé sakajêngipun rêjêki wau sagêd dados wijining kasugihan. Wondéné bilih angsal rêjêki wujud barang ingkang botên kénging kasimpên dangu, punika kêdah kaurupakên dados rêjêki ingkang kiyat. Upaminipun angsal rêjêki wujud jênang, kêdah kaurupakên dados kajêng, punapa mêrang, punapa ron.	<i>Kedua, ketika mendapatkan rejeki lagi harus diambil sebagian, kemudian disimpan yang tersembunyi dengan paksa, selama tiga puluh lima hari tidak boleh diambil barang sedikitpun. Bila sudah lebih dari batasan, boleh diambil sesuka hatinya. Rejeki tersebut dapat menjadi benih kekayaan. Apabila mendapatkan rejeki berupa barang yang tidak dapat disimpan lama, harus ditukar dengan rejeki yang tahan lama. Misalkan mendapatkan rejeki berwujud bubur, harus ditukar dengan kayu, atau tangkai padi, atau daun.</i>	Kaca: 17 Paragraf: 28

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	Katrangan
Ingang sakintên kuwawi kasimpên ngantos dangu. Punika sagêd dados tuntunan mênthêl saha anjalari botên boros dhatêng rêjêki.	Ingang sakintên kuwawi kasimpên ngantos dangu. Punika sagêd dados tuntunan mênthêl saha anjalari botên boros dhatêng rêjêki.	<i>Yang kira-kira tahan lama disimpan. Itu dapat menjadi tuntunan menabung dan menyebabkan tidak boros terhadap rejeki.</i>	
Kaping tiga, samangsa angsal rêjêki malih kêdah kaêlong sawatawis, long-longan wau lajêng katêngkarakên tumrap panggaotan utawi pangupa jiwa, katindakakên piyambak punapa kapitadosakên ing liyan punika sampun dados ngamaling lair batos.	Kaping tiga, samangsa angsal rêjêki malih kêdah kaêlong sawatawis, long-longan wau lajêng katêngkarakên tumrap panggaotan utawi pangupa jiwa, katindakakên piyambak punapa kapitadosakên ing liyan punika sampun dados ngamaling lair batos.	<i>Ketiga, ketika mendapatkan rejeki lagi harus dikurangi, kemudian dikembangkan bagi pekerja atau pencari nafkah, dilakukan sendiri atau dipercayakan orang lain, itu sudah menjadi amal lahir batin.</i>	Kaca: 18 Paragraf: 29
Manawi têmên-têmên pangrêksanipun dhatêng raja-brana sarta katindakakên kados wêwarah punika, saèstu linulutan ing rêjêki, sagêd dados bandha ingkang andêrbala.	Manawi têmên-têmên pangrêksanipun dhatêng raja-brana sarta katindakakên kados wêwarah punika, saèstu linulutan ing rêjêki, sagêd dados bandha ingkang andêrbala.	<i>Kalau bersungguh-sungguh menjaganya, harta benda dan dilakukan seperti petunjuk tersebut, tentu disayangi rejeki sehingga dapat menjadi harta yang melimpah.</i>	Kaca: 18 Paragraf: 30
[-19-]2. Sih ing bojo Bêbojoan punika sami sih-sinihan tumrapipun tiyang jalêr dhatêng ingkang èstri kêdah anggadhahi tancêb.	[-19-]2. Sih ing bojo Bêbojoan punika sami sih-sinihan tumrapipun tiyang jalêr dhatêng ingkang èstri kêdah anggadhahi tancêb.	<i>2. Kasih sayang pada istri/suami Pernikahan harus saling cinta-mencintai bagi lelaki terhadap istri harus memiliki tanggung jawab.</i>	Kaca: 19 Paragraf: 31

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>1. Trêсна, liriṕun: manah gathuk tuwin mathuk awit badan kêkalih prasasat dados tunggal, dados kêdah ngulinakakên pamoring kalakuan ingkang prayogi, nyondhongakên raosing cipta, sarta ngruntutakên larasing sêdya, supados salaminipun sanpun ngantos pêdhot. Awit tiyang jêjodhoan punika manawi ngantos pêpisahan sêjatosipun nguciwakakên ing kamanungsan.</p> <p>2. Ngomahi, liriṕun: mrênahakên panggénan sapirantosipun ingkang kalayan pantês, supados sampun ngantos katingal saru, sagêda malah katingal samuwa kamanungsanipun.</p> <p>3. Ngayani, liriṕun: nyukani kaya inggih punika nyukani sarana minangka sandhang têdhanipun pawèstri, utaminipun ingkang nyêkapi, supados saya ngagêngakên antêping jêjodhoan.</p>	<p>1. Trêсна, liriṕun: manah gathuk tuwin mathuk awit badan kêkalih prasasat dados tunggal, dados kêdah ngulinakakên pamoring kalakuan ingkang prayogi, nyondhongakên raosing cipta, sarta ngruntutakên larasing sêdya, supados salaminipun sa(m)⁹pu ngantos pêdhot. Awit tiyang jêjodhoan punika manawi ngantos pêpisahan sêjatosipun nguciwakakên ing kamanungsan.</p> <p>2. Ngomahi, liriṕun: mrênahakên panggénan sapirantosipun ingkang kalayan pantês, supados sampun ngantos katingal saru, sagêda malah katingal samuwa kamanungsanipun.</p> <p>3. Ngayani, liriṕun: nyukani kaya inggih punika nyukani sarana minangka sandhang têdhanipun pawèstri, utaminipun ingkang nyêkapi, supados saya ngagêngakên antêping jêjodhoan.</p>	<p>1. <i>Mencintai, artinya: hati bertemu dan cocok, sebab dua tubuh seakan-akan menyatu, jadi harus membiasakan cocoknya tindakan yang baik, rujuknya cipta rasa dan menyelaraskan kebaikan tujuan, supaya selamanya jangan sampai putus, sebab bila sampai pernikahan itu putus, sebenarnya mengecewakan rasa kemanusiaan.</i></p> <p>2. <i>Bertempat tinggal, artinya: mengatur tempat dengan perabotannya yang serasi, supaya jangan sampai kelihatan kurang bagus, sedapat mungkin tampak lebih mewah.</i></p> <p>3. <i>Menafkahi, artinya: memberi penghasilan yaitu memberikan pakaian dan makan istri, sebaiknya mencukupi, supaya makin membesarkan kemandapan berumah tangga/perjodohan.</i></p>	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>4. Ngajèni, liri pun: ngurmati, inggih punika botên ngrèmèhakên dhatêng pawèstri, botên ngina, botên sawiyah-wiyah, tuwin botên sawênang-wênang.</p> <p>5. Ngéman, liri pun: rumêksa.</p> <p>[-20-]a. Rumêksa kasarasanipun b. Rumêksa kawiranganipun c. Rumêksa kasisahanipun d. Rumêksa kalêpatanipun e. Rumêksa kapitunanipun f. Rumêksa kasangsaranipun</p>	<p>4. Ngajèni, liri pun: ngurmati, inggih punika botên ngrèmèhakên dhatêng pawèstri, botên ngina, botên sawiyah-wiyah, tuwin botên sawênang-wênang.</p> <p>5. Ngéman, liri pun: rumêksa.</p> <p>[-20-]a. Rumêksa kasarasanipun b. Rumêksa kawiranganipun c. Rumêksa kasisahanipun d. Rumêksa kalêpatanipun e. Rumêksa kapitunanipun f. Rumêksa kasangsaranipun</p>	<p>4. <i>Menghormati, artinya: yaitu tidak merendahkan pada istri, tidak menghina, tidak semena-mena dan tidak sok kuasa.</i></p> <p>5. <i>Menyayangi, artinya: menjaga.</i> a. <i>Menjaga : kesehatannya</i> b. <i>Menjaga : rasa malunya</i> c. <i>Menjaga : kesedihannya</i> d. <i>Menjaga : kesalahannya</i> e. <i>Menjaga : kekurangannya</i> f. <i>Menjaga : kesengsaraannya</i></p>	
<p>Makatên malih mardi ing kasaénan inggih punika mulang muruk supados tiyang èstri ngrêtos dhatêng suraos, sarta sagêd anglampahi ing pangrèh, punapa déné sumêrêping kuwajiban dados tiyang èstri saya mindhak kawruhipun rumaos bilih sampun anggadhahi guru laki, makatên pangangkahipun tiyang jalêr dhatêng ingkang èstri.</p>	<p>Makatên malih mardi ing kasaénan inggih punika mulang muruk supados tiyang èstri ngrêtos dhatêng suraos, sarta sagêd anglampahi ing pangrèh, punapa déné sumêrêping kuwajiban dados tiyang èstri saya mindhak kawruhipun rumaos bilih sampun anggadhahi guru laki, makatên pangangkahipun tiyang jalêr dhatêng ingkang èstri.</p>	<p><i>Demikian juga berusaha pada kebaikan yaitu mendidik supaya istri tahu perasaan dan dapat melaksanakan perintah dan baru tahu kewajiban sebagai istri. Makin bertambah pengetahuannya merasa bahwa sudah memiliki suami, demikian harapan suami pada istrinya.</i></p>	<p>Kaca: 20 Paragraf: 32</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>Tumrapipun tiyang èstri dhatêng ingkang jalêr, ugi kêdah anggadha tancêb.</p> <p>1. Bêkti, liriipun: nêmbah utawi tansah damêl kasaénan tiyang jalêr kapundhi-pundhi kapindha dhustri utawi kaangêp guru awit laki punika lêlintoning rama ibu.</p> <p>2. Sumungkêm, liriipun: mantêp botên ginggang pangrêh ingkang utami, sarta botên mangroh ing tingal, kajawi namung mêlêng sawiji dhatêng lakiniipun.</p> <p>3. Mituhu, liriipun: tumêmên, inggih punika ngèstoaka[-21-]kên ing paréntah ngèngêt-èngêt ing piwêlang, tuwin mundhi-mundhi ing piwulang, punapa déné tansah nandukakên ulat manis, têmbung aris, patrap rêh, sêsaminipun.</p> <p>4. Ngladosi, liriipun: nglampahi pangrêh inggih punika tumindak punapa paréntah ing kakung kalayan pantês, têngêsipun pantêsipun lampahi tiyang èstri, botên manèk krambil.</p>	<p>Tumrapipun tiyang èstri dhatêng ingkang jalêr, ugi kêdah anggadha tancêb.</p> <p>1. Bêkti, liriipun: nêmbah utawi tansah damêl kasaénan tiyang jalêr kapundhi-pundhi kapindha dhustri utawi kaangêp guru awit laki punika lêlintoning rama ibu.</p> <p>2. Sumungkêm, liriipun: mantêp botên ginggang pangrêh ingkang utami, sarta botên mangroh ing tingal, kajawi namung mêlêng sawiji dhatêng lakiniipun.</p> <p>3. Mituhu, liriipun: tumêmên, inggih punika ngèstoaka[-21-]kên ing paréntah ngèngêt-èngêt ing piwêl(i)¹⁰ng, tuwin mundhi-mundhi ing piwulang, punapa déné tansah nandukakên ulat manis, têmbung aris, patrap rêh, sêsaminipun.</p> <p>4. Ngladosi, liriipun: nglampahi pangrêh inggih punika tumindak punapa paréntah ing kakung kalayan pantês, têngêsipun pantêsipun lampahi tiyang èstri, botên manèk krambil.</p>	<p><i>Bagi istri kepada suami juga harus mempunyai tanggung jawab.</i></p> <p><i>1. Berbakti, artinya: hormat ialah selalu berbuat kebaikan, suami sangat dihormati diumpamakan atau dianggap pengganti ayah ibu.</i></p> <p><i>2. Menghormati, artinya mantab tidak ragu pada peraturan yang baik, dan tidak menduakan pandangan, selain hanya pada suami.</i></p> <p><i>3. Patuh, artinya : sungguh-sungguh, yaitu melakukan perintah, mengingat-ingat pesan, sikap, aturan dan sebagainya.</i></p> <p><i>4. Melayani, artinya : melaksanakan aturan yakni bertindak atas perintah suami dengan pantas, maksudnya pantas sebagai seorang perempuan, tidak memanjat pohon kelapa.</i></p>	<p>Kaca: 20</p> <p>Paragraf: 33</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>5. Sêtya, liriipun: têtên inggih punika wantah, lugu, tuwin pasaja utawi botên bêtêngesan tuwin botên lêtêmèran punapa déné botên dora cara.</p> <p>6. Rumêksa, liriipun: anjagi karikuhaning kakung ngênêp wados, botên calak lancang sêsaminipun.</p> <p>7. Biyantu, liriipun: rêréncangan saha conggahipun punapa ingkang kados kapakên tuwin wrastaning kakung, kêdah dipunlabêti.</p> <p>8. Ngaji-aji, liriipun: mundhi-mundhi sarta ngluhurakên ing kakung, punapa déné botên mêngku inggih punika botên ngrumiyini karsaning laki.</p> <p>9. Sumarah, liriipun: manut miturut pangrêhing prayogi, inggih botên marêngkang pranataning kakung, dados nama gadhah iman têtêgêsipun kapracayan.</p> <p>Samangké tumrap èstri, kêdah rukun, liriipun: nunggi[-22-]l sêdya ingkang sami panrimahipun,</p>	<p>5. Sêtya, liriipun: têtên inggih punika wantah, lugu, tuwin pasaja utawi botên bêtêngesan tuwin botên lêtêmèran punapa déné botên dora cara.</p> <p>6. Rumêksa, liriipun: anjagi karikuhaning kakung ngênê(b)¹¹ wados, botên calak lancang sêsaminipun.</p> <p>7. Biyantu, liriipun: rêréncangan saha conggahipun punapa ingkang kados kapakên tuwin wrastaning kakung, kêdah dipunlabêti.</p> <p>8. Ngaji-aji, liriipun: mundhi-mundhi sarta ngluhurakên ing kakung, punapa déné botên mêngku inggih punika botên ngrumiyini karsaning laki.</p> <p>9. Sumarah, liriipun: manut miturut pangrêhing prayogi, inggih botên marêngkang pranataning kakung, dados nama gadhah iman têtêgêsipun kapracayan.</p> <p>Samangké tumrap èstri, kêdah rukun, liriipun: nunggi[-22-]l sêdya ingkang sami panrimahipun,</p>	<p>5. <i>Setia, artinya : tidak dusta, yaitu apa adanya dan sederhana atau tidak selingkuh apalagi berbohong.</i></p> <p>6. <i>Menjaga, artinya : menjaga hal-hal yang dapat menimbulkan rasa malu suami, menyimpan rahasia, tidak berbuat sekehendak hati sendiri.</i></p> <p>7. <i>Membantu, artinya : menolong sesuai kemampuan atas perintah suami dan membela kesulitannya</i></p> <p>8. <i>Menghargai, artinya : sangat menghormati dan menjunjung tinggi suami dan tidak mendahului kehendaknya.</i></p> <p>9. <i>Berserah diri, artinya : selalu menuruti perintah baik, tidak boleh tidak menurut aturan suami, jadi berarti mempunyai keyakinan. Kemudian sebagai istri, harus rukun, artinya satu tekad atau tujuan saling memahami,</i></p>	<p>Kaca: 21 Paragraf: 34</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
guyub sami tumandangipun iyêg sami pangkatipun, sayuk sarêng cakipun makatên sapiturutipun, punika jêjodhoan ingkang nama gotong-royong.	guyub sami tumandangipun iyêg sami pangkatipun, sayuk sarêng cakipun makatên sapiturutipun, punika jêjodhoan ingkang nama gotong-royong.	<i>akur bersama-sama bekerjasama derajatnya, seia-sekata pelaksanaannya, ini pernikahan yang serasi.</i>	
3. Sih ing tiyang sêpuh Kakang, bakyu, bapa-biyung, kaki-nini, sapanginggil punika pama tiyang sêpuh, kêdah dipunajèni sarta dipungumatosi, inggih punika dipunsadhiyani papaning palinggihan ingkang sakéca, prênah, rêsik, sarta êmpuk. Dipunladosi têdha ingkang dados condhongipun. Momol lêgi, gurih, sadyan botên kathah janji miraos punapa déné unjukan tiyang sêpuh, sarta malih dipunsadiyani prênahing rêrêp utawi pangaso ingkang sakéca, papan rêsik, primpên, angêt tuwin êmpuk, pintên banggi mawi kasuran tuwin kêmul, anggènipun angladosi sadaya wau sampun ngantos nandukakên têmbung ngoso,	3. Sih ing tiyang sêpuh Kakang, bakyu, bapa-biyung, kaki-nini, sapanginggil punika pama tiyang sêpuh, kêdah dipunajèni sarta dipungumatosi, inggih punika dipunsadhiyani papaning palinggihan ingkang sakéca, prênah, rêsik, sarta êmpuk. Dipunladosi têdha ingkang dados condhongipun. Momol lêgi, gurih, sadyan botên kathah janji miraos punapa déné unjukan tiyang sêpuh, sarta malih dipunsadiyani prênahing rêrêp utawi pangaso ingkang sakéca, papan rêsik, primpên, angêt tuwin êmpuk, pintên banggi mawi kasuran tuwin kêmul, anggènipun angladosi sadaya wau sampun ngantos nandukakên têmbung ngoso,	<i>3. Kasih Sayang pada orang tua Kakak laki-laki atau perempuan, ayah-ibu, kakek-nenek, dan yang lain harus dihormati dan disayangi, yaitu dengan disediakan tempat duduk yang enak, nyaman, pas, bersih, dan empuk,. Dilayani makan-makanan sesuai seleranya. Lunak, manis, gurih, meskipun tidak banyak tetapi nikmat, dan minuman orang tua, dan lagi disediakan tempat istirahat yang nyaman, bersih, tersembunyi, hangat dan empuk, lebih baik dengan kasur dan selimut. Cara melayani semua tadi janan sampai dengan ucapan membentak, atau kasar,</i>	Kaca: 22 Paragraf: 35

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
utawi kasar, punapa déné patrap diksara, dados kédah dipunurmati sarta kaaji-aji, ing ngriku iku tiyang sêpuh rumaos dados pêpundhèn tamtu lulus pangèstu-nipun, sarta mintir puji pandonga-nipun dhatêng ingkang mêmundhi.	utawi kasar, punapa déné patrap diksara, dados kédah dipunurmati sarta kaaji-aji, ing ngriku iku tiyang sêpuh rumaos dados pêpundhèn tamtu lulus pangèstu-nipun, sarta mintir puji pandonga-nipun dhatêng ingkang mêmundhi.	<i>apalagi tindakan tidak sopan, jadi harus dihormati dan dijunjung tinggi. Dengan demikian orang tua merasa menjadi orang yang sangat dihormati, tentu tidak henti rasa restunya dan mengalir terus do'anya kepada yang sangat menghormatinya.</i>	
[-23-] 4. Sih ing anak Anak jalêra èstria, kédah tansah kagulawênthah sarta karêksa wilujêngipun punapa déné kapardi ing kasaénan supados kathah sêsêrêpipun kados ta. 1. karêksa kasarasanipun sarana kasumêrêpakên barang tindak ingkang andadosakên panyakit, inggih punika rêsahing têtêdhan kaladuking karêmênan tuwin kêngêring pratingkah, mila kédah dipungêgulung rêsikan, dipungêgulung anggadhahana dêdugi tuwin prayogi tumrap samubarang tindak tuwin pangatos-atos ing pangangkah,	[-23-] 4. Sih ing anak Anak jalêra èstria, kédah tansah kagulawênthah sarta karêksa wilujêngipun punapa déné kapardi ing kasaénan supados kathah sêsêrêpipun kados ta. 1. karêksa kasarasanipun sarana kasumêrêpakên barang tindak ingkang andadosakên panyakit, inggih punika rêsahing têtêdhan kaladuking karêmênan tuwin kêngêring pratingkah, mila kédah dipungêgulung rêsikan, dipungêgulung anggadhahana dêdugi tuwin prayogi tumrap samubarang tindak tuwin pangatos-atos ing pangangkah,	<i>4. kasih sayang kepada anak Anak laki-laki atau perempuan harus selalu diasuh dan dijaga keselamatannya dan lagi diusahakan pada hal-hal yang baik, supaya banyak pengetahuannya, misalnya. 1. Dijaga kesehatannya dengan ditunjukkan barang-barang yang tidak menimbulkan penyakit, yaitu cerobohnya makanan, kegemaran yang kelewat batas dan berbeloknya tingkah laku, maka harus dibiasakan menjaga kebersihan, dibiasakan memiliki tenggang rasa bagi segala tindakan dan berhati-hati melangkah,</i>	Kaca: 23 Paragraf: 36

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>sudapos sampun ngantos manggih sisah sabab saking kalèntu ing patrap.</p> <p>2. karêksa têdhanipun sarana kaajêngakên wancining panêdha tuwin takêring tadhah punapa déné kasumêrêpakên wontênipun têdha jalaran saking pamêdaling pandamêlan, supados ing wingking anggadhahana pangangkah sampun ngantos kasêpênan rêjêki ingkang kanggé sadhiyan têdha sadintên-dintên dumugi salaminipun.</p> <p>3. karêksa sandhangipun, sarana kasumêrêpakên panggarap tuwin pangruktining panganggé, kêdah kaêmi-êmi sarta kauwèt-uwèt supados botên ganas énggal risak awit sandhangan punika tumraping ngagêsang pêrlu sangêt kanggé nasabi saruning [-24-] badan sêsagêd-sagêd anak punika dipunsadhiyani sandhangan ingkang rangkêp-rangkêp supados mêwahi ajining kamanungsan.</p>	<p>sudapos sampun ngantos manggih sisah sabab saking kalèntu ing patrap.</p> <p>2. karêksa têdhanipun sarana kaajêngakên wancining panêdha tuwin takêring tadhah punapa déné kasumêrêpakên wontênipun têdha jalaran saking pamêdaling pandamêlan, supados ing wingking anggadhahana pangangkah sampun ngantos kasêpênan rêjêki ingkang kanggé sadhiyan têdha sadintên-dintên dumugi salaminipun.</p> <p>3. karêksa sandhangipun, sarana kasumêrêpakên panggarap tuwin pangruktining panganggé, kêdah kaêmi-êmi sarta kauwèt-uwèt supados botên ganas énggal risak awit sandhangan punika tumraping ngagêsang pêrlu sangêt kanggé nasabi saruning [-24-] badan sêsagêd-sagêd anak punika dipunsadhiyani sandhangan ingkang rangkêp-rangkêp supados mêwahi ajining kamanungsan.</p>	<p><i>agar jangan sampai mengalami penyesalan karena salah langkah.</i></p> <p><i>2. Dijaga makannya dengan ditetapkan waktunya makan dan porsinya dan juga diberi tahu asal-usul pembuatan atau pengolahannya supaya kelak kemudian hari mempunyai gagasan jangan sampai kekosongan rejeki sebagai persediaan makan waktu berikutnya.</i></p> <p><i>3. Dijaga busanya, dengan diberi tahu pembuatan dan merawatnya, harus hati-hati supaya tahan lama tidak lekas rusak, sebab pakaian merupakan hal yang sangat penting untuk menutup aurat. Sedapat mungkin anak disediakan pakaian ganti, supaya dapat menambah derajat kemanusiaanya.</i></p>	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>5. karêksa kabingahanipun sarana kaêmong sarta dipunladosi sawatawis, nanging kêdah kadugi-dugi sampun ngantos kalajêng tansah mangun kabingahan, supados sampun ngantos kêsupèn dhatêng apêsing manungsa, tuwin éwuh gingsiring jaman. Manawi anak manggih kalêpatan barang ingkang dèrèng naté dipunpumêrêpi inggih dipunngapura, nanging kêdah kapurih nglampahi tumrap ingkang dèrèng naté dipunsumêrêpi pigunanipun. Supados sampun ngantos kalolongan pakantuk, panggulawênthah makatên wau andadosakên atul dhatêng kalakuan saé, ing wêkasan anak wau sagêd gêsang piyambak kalayan pantês sinawang.</p> <p>5. kabombongakên manahipun sarana unggar-unggar sarta kaangkas-angkas sêsagêd-sagêd anak dipunsadhiyani karêmênanipun ingkang kalayan saking kacupêtan,</p>	<p>5. karêksa kabingahanipun sarana kaêmong sarta dipunladosi sawatawis, nanging kêdah kadugi-dugi sampun ngantos kalajêng tansah mangun kabingahan, supados sampun ngantos kêsupèn dhatêng apêsing manungsa, tuwin éwuh gingsiring jaman. Manawi anak manggih kalêpatan barang ingkang dèrèng naté dipunpumêrêpi inggih dipunngapura, nanging kêdah kapurih nglampahi tumrap ingkang dèrèng naté dipunsumêrêpi pigunanipun. Supados sampun ngantos kalolongan pakantuk, panggulawênthah makatên wau andadosakên atul dhatêng kalakuan saé, ing wêkasan anak wau sagêd gêsang piyambak kalayan pantês sinawang.</p> <p>5. kabombongakên manahipun sarana unggar-unggar sarta kaangkas-angkas sêsagêd-sagêd anak dipunsadhiyani karêmênanipun ingkang kalayan saking kacupêtan,</p>	<p>5. Dijaga perasaan senangnya dengan cara diasuh dan dilayani sekedarnya, tetapi harus dengan perkiraan jangan sampai terlanjur selalu menimbulkan kegirangan, supaya jangan sampai lupa pada keapasan manusia, dan perbuatan alam. Bilamana anak melakukan kesalahan sesuatu yang belum pernah diketahui sebaiknya dimaafkan, tetapi harus supaya melakukan bagi yang belum pernah dimengerti kegunaanya. Supaya jangan sampai salah sasaran. Pendidikan seperti tersebut dapat menjadi kebiasaan sifat baik, dan pada akhirnya dapat hidup mandiri dengan wajar.</p> <p>5. Dibesarkan hatinya dengan cara disanjung-sanjung dan diharapkan sedapat mungkin anak disediakan kegemarannya yang karena kekurangannya,</p>	

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
sabab cuwaning manah punika sagêd nuntuni ngalokroning kêkajêngan, sabên kêkajêngan punika ngalokro pandamêlipun inggih kêndho wêkasan badhé kuciwa gêsangipun mila kêdah katétah amrih [-25-] majêng kamanungsanipun supados sapangayomanipun tiyang sêpuh.	sabab cuwaning manah punika sagêd nuntuni ngalokroning kêkajêngan, sabên kêkajêngan punika ngalokro pandamêlipun inggih kêndho wêkasan badhé kuciwa gêsangipun mila kêdah katétah amrih [-25-] majêng kamanungsanipun supados sapangayomanipun tiyang sêpuh.	<i>sebab perasaan kecewa dapat berakibat patah semangat, bila kemauannya kurang semangat, pelaksanaannya juga kendor, akhirnya menimbulkan kekecewaan dalam hidupnya. Maka harus dituntun supaya semangat kemanusiaannya atas naungan orang tua.</i>	
5. sih ing sanak-sadhèrèk Sanak-sadhèrèk punika sêsagêd-sagêd kêdah kêrêp pasrawungan supados sampun ngantos rênggang sangêt-sangêt. Manawi sampun pisah ênggèn bilih kêdah dipundhatêngi punapa dipundhatêngakên, déné manawi têbih dunungipun prayogi botên kêndhat ngabarakên kawilujênganipun, sarana kintun sêrat punapa kêngkênan awit manawi kadangon tanpa sambêt ing pamikir, sagêd ugi kêsupén awit saking kataliban ing pêrlu sanès-sanèsipun bêbasan ngantos kapatén obor. Sanak-sadhèrèk punika kêdah kaangêp kados déné awak piyambak,	5. sih ing sanak-sadhèrèk Sanak-sadhèrèk punika sêsagêd-sagêd kêdah kêrêp pasrawungan supados sampun ngantos rênggang sangêt-sangêt. Manawi sampun pisah ênggèn bilih kêdah dipundhatêngi punapa dipundhatêngakên, déné manawi têbih dunungipun prayogi botên kêndhat ngabarakên kawilujênganipun, sarana kintun sêrat punapa kêngkênan awit manawi kadangon tanpa sambêt ing pamikir, sagêd ugi kêsupén awit saking kataliban ing pêrlu sanès-sanèsipun bêbasan ngantos kapatén obor. Sanak-sadhèrèk punika kêdah kaangêp kados déné awak piyambak,	<i>5. kasih Sayang pada Sanak-saudara Sanak-saudara sedapat mungkin harus sering bergaul supaya jangan sampai retak. Kalau sudah berjauhan tempat tinggalnya sebaiknya saling berkunjung mengunjungi atau saling mengundang, sedangkan bila tempat tinggalnya sangat jauh sebaiknya jangan putus saling mengabarkan keselamatan masing-masing dengan ber kirim surat, menyuruh seseorang, sebab jika kelamaan tidak sering berhubungan, bisa jadi lupa karena kesibukan urusan macam-macam, diibaratkan “kepatan obor”. Sanak-saudara tersebut harus dianggap sebagai diri sendiri,</i>	Kaca: 25 Paragraf: 37

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
manawi gadhah kêkajêngan kédah kabiyantu samarwatnipun, botên pisan-pisan nandukakên ambêk éwa tuwin kumlêwa. Punapa déné angkuh tuwin tumambah, sugiha, mlarata, agênga, alita, kédah dipunakên bilih taksih kulit daging. Sanak-sadhèrèk kédah dipunmurinini sarta kaawratakên sapantêsipun sanadyan dhumawah ing awon utawi dados tiyang awon pisan. Inggih kédah kaakên awit ngakên sanak-sadhèrèk dhatêng tiyang awon punika bo[-26-]tên ngasorakên bêbudén, malah bilih ngakên sanak-sadhèrèk dhatêng tiyang sugih utawi bangsa agêng, punika têrkadhang kèngi raosing batos kirang sakéca.	manawi gadhah kêkajêngan kédah kabiyantu samarwatnipun, botên pisan-pisan nandukakên ambêk éwa tuwin kumlêwa. Punapa déné angkuh tuwin tumambah, sugiha, mlarata, agênga, alita, kédah dipunakên bilih taksih kulit daging. Sanak-sadhèrèk kédah dipunmurinini sarta kaawratakên sapantêsipun sanadyan dhumawah ing awon utawi dados tiyang awon pisan. Inggih kédah kaakên awit ngakên sanak-sadhèrèk dhatêng tiyang awon punika bo[-26-]tên ngasorakên bêbudén, malah bilih ngakên sanak-sadhèrèk dhatêng tiyang sugih utawi bangsa agêng, punika têrkadhang kèngi raosing batos kirang sakéca.	<i>jika mempunyai keperluan harus dibantu semampunya, jangan sekali-kali memperlihatkan sifat angkuh dan congkak. Apalagi sombong dan sifat kurang terpuji lainnya. Kaya, melarat, dewasa, anak-anak, tua muda harus diakui jika masih ada hubungan darah. Sanak-saudara harus dibela dan dititik-beratkan walaupun ternyata kurang baik atau memang ternyata jelek sekali pun. Harus diakui sebagai sanak saudara, sebab mengakui kerabat pada orang kurang baik tidak akan merendahkan martabatnya, bahkan sebaliknya. Jika hanya mengakui yang kaya raya atau berkedudukan tinggi, ada kalanya dirasa kuranag enak.</i>	
6. sih ing tangga têpalih Tangga têpalih punika prasasat sanak-sadhèrèk mila kédah dipunsupêkêtakên pitêpanganipun, sarta dipunsumêrêpi watak lagéyanipun,	6. sih ing tangga têpalih Tangga têpalih punika prasasat sanak-sadhèrèk mila kédah dipunsupêkêtakên pitêpanganipun, sarta dipunsumêrêpi watak lagéyanipun,	<i>6. kasih sayang pada tetangga Tetangga sekitar boleh disamakan dengan Sanak-saudara maka harus dipererat pergaulannya dan diketahui sifat-sifatnya supaya dapat tetap menjaga keakraban bertetangga,</i>	Kaca: 26 Paragraf: 38

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
supados sagêd nêtêpi rukuning têtanggan, awit tangga punika bilih rakêt sarta condhong, kênging kaajak oyak-oyak tumrapping kabutuhan. Têrkadhang malah kênging tinantun- tantun kaajak têtimbangan prakawis éman èwêd gadhah damêl tuwin sanès-sanèsipun sagêd andadosakên kamayaraning agêsang. Pintên banggi sambêt prakawis pagêsangan punika saya langkung déning prayogi. Mênggah pitêpanganipun botên susah mawi mawang agêng alit, tuwin sugih miskin, nanging inggih sampun ngantos tilar tindaking tata krama. Bilih wontên padudoning pamanggih botên pêrlu cêcongkrahane cêngil cinêmil, cantên- cinantên sêsaminipun ingkang rumaos lêtês prayogi ngagêngakên pangapura, ingkang rumaos lêpat prayogi ngakêni lêpatipun anggènipun têtanggan punika botên namung sakêdhap	supados sagêd nêtêpi rukuning têtanggan, awit tangga punika bilih rakêt sarta condhong, kênging kaajak oyak-oyak tumrapping kabutuhan. Têrkadhang malah kênging tinantun- tantun kaajak têtimbangan prakawis éman èwêd gadhah damêl tuwin sanès-sanèsipun sagêd andadosakên kamayaraning agêsang. Pintên banggi sambêt prakawis pagêsangan punika saya langkung déning prayogi. Mênggah pitêpanganipun botên susah mawi mawang agêng alit, tuwin sugih miskin, nanging inggih sampun ngantos tilar tindaking tata krama. Bilih wontên padudoning pamanggih botên pêrlu cêcongkrahane cêngil cinêmil, cantên- cinantên sêsaminipun ingkang rumaos lêtês prayogi ngagêngakên pangapura, ingkang rumaos lêpat prayogi ngakêni lêpatipun anggènipun têtanggan punika botên namung sakêdhap	<i>sebab tetangga tersebut bila akrab dan sesuai dapat diajak bermusyawarah tentang keperluan bersama. Ada kalanya dapat juga untuk dimintai pertimbangan tentang seseorang yang akan punya hajat dan yang lain dapat menjadikan kemudahan kehidupan. Lebih-lebih hubungan dengan kehidupan sangat baik sekali. Sedangkan perkenalannya tidak perlu memandang tua muda, kaya miskin, tetapi jangan sampai meninggalkan tata susila jika ada debat pendapat jangan sampai terjadi pertengkaran, jelek-menjekekkan, saling mencela, yang merasa benar sebaiknya memaafkan, yang merasa salah sebaiknya menyadari kekilafannya, sebab kehidupan bertetangga tidak</i>	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
ké[-27-]mawon mila sami kaangkah lulus saé salaminipun.	ké[-27-]mawon mila sami kaangkah lulus saé salaminipun.	<i>sekejab, maka saling berusaha supaya lestari selamanya.</i>	
7. Sih ing kanca Kanca punika dados pikuwating lampah, sarta ngêncêngakên santosaning sêdya, awit sami nyanggi pandamêlan punapa ingkang katindakakên suwita kêkésahan bêt-linabêtan. Manawi wontên kènthèripun kêdah dipunwakili, manawi wontên pakèwêdipun kêdah dipunlabêti, manawi kawratên kêdah dipunréncangi, makatên sapiturutipun. Supados sampun ngantos nuwuhakên darêdah cêngil-cinêngil, jalaran saking botên sih ing damêl sagêda lulus salaminipun sêsarêngan gêsang kalayan rêksa-rumêksa.	7. Sih ing kanca Kanca punika dados pikuwating lampah, sarta ngêncêngakên santosaning sêdya, awit sami nyanggi pandamêlan punapa ingkang katindakakên suwita kêkésahan bêt-linabêtan. Manawi wontên kènthèripun kêdah dipunwakili, manawi wontên pakèwêdipun kêdah dipunlabêti, manawi kawratên kêdah dipunréncangi, makatên sapiturutipun. Supados sampun ngantos nuwuhakên darêdah cêngil-cinêngil, jalaran saking botên sih ing damêl sagêda lulus salaminipun sêsarêngan gêsang kalayan rêksa-rumêksa.	<i>7. Kasih sayang pada kawan Kawan merupakan penguat semangat dan memperkuat tekad, dan saling menopang pekerjaan, apa saja yang dilakukan ketika berpergian saling membantu. Bila ada ketertinggalannya harus diwakili, jika ada kesulitan harus dibantu, apabila merasa berat harus dibantu, demikian dan sebagainya. Supaya jangan sampai menimbulkan keributan cela-mencela karena memang tidak sayang pada pekerjaan sedapat mungkin lestari selamanya bersama-sama hidup dengan saling menjaga.</i>	Kaca: 27 Paragraf: 39
8. sih ing mitra Mitra punika pitêpangan ingkang sampun saé sangêt awit saking saé pangrêngkuhipun ngantos ngungkuli sêdhèrèk nunggil wêlat,	8. sih ing mitra Mitra punika pitêpangan ingkang sampun saé sangêt awit saking saé pangrêngkuhipun ngantos ngungkuli sêdhèrèk nunggil wêlat,	<i>8. kasih sayang pada mitra Mitra adalah kenalan yang sudah sangat baik, karenanya dianggap melebihi saudara kandung,</i>	Kaca: 27 Paragraf: 40

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
mila kêdah dipunrojongi ingkang ngantos condhong, sarta anjumbuhakên pamanggih ingkang ngantos gambuh sampun malih gadhah sêdya ingkang tumrap botêna dipunbiyantu. Sanadyan gadhah sêdyaning botên mikantuki mêksa kabiyantu, jalaran saking sampun sami kalêbêting manah. Inggih makatên wau kênging winastan [-28-] mitra darma inggih punika ingkang nama sêdhèrèk sabaya pêjah.	mila kêdah dipunrojongi ingkang ngantos condhong, sarta anjumbuhakên pamanggih ingkang ngantos gambuh sampun malih gadhah sêdya ingkang tumrap botêna dipunbiyantu. Sanadyan gadhah sêdyaning botên mikantuki mêksa kabiyantu, jalaran saking sampun sami kalêbêting manah. Inggih makatên wau kênging winastan [-28-] mitra darma inggih punika ingkang nama sêdhèrèk sabaya pêjah.	<i>maka harus diakui sampai akrab dan menyatukan pendapat sehingga cocok jangan sampai mempunyai niat yang baik tidak dibantu. Walaupun niat tersebut kurang bermanfaat terpaksa dibantu, sebab sudah terlanjur seia-sekata. Yang demikian dapat disebut mitra sejati yaitu saudara sehidup-semati.</i>	
9. sih ing bandara utawi lurah Lurah punika minangka bandaranipun ingkang dados sor- soran kêdah dipunladosi ingkang ngantos kalêgan, inggih punika botên kapaibên sapa ngandikanipun, katulad saha dipunyêktosi ingkang dados lagon lagéyanipun, katurut saparéntahipun kadhèrèk saka wasanipun punapa déné dipunlampahi sapakênipun sampun ngantos nyalayani ing pangrèh,	9. sih ing bandara utawi lurah Lurah punika minangka bandaranipun ingkang dados sor- soran kêdah dipunladosi ingkang ngantos kalêgan, inggih punika botên kapaibên sapa ngandikanipun, katulad saha dipunyêktosi ingkang dados lagon lagéyanipun, katurut saparéntahipun kadhèrèk saka wasanipun punapa déné dipunlampahi sapakênipun sampun ngantos nyalayani ing pangrèh,	<i>9. kasih sayang pada atasan atau pimpinan Pemimpin merupakan atasan, yang sebagai bawahan harus dilayani sehingga puas, yaitu tidak ragu-ragu, apa yang dikatakan ditiru dan diyakini, yang jadi kebiasaan apa yang diperintahkan dilaksanakan semampunya, disuruh apapun ditaati jangan sampai mengecewakan,</i>	Kaca: 28 Paragraf: 41

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>ingkang malih bilih sagêd anglampahi punapa ingkang andadosakên kacondonganipun, punika saya kapidhènanana sangêt, jalaran saking kaladosan ingkang dados kaparêngipun manawi ngantos marêngkang ing pangrèh, punika jugag anggènipun dados sor-soran. Ing wêkasan ngrisakakên wajibing pasuwitan awit lurah utawi bandara punika sagêd anjalari minggah tuwin mloroting pangkat, punapa ingkang dados dhawuhipun kèdah kaèstokakên sarta dipunsungkêmi, lah makatên wajibing tiyang anglurah, wêkasan lurah sagêd angrêntahakên katrêsanipun sarta nganggêp kanca dhatêng sor-soranipun.</p>	<p>ingkang malih bilih sagêd anglampahi punapa ingkang andadosakên kacondonganipun, punika saya kapidhènanana sangêt, jalaran saking kaladosan ingkang dados kaparêngipun manawi ngantos marêngkang ing pangrèh, punika jugag anggènipun dados sor-soran. Ing wêkasan ngrisakakên wajibing pasuwitan awit lurah utawi bandara punika sagêd anjalari minggah tuwin mloroting pangkat, punapa ingkang dados dhawuhipun kèdah kaèstokakên sarta dipunsungkêmi, lah makatên wajibing tiyang anglurah, wêkasan lurah sagêd angrêntahakên katrêsanipun sarta nganggêp kanca dhatêng sor-soranipun.</p>	<p><i>apalagi bila dapat melaksanakan apapun yang menjadikan kecocokannya itu makin menggembirakan sekali. Sebab dilayani yang menjadi kegemarannya, bila sampai tidak menuruti perintah, maka bisa dikatakan gagal sebagai bawahan. Dan bisa merusak tanggung jawab pengabdian, karena pemimpin atau atasan dapat menaikkan atau menurunkan pangkat. Apa yang menjadi perintah pimpinan harus ditaati dan dihormati. Demikianlah kewajiban sebagai bawahan terhadap pimpinan. Akhirnya pimpinan dapat menjatuhkan rasa kasihannya dan menganggap bawahan sebagai teman.</i></p>	
<p>[-29-] 10. sih ing réncang utawi batur Réncang utawi batur punika minangka pikuwat saha dados pirantosing bandara, kautus samubarang tumrap ingkang andadosakên kamayaran tumrap bahu suku,</p>	<p>[-29-] 10. sih ing réncang utawi batur Réncang utawi batur punika minangka pikuwat saha dados pirantosing bandara, kautus samubarang tumrap ingkang andadosakên kamayaran tumrap bahu suku,</p>	<p><i>10. kasih sayang pada pembantu/budak Pembantu sebagai penguat dan sarana atasan, disuruh apapun yang menjadikan kemudahan bagi kaki dan tangan,</i></p>	<p>Kaca: 29 Paragraf: 42</p>

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
pintên banggi pamikir. Mila réncang kêdah dipunsumêrêpi, inggih punika dipuntuwuki têttha, dipunwêtahi sandhang sarta karêksa kasarasanipun punapa déné kabingahakên sawatawis, supados anggadhadhahana krasan pamanggènipun kajawi sandhang têttha ugi ingkang karêp kaparingan pituwas sagêda anggadhadhi raos muwah-muwah, ing wêkasan mantêpa suwitanipun.	pintên banggi pamikir. Mila réncang kêdah dipunsumêrêpi, inggih punika dipuntuwuki têttha, dipunwêtahi sandhang sarta karêksa kasarasanipun punapa déné kabingahakên sawatawis, supados anggadhadhahana krasan pamanggènipun kajawi sandhang têttha ugi ingkang karêp kaparingan pituwas sagêda anggadhadhi raos muwah-muwah, ing wêkasan mantêpa suwitanipun.	<i>juga pikiran. Makanya pembantu harus dipaha-mi (kebutuhannya), yaitu diberi makan yang cukup, pakaian yang pantas, dijaga kesehatannya dan disenang-senangkan secukupnya, supaya merasa tenteram, nyaman tinggalnya, kecuali sandang pangan juga sering diberi imbalan, agar memiliki rasa senang, dan akhirnya merasa mantab mengabdinya.</i>	
11. sih ing guru Guru punika minangka lêlintuning tiyang sêpuh, nuntun dhatêng kawilu-jêngan nêdahakên margi ingkang jujur, saka pratikêl ingkang sakéca, sarta suka sêsêrêpan ingkang lêtês, mila kêdah dipunbêktèni sarta kapundhi-pundhi. Dipunanggêp sapiwulangipun dipunèstokakên dhawuhipun dipunlampahi sapakènipun sarta kadhèrèk sapangrèhipun, punapa déné kapisungsung sapantêsipun,	11. sih ing guru Guru punika minangka lêlintuning tiyang sêpuh, nuntun dhatêng kawilu-jêngan nêdahakên margi ingkang jujur, saka pratikêl ingkang sakéca, sarta suka sêsêrêpan ingkang lêtês, mila kêdah dipunbêktèni sarta kapundhi-pundhi. Dipunanggêp sapiwulangipun dipunèstokakên dhawuhipun dipunlampahi sapakènipun sarta kadhèrèk sapangrèhipun, punapa déné kapisungsung sapantêsipun,	<i>11. kasih sayang pada guru Guru yaitu sebagai pengganti orang tua, membimbing keselamatan, menunjukkan jalan kejujuran dari petunjuk yang benar dan dari pengetahuan yang benar, maka guru harus ditaati dan dihormati. Semua ajarannya dilaksanakan, dikerjakan semua perintahnya, menuruti perintahnya dan diberi imbalan sepantasnya.</i>	Kaca: 29 Paragraf: 43

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	Katrangan
sabab guru punika sagêd madhangakên manah pêtêng, mudhari nalar ingkang ruwêt[-30-] sarta ambirat ing karibêtan, mila wajib dipunsungkêmi. Sintên ingkang botên mituhu pangrahing guru, andadosakên wêwalaking ngagêsang. Tiyang karêksa ing guru prasasat kajangkung ing jawata.	sabab guru punika sagêd madhangakên manah pêtêng, mudhari nalar ingkang ruwêt[-30-] sarta ambirat ing karibêtan, mila wajib dipunsungkêmi. Sintên ingkang botên mituhu pangrahing guru, andadosakên wêwalaking ngagêsang. Tiyang karêksa ing guru prasasat kajangkung ing jawata.	<i>Karena guru dapat menjernihkan hati yang sedang gelap, mengurai pikiran yang kusut serta dapat memberikan jalan untuk mengatasi masalah, maka guru wajib dihormati. Siapapun yang tidak taat saran guru, dapat menjadikan petaka dalam hidupnya. Siapapun yang dijaga guru berarti dia dilindungi oleh malaikat.</i>	
12. sih ing murid Murid punika upami dipunkados déné calon dadosan ingkang udi. Mila kêdah dipungulawênthah sarta dipunbadhéni ingkang prayogi, supados dados sabarang ingkang langkung déning pangaji. Mênggah anggènipun anggulawênthah sarta ambadhéni kathah warninipun, mila panétahipun inggih kêdah talatos, sampun ngantos kêmba, kaanggêpa kados déné putra wayah piyambak. 1. Kaêmong, 2. Kabinggahakên sawatawis, 3. Katakêr dêdung-kapipun, 4. Kaangkah mêmêngipun budi kawruh,	12. sih ing murid Murid punika upami dipunkados déné calon dadosan ingkang udi. Mila kêdah dipungulawênthah sarta dipunbadhéni ingkang prayogi, supados dados sabarang ingkang langkung déning pangaji. Mênggah anggènipun anggulawênthah sarta ambadhéni kathah warninipun, mila pa(r)¹²étahipun inggih kêdah talatos, sampun ngantos kêmba, kaanggêpa kados déné putra wayah piyambak. 1. Kaêmong, 2. Kabinggahakên sawatawis, 3. Katakêr dêdung-kapipun, 4. Kaangkah mêmêngipun budi kawruh,	<i>12. kasih sayang pada murid Murid dapat diibaratkan sebagai bakalan yang bagus sekali. Maka murid harus dididik dan dipola yang layak supaya menjadi sesuatu yang lebih berharga. Adapun mendidik murid dan memola murid banyak macamnya, maka membimbingnya harus ulet, jangan sampai setengah-setengah. Anggaplah seperti anak cucu sendiri. 1. Diasuh, 2. Dibuat gembira secukupnya, 3. Dilihat kurang atau lebihnya, 4. Diusahakan kegigihan akal budi pengetahuannya,</i>	Kaca: 30 Paragraf: 44

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>5. Kasumêrêpakên barang ingkang saé-saé, 6. Dipuncariyosi lêlampahan awon saé, ingkang saé kaalêm, ingkang awon kacacad, 7. Kapardi kasrêgêpan rêsikan, tata, wijang, cêtha, 8. Dipuntuntuni wantên supados botên calingus, 9. Kapardi têtên, 10. Katuntun anggadhahana adat ingkang ajêg, 11. Ka[-31-]tuntun sumangkir saking watak kumawani, calak lancang tuwin calandhakan, 12. Dipungulang patrap sarèh sarta alus, punapa déné linggih antêng, 13. Dipuntuntuni andhap asor, taklim inggih punika nindakakên tata krama tuwin unggah-ungguh, 14. Dipuntuntuni anggadhahana budi loma, nanging sampun ngantos lèrwèh utawi ngêbrêh, 15. Dipunsumêrêpakên pètang, nastiti, gêmi, tuwin ngati-ati, nanging sampun ngantos kaajêng dados cêthil, 16. Dipungêgulang patitis inggih punika samubarang botên awuran,</p>	<p>5. Kasumêrêpakên barang ingkang saé-saé, 6. Dipuncariyosi lêlampahan awon saé, ingkang saé kaalêm, ingkang awon kacacad, 7. Kapardi kasrêgêpan rêsikan, tata, wijang, cêtha, 8. Dipuntuntuni wantên supados botên calingus, 9. Kapardi têtên, 10. Katuntun anggadhahana adat ingkang ajêg, 11. Ka[-31-]tuntun sumangkir saking watak kumawani, calak lancang tuwin calandhakan, 12. Dipungulang patrap sarèh sarta alus, punapa déné linggih antêng, 13. Dipuntuntuni andhap asor, taklim inggih punika nindakakên tata krama tuwin unggah-ungguh, 14. Dipuntuntuni anggadhahana budi loma, nanging sampun ngantos lèrwèh utawi ngêbrêh, 15. Dipunsumêrêpakên pètang, nastiti, gêmi, tuwin ngati-ati, nanging sampun ngantos kaajêng dados cêthil, 16. Dipungêgulang patitis inggih punika samubarang botên awuran,</p>	<p>5. Ditunjukkan pada sesuatu barang yang bagus-bagus, baik dan benar, 6. Diceritakan perbuatan baik buruk, yang baik disanjung, yang jelek dicela, 7. Diusahakan rajin bersih-bersih, teratur, rinci, dan jelas, 8. Dianjurkan pemberani supaya tidak pemalu, 9. Diusahakan jujur, 10. Memiliki kebiasaan yang tetap, 11. Dididik menghindari dari sifat sok berani, mendahului pembicaraan, mendahului perintah dan suka pegang-pegang, 12. Dilatih sifat sabar, halus, dan duduk tenang, 13. Dididik rendah hati, hormat yaitu melaksanakan sopan santun, 14. Dididik memiliki sifat dermawan, tetapi jangan sampai kurang hati-hati waktu melektakan sesuatu atau pemboros, 15. Diberi tahu perhitungan, cermat, hemat, dan kehati-hatian, tetapi jangan sampai bersifat pelit, 16. Dididik tepat sasaran, yaitu sesuatunya jangan sembarangan,</p>	

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
mungêl-mungêl kêdah têtêp sarta têtès kalayan nyatanipun ninggali kêdah pramana, mirêngakên kêdah angling, makatên sapiturutipun.	mungêl-mungêl kêdah têtêp sarta têtès kalayan nyatanipun ninggali kêdah pramana, mirêngakên kêdah angling, makatên sapiturutipun.	<i>kata-katanya sesuai kenyataan, melihat harus cermat, mendengarkan harus jelas, demikian seterusnya.</i>	
13. sih ing satru Satru punika mêngsah, sagêd dados sambékalaning lampah, tuwin rindhuning sêtya, mila kêdah dipunkawoni ingkang ngantos sirêp ungaling karuntikan, dipunwawuh ingkang ngantos pundhuh, dipunkumpuli ingkang ngantos gambuh, sarta mawi dhasar manah rahayu, supados sirna labêting sangga runggi, sampun ngantos rumaos taksih dados andhêng-andhênging sarawungan.	13. sih ing satru Satru punika mêngsah, sagêd dados sambékalaning lampah, tuwin rindhuning sêtya, mila kêdah dipunkawoni ingkang ngantos sirêp ungaling karuntikan, dipunwawuh ingkang ngantos pundhuh, dipunkumpuli ingkang ngantos gambuh, sarta mawi dhasar manah rahayu, supados sirna labêting sangga runggi, sampun ngantos rumaos taksih dados andhêng-andhênging sarawungan.	<i>13. kasih sayang pada seteru Seteru sama dengan musuh, dapat menjadi penghambat tujuan dan pengganggu tekad, maka harus mengalah sampai mengendap timbulnya amarah, disapa sampai melunak, digauli sehingga akrab dan dengan didasari hati yang teduh supaya lenyap bekas-bekas praduga negatif, jangan sampai masih menjadi tahi lalat pergaulan.</i>	Kaca: 31 Paragraf: 45
14. sih ing sato kéwan Sato kéwan punika kénging kabingah, kêdah dipuno[-32-]pèni ingkang dados tédhanipun dipun-sumêrêpi watakipun ingkang ngantos gambuh.	14. sih ing sato kéwan Sato kéwan punika kénging kabingah, kêdah dipuno[-32-]pèni ingkang dados tédhanipun dipun-sumêrêpi watakipun ingkang ngantos gambuh.	<i>14. kasih sayang pada binatang Binatang juga dapat merasa gembira, harus diurus akan kebutuhannya yang menjadi makanannya, diketahui sifatnya sehingga menjadi jinak.</i>	Kaca: 31 Paragraf: 46

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
Mênggah anggènipun nyumêrêpi sarana anyêktosi solah bawanipun sêdintên-dintên karaosakên sagadunging pamanggih. Sampun ngantos kaaru biru, supados sato wau botên gêntos munasika dhatêng ingkang ganggu-ganggu. Cêkakipun dipunlulutakên ingkang ngantos jilma, nanging inggih sampun tilar kaprayitnan.	Mênggah anggènipun nyumêrêpi sarana anyêktosi solah bawanipun sêdintên-dintên karaosakên sagadunging pamanggih. Sampun ngantos kaaru biru, supados sato wau botên gêntos munasika dhatêng ingkang ganggu-ganggu. Cêkakipun dipunlulutakên ingkang ngantos jilma, nanging inggih sampun tilar kaprayitnan.	<i>Sedangkan untuk mengetahui dengan cara mencermati tabiatnya tiap harinya diperhatikan semampunya. Jangan sampai diganggu supaya binatang tersebut jangan sampai berang atau marah kepada yang mengganggu. Singkatnya binatang harus disayang sehingga menjadi jinak, tetapi jangan sampai meninggalkan kewaspadaan.</i>	
III. Tungguling Pangasih Sakathah ing sêdya manawi karaosakên ingkang sayêktos saèstu wontên tundha-tundhanipun nistha, madya, tuwin utami. Punika pêpangkatananing tindak ingkang kanthi pamikir. Katêranganipun makatên. 1. Inggang winastan tindak nistha, punika sawarnining tindak ingkang andadosakên asor darajating kamanungsan, kados ta. utang, sêlang, anjajaluk, culika sêsaminipun ngantos andadosakên karibêdaning liyan.	III. Tungguling Pangasih Sakathah ing sêdya manawi karaosakên ingkang sayêktos saèstu wontên tundha-tundhanipun nistha, madya, tuwin utami. Punika pêpangkatananing tindak ingkang kanthi pamikir. Katêranganipun makatên. 1. Inggang winastan tindak nistha, punika sawarnining tindak ingkang andadosakên asor darajating kamanungsan, kados ta. utang, sêlang, anjajaluk, culika sêsaminipun ngantos andadosakên karibêdaning liyan.	III <i>Puncak Kasih Sayang Semua keinginan bila diperhatikan atau dirasakan dengan sungguh-sungguh ternyata terdapat unsur, nistha, madya dan utama. Berikut tingkatan-tingkatan perbuatan dengan pikiran. Berikut keterangannya. 1. maksud perbuatan nistha, yaitu semua perbuatan yang berakibat merendahkan martabat atau derajat manusia, misalnya, hutang, pinjam-meminjam, minta-meminta, curang, dan sebagainya sehingga mengakibatkan kesusahan orang lain.</i>	Kaca: 32 Paragraf: 47

Lajengipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks</i>	<i>Asiling Tejemahan</i>	<i>Katrangan</i>
2. Ingkang winastan tindak madya, punika sawarnining tindak ingkang andadosakên mayaring kamanungsan, inggih punika ingkang sagêd gêngantosan bantu binantu ing sêdya, kados ta. purun utang, purun po[-33-]tang, purun nyambut purun disambuti, purun nêndha, purun dipuntêdhani, utawi wèwèh, makatên sapiturutipun nanging manawi purun culika purun dipunculikani, punika dédé tindak ingkang madya, taksih kalêbêt tindak nistha.	2. Ingkang winastan tindak madya, punika sawarnining tindak ingkang andadosakên mayaring kamanungsan, inggih punika ingkang sagêd gêngantosan bantu binantu ing sêdya, kados ta. purun utang, purun po[-33-]tang, purun nyambut purun disambuti, purun nêndha, purun dipuntêdhani, utawi wèwèh, makatên sapiturutipun nanging manawi purun culika purun dipunculikani, punika dédé tindak ingkang madya, taksih kalêbêt tindak nistha.	2. maksud perbuatan madya, yaitu semua perbuatan yang menyebabkan kemudahan rasa kemanusiaan, yaitu yang dapat saling menolong atau tenggang rasa, misalnya, mau hutang, mau dihutangi, mau pinjam, mau meminjami, sudi minta, sudi dimintai demikian seterusnya. Tetapi jika mau berbuat curang, mau dicurangi, itu bukan perbuatan madya, melainkan termasuk perbuatan nistha.	
3. Ingkang winastan tindak utami, punika sawarnining tindak ingkang sagêd nuwuhakên katrêsnan tansah damêl kamayaran sarta kabingggahan liyan, punapa déné ambirat ing karibêdan Kados ta. wèwèh, labêt, mitulungi, sêsaminipun ngantos kénging kabasakakên rêkasamu tak réwangi nyangga, kapénak kuréwangana ngrasakaké,	3. Ingkang winastan tindak utami, punika sawarnining tindak ingkang sagêd nuwuhakên katrêsnan tansah damêl kamayaran sarta kabingggahan liyan, punapa déné ambirat ing karibêdan Kados ta. wèwèh, labêt, mitulungi, sêsaminipun ngantos kénging kabasakakên rêkasamu tak réwangi nyangga, kapénak kuréwangana ngrasakaké,	3. maksud perbuatan utama, yaitu semua perbuatan yang dapat menimbulkan kasih sayang selalu membuat kemudahan dan kesenangan orang lain dan memberantas kesusahan, antara lain: memberi, membela, membantu, dan sebagainya, sehingga dapat dikatakan: kesusahanmu saya turut menanggung, enakku kamu ikut merasakan,	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
lah makatên ingkang winastan ambêk utami.	lah makatên ingkang winastan ambêk utami.	<i>beginilah yang disebut sifat utama.</i>	
Dados sadaya tindak tamtu wontên nistha madya tuwin utaminipun. Sanadyan tindaking pawèwèh ugi mawi nistha madya tuwin utami, gênahipun makatên.	Dados sadaya tindak tamtu wontên nistha madya tuwin utaminipun. Sanadyan tindaking pawèwèh ugi mawi nistha madya tuwin utami, gênahipun makatên.	<i>Jadi semua perbuatan tentu ada unsur: nistha, madya, dan utama. Walaupun tindakan memberi juga ada nistha, madya, dan utama, berikut penjeasannya.</i>	Kaca: 33 Paragraf: 48
I. Nisthaning pawèwèh, punika tiyang wèwèh ingkang kasakséakên ing liyan, kados upaminipun pun suta nyukakakên barang darbékipun dhatêng pulêya, mawi kasakséakên ing liyan têngbungipun pun suta dhatêng liyan, mugi sampéyan sakseni, dhuwung kula punika kula saksèkakên dhatêng pulêya punika, tanpa saêsêrêpan punapa-punapa, namung la[-34-] bêtsaking katrêsnan kula saksekakên kalayan lêga lila ing lahir batos, sah dados sagadhahanipun pulêya, kula badhé botên ngucap ngraosi,	I. Nisthaning pawèwèh, punika tiyang wèwèh ingkang kasakséakên ing liyan, kados upaminipun pun suta nyukakakên barang darbékipun dhatêng pulêya, mawi kasakséakên ing liyan têngbungipun pun suta dhatêng liyan, mugi sampéyan sakseni, dhuwung kula punika kula saksèkakên dhatêng pulêya punika, tanpa saêsêrêpan punapa-punapa, namung la[-34-] bêtsaking katrêsnan kula saksekakên kalayan lêga lila ing lahir batos, sah dados sagadhahanipun pulêya, kula badhé botên ngucap ngraosi,	<i>I. Nistha memberi, yaitu seseorang memberi yang disaksikan pada orang lain, jadi misalnya si Suta memberi-kan barang miliknya kepada si Leya dengan disaksikan pada seseorang, kata si Suta kepada seseorang agar kamu menjadi saksi, kerisku ini aku berikan kepada si Leya tanpa maksud apa-apa, hanya karena rasa kasih sayang, maka saya berikan dengan tulus ikhlas lahir batin, sah menjadi milik si Leya. Saya tidak akan mengatakan kepada orang lain,</i>	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
<p>punapa déné sêdya ngucik malih. Pawèwèh makatên punika kapancènipun sampun prayogi sangêt, éwa déné taksih winastan wèwèh ingkang nistha, déné ngantos kasumêrêpan ing liyan.</p>	<p>punapa déné sêdya ngucik malih. Pawèwèh makatên punika kapancènipun sampun prayogi sangêt, éwa déné taksih winastan wèwèh ingkang nistha, déné ngantos kasumêrêpan ing liyan.</p>	<p><i>apalagi bermaksud meminta kembali. Pemberian demikian sebenarnya sudah bagus sekali, tetapi masih disebut pemberian yang nistha, sebab sampai disuruh menyaksikan orang lain.</i></p>	
<p>II. Madyaning pawèwèh, punika tiyang wèwèh ingkang ngantos botên kasumêrêpan ing liyan kados upaminipun pun dhadhap sumêdya wèwèh dhatêng waru, jalaran pun waru katinggal kamlaratan pun dhadhap tumuntên mara tamu dhatêng panggénanipun pun waru sarêng sampun pinanggih lajêng sami salaman. Salêbêtipun salaman, pun dhadhap anggêgêm arta krêtas rêgi F.25. kasêsêlakên dhatêng tanganipun waru, punika kanggé tulak kamlaratan pun waru andhêku nélakakên ing panuwun,</p>	<p>II. Madyaning pawèwèh, punika tiyang wèwèh ingkang ngantos botên kasumêrêpan ing liyan kados upaminipun pun dhadhap sumêdya wèwèh dhatêng waru, jalaran pun waru katinggal kamlaratan pun dhadhap tumuntên mara tamu dhatêng panggénanipun pun waru sarêng sampun pinanggih lajêng sami salaman. Salêbêtipun salaman, pun dhadhap anggêgêm arta krêtas rêgi F.25. kasêsêlakên dhatêng tanganipun waru, punika kanggé tulak kamlaratan pun waru andhêku nélakakên ing panuwun,</p>	<p><i>II. pemberian madya, yaitu seseorang memberikan sesuatu kepada orang lain yang tidak diketahui oleh memberikan kepada si Waru, karena si Waru dipandang oleh si Dadap dianggap melarat, lalu datang bertamu kerumah si Waru, setelah bertamu lalu bersalam-salaman. Waktu bersalaman, si Dadap menggenggap uang kertas nilai F.25 diberikan kepada si Waru sebagai penolakan kemlaratan si Waru, dia menyatakan terima kasih,</i></p>	

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
dados botên wontên liyanipun tiyang ingkang sumêrêp kajawi namung ingkang wèwèh kaliyan ingkang dipunwèwèhi. Lah makatên ingkang winastan madyaning pawèwèh.	dados botên wontên liyanipun tiyang ingkang sumêrêp kajawi namung ingkang wèwèh kaliyan ingkang dipunwèwèhi. Lah makatên ingkang winastan madyaning pawèwèh.	<i>jadi tak seorang pun mengetahui kecuali yang memberi dan yang menerima. Demikianlah yang disebut pemberian madya.</i>	
III. Utamining pawèwèh, punika tiyang wèwèh ingkang ngantos botên kasumêrêpan ing sintên-sintên, sanadyan ingkang dipunwèwèhi panggih botên sagêd sumêrêp upaminipun makatên.	III. Utamining pawèwèh, punika tiyang wèwèh ingkang ngantos botên kasumêrêpan ing sintên-sintên, sanadyan ingkang dipunwèwèhi panggih botên sagêd sumêrêp upaminipun makatên.	III. <i>pemberian utama, yaitu seseorang memberikan sesuatu kepada orang lain yang tidak diketahui oleh siapa-siapa, walaupun yang diberipun tidak mengetahui sama sekali, misalnya begini.</i>	
[-35-]Pun A kintun arta dhatêng pun B wujud wang krêtas, kabungkus ing sêrat A tèkên rêgi F. 10.000 (krêtas nyewu sadasa lêmbat) nanging pakintunan wau botên mawi tèkên wantah, têngbungipun A dhatêng pun B makatên.	[-35-]Pun A kintun arta dhatêng pun B wujud wang krêtas, kabungkus ing sêrat A tèkên rêgi F. 10.000 (krêtas nyewu sadasa lêmbat) nanging pakintunan wau botên mawi tèkên wantah, têngbungipun A dhatêng pun B makatên.	<i>Si A mengirim uang kepada si B berupa uang kertas, dibungkus kertas oleh A tertulis senilai F.10.000,- (kertas ribuan sepuluh lembar) tetapi pengirim tadi tidak tertulis nama sebenarnya, kata si A kepada si B demikian.</i>	Kaca: 35 Paragraf: 49
Kula pun Utama, nêdya kintun arta dhatêng sampéyan F.10.000 punika kula sukakakên balaka dhatêng ing sampéyan,	Kula pun Utama, nêdya kintun arta dhatêng sampéyan F.10.000 punika kula sukakakên balaka dhatêng ing sampéyan,	<i>Si Utama, kirim uang kepada anda F.10.000,- ini saya berikan khusus kepada anda</i>	Kaca: 35 Paragraf: 50

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
kalayan lêga lila ing lahir batos, kénging sampéyan anggé sakarsa-karsa sampéyan, grek, tèkên Utama.	kalayan lêga lila ing lahir batos, kénging sampéyan anggé sakarsa-karsa sampéyan, grek, tèkên Utama.	<i>dengan tulus ikhlas lahir batin, boleh anda pergunakan sesuka hati. Sekian. Ttd. Utama.</i>	
Pun B, sarêng nampeni sêrat isi arta F.10.000 sarta ninggali ingkang kintun tèkên Utama, saha langkung malêngak déné dèrèng têpang kaliyan pun Utama, têka dipunkintuni arta samantên kathahipun dipunèngêt-èngêt mêksa dèrèng kaèngêtan, Utama iku sapa.	Pun B, sarêng nampeni sêrat isi arta F.10.000 sarta ninggali ingkang kintun tèkên Utama, saha langkung malêngak déné dèrèng têpang kaliyan pun Utama, têka dipunkintuni arta samantên kathahipun dipunèngêt-èngêt mêksa dèrèng kaèngêtan, Utama iku sapa.	<i>Si B setelah menerima surat berisi uang F10.000,- dan melihat yang mengirim tanda tangan Utama, dan sangat heran karena belum kenal dengan Utama, mengapa dikirim uang sebanyak ini, diingat-ingat tetap tidak diketahui si Utama itu siapa.</i>	Kaca: 35 Paragraf: 51
Ing wêkasan namung sagêd anggagas têngsipun Utama, su: luwih, tama: bêcik, dadi Utama, têngsé: luwih bêcik. Iku apa wèwèhé wong kang luwih bêcik pangalihé. Yèn mangkono iya sêmbah nuwun, lah makatên ingkang nama utamining pawèwèh.	Ing wêkasan namung sagêd anggagas têngsipun Utama, su: luwih, tama: bêcik, dadi Utama, têngsé: luwih bêcik. Iku apa wèwèhé wong kang luwih bêcik pangalihé. Yèn mangkono iya sêmbah nuwun, lah makatên ingkang nama utamining pawèwèh.	<i>Pada akhirnya hanya dapat menduga arti su-ta-ma, Su berarti sangat, Tama berarti sangat baik atau baik sekali. Apakah ini pemberian orang yang baik sekali hatinya. Bila demikian sangat terima kasih. Demikianlah yang dinamakan pemberian utama.</i>	Kaca: 35 Paragraf: 52
Makatên bilih bab ambêk utami, punika kénging kanggé anyêbarakên têbaning ngèlmi pangasih, manawi manungsa sampun pu[-36-] run	Makatên bilih bab ambêk utami, punika kénging kanggé anyêbarakên têbaning ngèlmi pangasih, manawi manungsa sampun pu[-36-] run	<i>Demikian jika hal sifat utama ini dapat untuk menyebar luaskan ilmu cinta kasih, apabila manusia sudah mau</i>	Kaca: 35 Paragraf: 53

Lajengipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks	Asiling Tejemahan	Katrangan
anglênggahi ambêk utami, sampun malih sakathahipun ingkang sarawungan botên sami asih. Sanadyan tiyang ing ngrika-ngrika ingkang botêna bèn ajêng, namung sarawungan saking pawartos kémawon mêksa katarik sih katrêsnanipun labêt gandaning asma sampun misuwur amrik wangi arum ngambar sumêbaring jagad, bêbudén makatên wau kénging kanggé ngangkah sih ing sadhéngah wiwit tiyang ngandhap tiyang tênggahan tuwin bangsa luhur dumugi sato kéwan sami asih sadaya ngantos sagêd kinasihan déning jawata.	anglênggahi ambêk utami, sampun malih sakathahipun ingkang sarawungan botên sami asih. Sanadyan tiyang ing ngrika-ngrika ingkang botêna bèn ajêng, namung sarawungan saking pawartos kémawon mêksa katarik sih katrêsnanipun labêt gandaning asma sampun misuwur amrik wangi arum ngambar sumêbaring jagad, bêbudén makatên wau kénging kanggé ngangkah sih ing sadhéngah wiwit tiyang ngandhap tiyang tênggahan tuwin bangsa luhur dumugi sato kéwan sami asih sadaya ngantos sagêd kinasihan déning jawata.	<i>memahami sifat utama, janganakan semua yang sering bergaul tentu saja semuanya kasih sayang. Meskipun orang-orang entah berantah yang tidak pernah bertemu muka, tetapi kenal dari berita, terpaksa tertarik kasih sayang, karena namanya sudah tersohor keseluruh penjuru dunia. Sifat demikian tadi dapat untuk meraih kasih sayang setiap orang dari orang-orang masyarakat biasa, orang-orang menengah dan masyarakat atas sampai binatang pun semua kasih sayang sampai disayang oleh malaikat.</i>	
Ing wusana among samantên têtungguling Ngèlmi pangasihan ingkang ngrampung.	Ing wusana among samantên têtungguling Ngèlmi pangasihan ingkang ngrampung.	<i>Pada akhirnya hanya demikian sekian sepucuk ilmu cinta kasih yang mengakhiri.</i>	Kaca: 36 Paragraf: 54
Titi tamating pangripta tinêngêran tanggal kaping 6 wulan Ramlan ing warsa Jé, sinangkalan: uni gati ngèsthi Sidi. 1854.	Titi tamating pangripta tinêngêran tanggal kaping 6 wulan Ramlan ing warsa Jé, sinangkalan: uni gati ngèsthi Sidi. 1854.	<i>Penulisan berakhir (tamat) pada tanggal 6 bulan Ramelan/Ramadan/ Puasa tahun Je, sengkalan Uni Gati Ngesthi Sidi. 1854.</i>	Kaca: 36 Paragraf: 55

5. Aparat kritik

Aparat kritik wontên panalitèn mênika minangka cathêtan andharan saking *suntingan SNP*. *Aparat kritik* ngandharakên sadaya wujud ing éwah-éwahaning *teks* ingkang arupi nambahi aksara utawi têmbung, nyuda aksara utawi têmbung, saha nggantos aksara utawi têmbung wontên *teks SNP*. Wujud ing éwah-éwahan *teks* kasêbut kapêndhêt saking *SNP*. *Aparat Kritik* kaandharakên ing ngandhap mênika.

Tabel 22: Aparat Kritik

Prakawis	Sadèrèngipun Dipun-sunting	Suntingan	Asilipun Suntingan	Katrangan
1	sêtijap	sêtija(b) ¹	sêtijab	kaca: 5 larik: 8
2	katrênan	katrê<s> ² nan	katrêsnan	kaca: 8 larik: 8
3	matatên	ma(k) ³ atên	makatên	kaca: 9 larik: 17
4	dipunkawoni	dipun(g) ⁴ awoni	dipungawoni	kaca: 12 larik: 8
5	kasagêtên	kasagê(d) ⁵ ên	kasagêdên	kaca: 12 larik: 9
6	ingka	ingka<ng> ⁶	ingkang	kaca: 12 larik: 11
7	makakên	maka(t) ⁷ ên	makatên	kaca: 13 larik: 18
8	sangking	sa[ng] ⁸ king	saking	kaca: 13 larik: 19
9	sanpun	sa(m) ⁹ pun	sampun	kaca: 19 larik: 8
10	piwêlang	piwêl(i) ¹⁰ ng	piwêling	kaca: 21 larik: 1
11	ngênêp	ngênê(b) ¹¹	ngênêb	kaca: 21 larik: 11
12	panétahipun	pa(r) ¹³ étahipun	parétahipun	kaca: 30 larik: 10

Aparat kritik minangka wujuding éwah-éwahan ingkang arupi nambahi aksara utawi têmbung, nyuda aksara utawi têmbung, saha nggantos aksara utawi têmbung wontên *teks SNP*. Wondéné pirêmbagan *aparat kritik* wontên *suntingan teks SNP* kaandharakên wontên ngandhap mênika.

1) sêtija(b)¹ (kaca:5, larik: 8)

Prakawis 1, aksara p ingkang kasêrat wontên têmbung **sêtijap** dipungantos kaliyan aksara b, saéngga têmbungipun dados **sêtijab**. Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têmbung sêtijap botên kapanggihakên têngesipun. Têmbung sêtijab têngesipun mandi, mustajab (Poerwadarminta, 1939: 560). Wondéné wontên *teks*-ipun kasêrat.

...Langkung malih kapusthi kanthi pangèsthi inggih **sêtijap** sêtija(b)¹ sayêktos, sagêd nuwuhakên éloking pangraos, warni awon katingal saé, patrap kaku katingal kèwês, têmbung kaku katingal lêmês.

2) katrê<s>²nan (kaca: 8, larik: 8)

Prakawis 2, têmbung **katrênan** katambahakên aksara s, saéngga têmbungipun dados **katrêsnan**. Panambahan aksara kasêbut, kajumbuhakên kaliyan *konteks* ukaranipun. Têmbung katrêsnan, asalipun saking têmbung (ka-) + (trêsna) + (-an). Têmbung trêsnan têngesipun asih, mulunging ati marang liyan (tanpa hawa-nafsu) (Poerwadarminta, 1939: 620). Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têmbung trêna têngesipun sukêt (Poerwadarminta, 1939: 620). Pramila, têmbung katrênan dipun-*sunting* dados katrêsnan supados jumbuh kaliyan *konteks* ukaranipun. Wondéné wontên *teks*-ipun kasêrat.

...Wêkasan nancêbakên **katrê<s>²nan** dumugi ing lahir batos.

3) **ma(k)³atên** (kaca: 9, larik: 17)

Prakawis 3, aksara t ingkang kasêrat wontên têmbung **matatên** dipungantos kaliyan aksara k, saéngga têmbungipun dados **makatên**. Têmbung makatên têngêsipun mangkênê, mangkono (Poerwadarminta, 1939: 287), wondéné têmbung matatên botên wontên têngêsipun. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...Sêdya ingkang **ma(k)³atên** wau pancènipun sampun lênggah, ingkang dipunwêwêhi tiyang ingkang kacingkrangan tuwin mitulungi tiyang ingkang karibudan éwa déné wontên sawêwêhing ambêkan ingkang nyurupani punika,..

4) **dipun(g)⁴awoni** (kaca: 12, larik: 8)

Prakawis 4, aksara k ingkang kasêrat wontên têmbung **dipunkawoni** dipungantos kaliyan aksara g, saéngga têmbungipun dados **dipungawoni**. Têmbung dipungawoni, asalipun saking têmbung (dipun-) + (ng) + (awon) + (-i). Têmbung awon têngêsipun ala (Poerwadarminta, 1939: 23). Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têmbung kawon botên kapanggihakên wontên *kamus* kasêbut. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhappênika.

Manawi saruwungan nuju nanggori sulaya ing pamanggih ingkang suraosipun rêbat pakantuking raja brana, rêbat unggul lêtêsing basa, rêbat unggul saéning pratingkah tuwin rêbat unggul kajuwuraning nama, punika kêdah mikawon awit ingkang makatên wau damêl lêganipun ingkang **dipun(g)⁴awoni**.

5) **kasagê(d)⁵an** (kaca: 12, larik: 9)

Prakawis 5, aksara t ingkang kasêrat wontên têmbung **kasagêtên** dipungantos kaliyan aksara d, saéngga têmbungipun dados **kasagêdan**. Têmbung kasagêdan, asalipun saking têmbung (ka-) + (sagêd) + (-an). Têmbung sagêd têngêsipun bisa (Poerwadarminta, 1939: 538). Adhêdhasar *kamus Baoesastra*

Djawa (Poerwadarminta, 1939) têngbung sagêt” botên kapanggihakên wontên *kamus* kasêbut. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...Karêmbag kados pundi saupami pangawonipun ngantos **kasagê(d)⁵ên** kadosta:

6) ingka<ng>⁶ (kaca: 12, larik: 11)

Prakawis 6, têngbung **ingka** katambahakên aksara ng, saéngga têngbungipun dados **ingkang**. Têngbung ingkang têngsipun sing, kang (Poerwadarminta, 1939: 172). Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têngbung ingka botên wontên têngsipun. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...Ngawon prakawis raja brana **ingka<ng>⁶** ngantos pangaos sadasa wau utawi langkung, punapa botên damêl kapintunan ingkang agêng, sarta punapa botên dados têtuhanipun sanak sêdhèrèk kathah.

7) maka(t)⁷ên (kaca: 13, larik: 18)

Prakawis 7, aksara k ingkang kasêrat wontên têngbung **makakên** dipungantos kaliyan aksara t, saéngga têngbungipun dados **makatên**. Têngbung makatên têngsipun mangkênê, mangkono (Poerwadarminta, 1939: 287), wondéné têngbung makakên botên wontên têngsipun. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...Wusana pangawonipun têka badhé kasirnakakên malah nêdya ngongasakên kacubriyan, ingkang **maka(t)⁷ên** punika punapa kalèntu,...

8) sa[ng]⁸king (kaca: 12, larik: 19)

Prakawis 8, têngbung **sangking** dipunkiranangi aksara ng, saéngga têngbungipun dados **saking**. Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têngbung sangking botên wontên têngsipun. Wondéné

têmbung saking têngesipun saka (Poerwadarminta, 1939: 539). Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...tur sakathahing pangawon wau manawi karaosakên langkung-langkung **sa[ng]⁸king** ambujêng pêrlunipun piyambak, makatên tumrap mandhêsing pamikir...

9) sa(m)⁹pun (kaca: 19, larik: 8)

Prakawis 9, aksara n ingkang kasêrat wontên têmbung **sanpun** dipungantos kaliyan aksara m, saéngga têmbungipun dados **sampun**. Têmbung sampun têngesipun wis, uwis (Poerwadarminta, 1939: 543). Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têmbung sanpun botên kapanggihakên wontên *kamus* kasêbut. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...sarta ngruntutakên larasing sêdya, supados salaminipun **sa(m)⁸pun** ngantos pêdhot...

10) piwêl(i)¹⁰ng (kaca: 21, larik: 1)

Prakawis 10, aksara a ingkang kasêrat wontên têmbung **piwêlang** dipungantos kaliyan aksara i, saéngga têmbungipun dados **piwêling**. Têmbung piwêling têngesipun wêling, wêlingan (Poerwadarminta, 1939: 495). Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têmbung piwêlang botên kapanggihakên wontên *kamus* kasêbut. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...Mituhu, lripun: tumêmên, inggih punika ngèstoaka[-21-]kên ing **paréntah** ngèngêt-èngêt ing **piwêl(i)¹⁰ng**, tuwin muNdhi-muNdhi ing piwulang,...

11) ngênê(b)¹¹ (kaca: 21, larik: 11)

Prakawis 11, aksara p ingkang kasêrat wontên têmbung **ngênêp** dipungantos kaliyan aksara b, saéngga têmbungipun dados **ngênêb**. Têmbung ngênêb têngesipun njarehake supaya mênêb, njarehake ati (supaya mari napsu)

(Poerwadarminta, 1939: 393), wondéné têmbung ngênêp botên wontên têngêsipun.

Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...Rumêksa, liripun: anjagi karikuhaning kakung **ngênê(b)**¹¹ wados, botên calak lancang sêsaminipun...

12) **pa(r)**¹²**étahipun** (kaca: 30, larik: 10)

Prakawis 12, aksara n ingkang kasêrat wontên têmbung **panétahipun** dipungantos kaliyan aksara r, saéngga têmbungipun dados **parétahipun**. Têmbung dipunngawoni, asalipun saking têmbung (parétah) + (-ipun). Têmbung parétah têngêsipun dhawuh, pakon (Poerwadarminta, 1939: 472), wondéné têmbung panétah botên wontên têngêsipun. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

...mila **pa(r)**¹²**étahipun** inggih kêdah talatos, sampun ngantos kêmba, kaanggêpa kados déné putra wayah piyambak...

6. Cathêtan Terjemahan

Terjemahan teks SNP mênika wontên têmbung-têmbung tartamtu ingkang dipun-*terjemah*-akên dhatêng basa Indonesia, amargi botên trêp kaliyan têngêsing têmbung miturut *Baoesastra Djawa* saha botên trêp kaliyan *konteks* ukaranipun. Têmbung-têmbung ingkang botên trêp kaliyan *konteks* ukaranipun dipuncathêt saha kaandharakên wontên *alternatif terjemahan* kanggé mangêrtosi têngêsipun têmbung mênika. Pirêmbagan cathêtan *terjemahan teks SNP* kaandharakên ing ngandhap mênika.

a. Pangéran

Pangéran inggih mênika ‘Gusti, bëndara, sêbutaning darah luhur’ (Poerwadarminta, 1939: 468). Têmbung pangéran wontên *teks* mênika dipun-*terjemah*-akên ‘Gusti’. Têngêsipun wontên basa Indonesia inggih mênika ‘Tuhan’.

b. Suta, Pulêya, Dhadhap, saha Waru

Suta, pulêya, dhadhap, saha waru inggih mênika kanggé nyêbut utawi sêsêbutaning tiyang ingkang dèréng mangêrtos namanipun (Padmosoekotjo, 1967: 137). Suta, pulêya, Dhadhap, saha Waru dipunanggé nalika jaman Walandi.

c. Tèkên

Tèkên inggih mênika tapak asma, nulis tapak asma (Poerwadarminta, 1939: 596). Têgêsipun wontên basa Indonesia inggih mênika '*tanda tangan*'. Têmbung nginggil mênika botên trêp mênawi dipunjumbuhakên kaliyan *konteks* ukaranipun, satêmah wontên *teks* mênika tèkên ka-*terjemah*-akên '*tertulis*'. *Konteks* ukara ingkang kasêrat ing *teks SNP* inggih mênika 'kabungkus ing sêrat A tèkên rêgi F. 10.000' *terjemahan*-ipun '*dibungkus Surat A tertulis senilai F.10.000*'.

d. F

F, inggih mênika lambang saking *Florin* (guldhen). *Florin*, inggih mênika *satuan mata uang* ingkang dipunanggé nalika jaman Walandi (<http://mudysshare.blogspot.com/2012/04/sejarah-rupiah-negara-indonesia-lambang.html>)

e. Jawata

Jawata inggih mênika 'dewa' (Poerwadarminta, 1939: 83). Têgêsipun wontên basa Indonesia inggih mênika '*dewa*'. Têmbung nginggil botên trêp mênawi dipunjumbuhakên kaliyan *konteks* ukaranipun, satêmah wontên *teks* mênika jawata ka-*terjemah*-akên '*malaikat*'. *Konteks* ukara ingkang kasêrat ing *teks SNP* inggih mênika 'Tiyang karêksa ing guru prasasat kajangkung ing jawata' *terjemahan*-ipun '*Siapapun yang dijaga guru berarti dia dilindungi oleh malaikat*'

D. Asiling Panalitèn saha Pangrêmbagan

SNP kalêbêt satunggaling *naskah* ingkang ngêwrat bab piwulang. Piwulang ingkang kawrat inggih mênika mratélakakên lampahing tiyang matêk aji pangasihan sinêratan mantranipun. Panalitèn mênika kaangkah sagêd mangrêtos ijinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP*. Jinising katrêsnan dhatêng garwa kasêbut, salajêngipun sagêd dipunginakakên wontên ing gêsang bêbrayan.

Jinising katrêsnan dhatêng garwa kasêbut dipunsêrat ing *tabel*. Jinising katrêsnan dhatêng garwa ingkang dipunsêrat wontên *tabel*, salajêngipun dipunandharakên wontên bab pangrêmbagan. Wondéné *tabel* jinising katrêsnan dhatêng garwa wontên *teks SNP* kaandharakên ing ngandhap mênika.

Tabel 23: Jinising Katrêsnan dhatêng Garwa

No.	Kaca	Nomêr Data	Asiling Transliterasi	Asiling Terjemahan
1.	19	A1	trêsna , liripun: manah gathuk tuwin mathuk awit badan kêkalih prasasat dados tunggal	<i>mencintai</i> , artinya: <i>hati bertemu dan cocok, sebab dua tubuh seakan-akan menyatu</i>
2.	19	A2	ngomahi , liripun: mrênahakên panggénan sapirantosipun ingkang kalayan pantês, supados sampun ngantos katingal saru, sagêda malah katingal samuwa kamanungsanipun.	<i>bertempat tinggal</i> , artinya: <i>mengatur tempat dengan perabotannya yang serasi, supaya jangan sampai kelihatan kurang bagus, sedapat mungkin tampak lebih mewah.</i>
3.	19	A3	ngayani , liripun: nyukani kaya inggih punika nyukani sarana minangka sandhang têdhanipun pawèstri, utaminipun ingkang nyêkapi, supados saya ngagêngakên antêping jêjodhoan.	<i>menafkahi</i> , artinya: <i>memberi penghasilan yaitu memberikan pakaian dan makan istri, sebaiknya mencukupi, supaya makin membesarkan kemantapan berumah tangga/perjodohan.</i>

Lajêngipun tabel

No.	Kaca	Nomêr Data	Asiling Transliterasi	Asiling Terjemahan
4.	19	A4	ngajèni , liripun: ngurmati, inggih punika botên ngrèmèhakên dhatêng pawèstri, botên ngina, botên sawiyah- wiyah, tuwin botên sawênang-wênang.	menghormati , artinya: yaitu tidak merendahkan pada istri, tidak menghina, tidak semena- mena dan tidak sok kuasa.
5.	19	A5	ngéman , liripun: rumêksa. a. rumêksa kasarasanipun b. rumêksa kawiranganipun c. rumêksa kasisahanipun d. rumêksa kalêpatanipun e. rumêksa kapitunanipun f. rumêksa kasangsaranipun	menyayangi , artinya: menjaga. a. menjaga kesehatannya b. menjaga: rasa malunya c. menjaga: kesedihannya d. menjaga: kesalahannya e. menjaga: kekurangan- nya f. menjaga: kesengsaraannya
6.	20	A6	1. Bêkti , liripun: nêmbah utawi tansah damêl kasaénan tiyang jalêr kapundhi-pundhi kapindha dhustri utawi kaangêp guru awit laki punika lèlintuning rama ibu.	1. Berbakti , artinya: hormat ialah selalu berbuat kebaikan, suami sangat dihormati diumpamakan atau dianggap pengganti ayah ibu.
7.	20	A7	2. Sumungkêm , liripun: mantêp botên ginging pangrèh ingkang utami, sarta botên mangroh ing tingal, kajawi namung mêlêng sawiji dhatêng lakinipun.	2. Menghormati , artinya mantab tidak ragu pada peraturan yang baik, dan tidak menduakan pandangan, selain hanya pada suami.
8.	20	A8	3. Mituhu , liripun: tumêmên, inggih punika ngèstoakakên ing paréntah ngèngêt-èngêt ing piwêlang, tuwin mundhi-mundhi ing piwulang.	3. Patuh , artinya : sungguh-sungguh, yaitu melakukan perintah, mengingat-ingat pesan, sikap, aturan dan sebagainya.

Lajêngipun tabel

No.	Kaca	Nomêr Data	Asiling Transliterasi	Asiling Terjemahan
9.	21	A9	4. Ngladosi , liripun: nglampahi pangrèh inggih punika tumindak punapa paréntah ing kakung kalayan pantês, têngêsipun pantêsipun lampahi tiyang èstri, botên manèk krambil	4. Melayani , artinya : melksanakan aturan yakni bertindak atas perintah suami dengan pantas, maksudnya pantas sebagai seorang perempuan, tidak memanjat pohon kelapa.
10.	21	A10	5. Sêtya , liripun: têngên inggih punika wantah, lugu, tuwin pasaja utawi botên bêngèsan tuwin botên lèlèmèran punapa déné botên dora cara.	5. Setia , artinya : tidak dusta, yaitu apa adanya dan sederhana atau tidak selingkuh apalagi berbohong.
11.	21	A11	6. Rumêksa , liripun: anjagi karikuhaning kakung ngênêp wados, botên calak lancang sêsaminipun.	6. Menjaga , artinya : menjaga hal-hal yang dapat menimbulkan rasa malu suami, menyimpan rahasia, tidak berbuat sekehendak hati sendiri.
12.	21	A12	7. Biyantu , liripun: rêrêncangan saha conggahipun punapa ingkang kados kapakên tuwin wrastaning kakung, kédah dipunlabêti.	7. Membantu , artinya : menolong sesuai kemampuan atas perintah suami dan membela kesulitannya
13.	21	A13	8. Ngaji-aji , liripun: mundhi-mundhi sarta ngluhurakên ing kakung, punapa déné botên mêngku inggih punika botên ngrumiyini karsaning laki.	8. Menghargai , artinya : sangat menghormati dan menjunjung tinggi suami dan tidak mendahului kehendaknya
14.	21	A14	9. Sumarah , liripun: manut miturut pangrèhing prayogi, inggih botên marêngkang pranataning kakung, dados nama gadhah iman têngêsipun kapracayan.	9. Berserah diri , artinya : selalu menuruti perintah baik, tidak boleh tidak menurut aturan suami, jadi berarti mempunyai keyakinan.

Saking *tabel* ing nginggil, sagêd dipuntingali jinising katrêsnan dhatêng garwa. Katrêsnan dhatêng garwa sagêd kalampahan mênawi sampun krama antawisipun tiyang jalêr kaliyan tiyang èstri. Krama miturut *Undang-undang* nomêr 1 *taun* 1974 inggih mênika pangikêt lair batos antawisipun tiyang jalêr kaliyan tiyang èstri dados garwa-èstri kanthi ancas dados kulawarga ingkang kêbak katrêsnan, èstri sih-sinisihan saha dados kulawarga langgêng adhêdhasar Gusti Ingkang Maha Esa.

Tiyang krama nglampahi urip bêbrayan botên salaminipun rukun, kêbak katrêsnan saha éca sakéca, nanging wontên prakawis-prakawis ingkang sagêd njalari *perceraian*. Prakawis-prakawis mênika manêka warna, antawisipun botên rukun anggènipun nglampahi urip bêbrayan, kados déné kirang katrêsnan saha kirang tanggêl jawab dhatêng garwanipun.

Panalitèn mênika kaangkah sagêd dados pandom mênawi badhé krama supados anggènipun nglampahi urip bêbrayan kêbak katrêsnan, rukun saha langgêng. Pandom katrêsnan dhatêng èstri mênika kawrat wontên *teks SNP*, wontên *teks SNP* katrêsnan dhatêng èstri dipunpérang dados kalih inggih mênika katrêsnan tiyang jalêr dhatêng èstrinipun saha katrêsnan èstri dhatêng garwanipun. Wondéné andharanipun kapratélakakên ing ngandhap mênika.

1. Katrêsnan Jalêr dhatêng Èstri

Jinising katrêsnan jalêr dhatêng èstrinipun wontên *teks SNP* inggih mênika trêсна, ngomahi, ngayani, ngajèni, saha ngéman. Andharanipun kapratélakakên ing ngandhap mênika.

a. Trêсна

Trêсна inggih mênika manahipun gathuk saha mathuk awit badan kêkalih prasasat dados tunggal. Pêthikan *teks SNP* kados ing ngandhap mênika.

Trêсна, liris: manah gathuk tuwin mathuk awit badan kêkalih prasasat dados tunggal, dados kédah ngulinakakên pamoring kalakuan ingkang prayogi, nyondhongakên raosing cipta, sarta ngruntutakên larasing sêdya, supados salaminipun sampun ngantos pêdhot. Awit tiyang jêjodhoan punika mênawi ngantos pêpisahan sêjatosipun nguciwakakên ing kamanungsan.(19;A1)

Terjemahan-ipun,

Mencintai, artinya: hati bertemu menjadi satu dan cocok, sebab dua manusia berbeda jenis kelamin menjadi satu dan menyatu, jadi harus membiasakan dengan tindakan yang baik, cipta rasa dan menyelaraskan tujuan, supaya selamanya bahagia jangan sampai bercerai, sebab bila sampai pernikahan itu putus, sebenarnya mengecewakan.

Trêсна mênika dipungambarakên kaliyan suruh mênawi wontên panggihing têtântên ingkang ngêmu têtês lumah kalawan murêp sami raosnipun, ginêgêt tunggal raosnipun. Awit trêсна mênika raos pangraosnipun nyawiji, antawisipun raos kaliyan tumindak sami, nêdahakên raos trêсна kaliyan garwanipun. Tuladhanipun mênawi pawicantênan kaliyan garwanipun kanthi swantên ingkang sarêh. Prakawis mênika jumbuh kaliyan *Undang-undang perkawinan* nomêr 1 taun 1974 *pasal 33* inggih mênika “*Suami-istri wajib saling cinta mencintai...*”. Dhawuhipun Allah SWT kawrat ing *Qur'an Surat Ar Rum ayat 21*. *Terjemahan Indonesia-nipun ngandhap mênika.*

“*Dan dijadikan-Nya di antaramu rasa kasih dan sayang*”. (Departemen Agama RI, 1998:324)

Saking *terjemahan Qur'an Surat Ar-Rum ayat 21* nginggil mênika jumbuh kaliyan *teks SNP* bilih tiyang jalêr kaliyan tiyang èstri mênika kédah sih-sinisihan adhêdhasar raos trêсна. Salajêngipun raos trêсна mênika kédah dipunjagi sarêng-

sarêng, amargi trêсна mênika dadosakên kulawarga *harmonis*, rukun saha langgêng. Raos trêсна mênawi botên dipunjagi saèstu samangké sagêd njalari *perceraian*. *Perceraian* mênika dados awisan ingkang kêdah dipunkiwakakên amargi sagêd dados kuciwa kulawarga sanèsipun saha masarakat. *Perceraian* wontên masarakat sagêd njalari *sanksi sosial*.

b. Ngomahi

Ngomahi têngêsipun tiyang jalêr kêdah mrênahakên papan panggènan ingkang pantes. Pêthikanipun *teks SNP* kados ing ngandhap mênika.

Ngomahi, lirisipun: mrênahakên panggènan sapirantosipun ingkang kalayan pantês, supados sampun ngantos katingal saru, sagêda malah katingal samuwa kamanungsanipun. (19; A2)

Terjemahan-ipun,

Bertempat tinggal, artinya: memberikan tempat tinggal dan perabotannya, jangan sampai kelihatan kurang bagus, sedapat mungkin tampak lebih menarik.

Ngomahi mênika jêjibahanipun tiyang jalêr dhatêng garwanipun, inggih mênika nyukani papan panggènan ingkang saé. Dhawuhipun Allah SWT kawrat ing *Qur'an Surat At-Thalaq ayat 6 Terjemahan Indonesia-nipun* ngandhap mênika.

“Tempatkanlah mereka (para isteri) dimana kamu bertempat tinggal menurut kemampuanmu” (Departemen Agama RI, 1998: 446)

Terjemahan Qur'an Surat At-Thalaq ayat 6 ing nginggil gathuk kaliyan *teks SNP* bilih tiyang jalêr supados mapanakên garwanipun wontên papan ingkang saé miturut *kemampuan-nipun* ingkang jalêr. Papan mênika kalêbêt kabêtahan pokok, inggih mênika panggonan kanggé mapan ingkang wujudipun griya. Anggènipun pados papan kanggé ndamêl griya mênika prayoginipun ingkang *strategis*, Ancasipun supados anggènipun nglampahi pagêsan sagêd ayem

tentrem. Bab mênika ugi jumbuh kaliyan *Undang-undang perkawinan* nomêr 1 taun 1974 *pasal* 32, inggih mênika “*suami-istri harus mempunyai tempat kediaman yang tetap*”.

Satêmah ngomahi wontên *teks SNP* dipuntingali saking *Qur'an Surat At-Thalaq ayat 6* saha *Undang-undang Perkawinan* inggih mênika ngomahi mênika jêjibahanipun tiyang jalêr nanging miturut *kemampuan-nipun*, anggènipun mapanakên èstrinipun wontên papan ingkang saé wujudipun griya. Papan mênika padunungan ingkang dipundunungi kaliyan kulawarganipun kanggé sarana pagêsan saha kanggé nggulawêntah putranipun. Pramila wontên unèn-unèn “*Rumahku surgaku*” têngêsipun griya mênika papan panggènan ingkang aman, nyaman saha éndah.

c. Ngayani

Ngayani inggih mênika nyukani kaya kados ta sandhang, tédha lan sapanunggalanipun. Ngayani têngêsipun maringi nafkah inggih mênika nyêkapi kabêtahan èstrinipun saha kulawarganipun. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Ngayani, liripun: nyukani kaya inggih punika nyukani sarana minangka sandhang tédhanipun pawèstri, utaminipun ingkang nyêkapi, supados saya ngagêngakên antêping jêjodhoan. (19; A3)

Terjemahan-ipun,

Menafkahi, artinya: memberikan nafkah yaitu memberikan pakaian, makanan dan sebaiknya mencukupi, supaya semakin memberikan kemantapan dalam berumah tangga.

Ngayani mênika jêjibahanipun tiyang jalêr dhatêng èstrinipun, inggih mênika budi daya pados nafkah kanggé nyêkapi kabêtahan kulawarganipun.

Kajumbuhakên kaliyan *Undang-undang Perkawinan* nomêr 1 taun 1974 *pasal* 34.

Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

“Suami wajib melindungi isterinya dan memberikan segala sesuatu keperluan hidup berumah tangga sesuai dengan kemampuannya”

Ngayani kalêbêt kabêtahan pokok tiyang gêsang inggih mênika pangan saha sandhang. Pangan mênika dados sarananing ngaurip arupi sêga, lêlawuhan lan sapanunggalanipun. Pangan mênika dipunpadosi kanthi cara budi daya makarya mila wontên Jawi unèn-unènipun kados ta pados pangupa jiwa saha ora obah ora mamah. Unèn-unèn mênika nêdahakên tiyang mênika kêdah budi daya makarya pados pangan.

Sandhang mênika sarana kanggé nutupi badan arupi rasukan lan sapanunggalanipun. Para winasis ngêndika “Ajining raga saka busana”, busana mênika kalêbêt sandhangan kanggé kaéndahan badan saha simbol tiyang ingkang luhur. Kajumbuhakên kaliyan *ajaran* agama Islam, Gusti Allah *berfirman* ing *Al Qur'an Surat Al Baqarah ayat 233. Terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênika.

“dan kewajiban ayah memberi makan dan pakaian kepada para ibu dengan cara yang makruf. Seseorang tidak dibebani melainkan menurut kadar kesanggupannya” (Departemen Agama RI, 1998: 29)

Satêmah ngayani mênika tiyang èstri dipunparingi nafkah kaliyan garwanipun inggih mênika arupi sandhang, pangan saha arta. Kanthi sarana mênika kulawarganipun sagêd lêstantun saha makmur. Tiyang jalêr ingkang pados kayanipun lajêng ingkang èstri ingkang ngêcakakên kaya mênika. Anggènipun ngêcakakên kaya kanggé sandhang sasagêdipun ingkang prasaja saha ingkang pantês.

d. Ngajèni

Ngajèni inggih mênika ngurmati dhatêng èstrinipun botên ngrèmèhakên dhatêng pawèstri, botên ngina, botên sawiyah-wiyah, tuwin botên sawênang-wênang. Manungsa mênika botên sampurna, samantên ugi kaliyan tiyang èstri ugi botên sampurna. Tiyang jalêr kêdah sagêd mangrêtosî bab mênika satêmah tiyang jalêr sagêd ngajèni èstrinipun. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Ngajèni, liripun: ngurmati, inggih punika botên ngrèmèhakên dhatêng pawèstri, botên ngina, botên sawiyah-wiyah, tuwin botên sawênang-wênang. (19; A4)

Terjemahan-ipun,

Menghormati, artinya: yaitu tidak merendahkan pada istri, tidak menghina, tidak semena-mena dan tidak sok kuasa.

Tiyang jalêr mênika kêdah sagêd ngajèni kaliyan èstrinipun, botên dipunparêngakên ngina tuwin sawiyah-wiyah. Tiyang èstri mênawi sampun krama mênika dados tanggèljawabipun ingkang jalêr. Tiyang jalêr kaliyan garwanipun kanthi cara ingkang saé. Tiyang jalêr kaliyan tiyang èstri kêdah urmat saha ngurmati. Kajumbuhakên kaliyan *Undang-undang* nomêr 1 taun 1974 *pasal* 33. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

“Suami istri wajib saling cinta mencintai, hormat menghormati, setia dan memberi bantuan lahir-batin yang satu kepada yang lainnya”.

Tiyang jalêr mênika pêmimpin kulawarganipun, dados panutan kulawarganipun anggènipun ngadêpi èstrinipun kanthi cara-cara ingkang prayogi. Tuladhanipun kados ta ngiwakakên padu nalika béda kêkarêpan, mênawi wontên prakawis-prakawis ingkang wigati dipunrêmbag sarêng-sarêng saha ngajèni mênapa pamanggihipun èstrinipun. Kajumbuhakên kaliyan *ajaran* agama Islam,

Gusti Allah *berfirman* ing *Al Qur'an Surat Al-Isra ayat 23. Terjemahan-ipun* kados ing ngandhap mênika.

“Para lelaki adalah pemimpin bagi para wanita” (Departemen Agama RI, 1998: 227).

e. Ngéman

Ngéman tégêsipun tiyang jalêr kêdah rumêksa dhatêng èstrinipun. Rumêksa inggih mênika njagi kawiranganipun, kasisahanipun, kalêpatanipun, kapitunanipun, saha kasangsaranipun. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Ngéman, liripun: rumêksa. (19; A5)

Terjemahan-ipun,

Menyayangi, artinya: menjaga.

Ngéman miturut *teks SNP* nginggil mênika njagi èstrinipun saking kawiranganipun, kasisahanipun, kalêpatanipun, kapitunanipun saha kasangsaranipun. Tiyang mênika têbih saking sampurna sêmantên ugi kaliyan èstrinipun katah kakiranganipun saha tiyang mênika botên salaminipun lêrês, pramila tiyang jalêr kêdah mangêrtosi bab mênika. Bab mênika sampun dipunmangrêtosi samangké anggènipun *memperlakukan* èstrinipun kanthi cara-cara ingkang saé. Kajumbuhakên kaliyan *Undang-undang* nomêr 1 taun 1974 *pasal* 34. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

“suami wajib melindungi isterinya dan memberikan segala sesuatu keperluan hidup berumah tangga sesuai dengan kemampuannya”.

Tiyang èstri mênika dados tanggêl jawab tiyang jalêr dadosipun tiyang jalêr mênika dados pangayomipun ingkang tansah ngayomi kulawarganipun. satêmah samangké dados kulawarga ingkang têbih saking piala saha saking tumindak kirang prayogi. Njagi mênika botên namung lairipun nanging ugi ngantos

batosipun. Bab mênika jumbuh kaliyan *ajaran* agama Islam, Gusti Allah berfirman ing *Al Qur'an Surat An Nisa ayat 31. Terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênika.

“Laki-laki (suami) itu pelindung bagi perempuan (istri), karena Allah telah melebihkan sebagian mereka (laki-laki) atas sebagian yang lain (perempuan), dan karena mereka (laki-laki) telah memberikan nafkah dari hartanya” (Departemen Agama RI, 1998: 66).

2. **Katrêsnan Èstri dhatêng Jalêr**

Jinising katrêsnan èstri dhatêng tiyang jalêripun wontên *teks SNP* inggih mênika bêkti, sumungkêm, mituhu, ngladosi, sêtya, rumêksa, biyantu, ngaji-aji, saha sumarah. Wondéné andharanipun kapratêlakakên ngandhap mênika.

a. **Bêkti**

Bêkti mênika tiyang èstri kêdah nêmbah utawi tansah ndamêl kasaénan tiyang jalêr saha kaanggêp guru awit laki punika lêlintuning rama-ibu. Bêkti mênika manut utawi *taat* marang tiyang jalêripun, anggènipun taat kaliyan tiyang jalêripun tansah ndamêl kasaénan. Pêthikanipun wontên *teks SNP* kados ing ngandhap mênika.

Bêkti, liriipun: nêmbah utawi tansah ndamêl kasaénan tiyang jalêr kapundhi-pundhi kapindha dhustri utawi kaanggêp guru awit laki punika lêlintuning rama ibu. (20; A6)

Terjemahan-ipun,

Berbakti, artinya: hormat ialah selalu berbuat kebaikan, suami sangat dihormati diumpamakan atau dianggap pengganti ayah ibu.

Tiyang èstri kaliyan tiyang jalêripun anggènipun bêkti manut *teks SNP* nginggil inggih mênika nêmbah utawi ndamêl kasaénan marang tiyang jalêripun. Tiyang jalêripun èstu dipunormati amargi tiyang jalêripun mênika lêlintuning rama-ibu.

Bêkti kaliyan tiyang jalêripun mênika kêrsa nampi mênapa wontênipun ingkang sampun dipunparingakên tiyang jalêripun, kêrsa mirêngakên sadaya pitêdah-pitêdah tiyang jalêripun saha taat marang tiyang jalêripun. Satêmah bêkti mênika sagêd dipunwastani taat marang tiyang jalêripun. Tuladhanipun nggugu mênapa ingkang dipunngêdikakakên tiyang jalêripun, mênawi tiyang jalêripun wangsul saking nyambut ndamêl dipunsambut kanthi cara dipundamêlakên unjukan. Prakawis mênika jumbuh wontên *Undang-undang Perkawinan* nomêr 1 taun 1974 *pasal 33* inggih mênika “...*hormat menghormati, setia dan memberi bantuan lahir batin yang satu kepada yang lainnya*”.

Satêmah bêkti wontên *teks SNP* mênawi dipuntingali saking *Undang-undang Perkawinan* mênika jumbuh, bilih tiyang èstri mênika urmat dhatêng garwanipun saha tiyang jalêr mênika ugi sagêd urmat kaliyan èstrinipun.

b. Sumungkêm

Sumungkêm mênika tiyang èstri kêdah mantêp botên ginggang pangrèh ingkang utami, sarta botên mangroh ing tingal, kajawi namung mêlêng sawiji dhatêng laknipun. Têgêsipun tiyang èstri mênawi sampun krama panggalhipun mantêp kaliyan garwanipun, botên wontên priya sanêsipun garwanipun. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Sumungkêm, lripun: mantêp botên ginggang pangrèh ingkang utami, sarta botên mangroh ing tingal, kajawi namung mêlêng sawiji dhatêng laknipun. (20; A7)

Terjemahan-ipun,

Sangat hormat, artinya mantab tidak ragu pada peraturan yang baik, dan tidak menduakan pandangan, selain hanya pada suami.

Saking pêthikan ing nginggil tiyang èstri mênawi sampun krama nêmtokakên guru laknipun kêdah mantêp saèstu lair batos. Bab mênika jumbuh

kaliyan *konsep* “trêsna mênika wuta”, têngêsipun ingkang wuta sanês paninggalipun nanging panggalihipun inggih mênika botên wontên priya sanèsipun kajawi garwanipun. Tiyang èstri botên kêngilut kaliyan gumêbyaring kadonyan saha namung nurut hawa nafsunipun.

Tuladhanipun garwanipun mênika botên bagus pasuryanipun, wontên priya sanês ingkang langkung bagus pasuryanipun. Panggiri godha makatên mênika ingkang kédah dipunkiwakakên. Satêmah sumungkên mênika mantêp panggalihipun kaliyan tiyang jalêripun saha botên mangroh tingal kaliyan priya sanèsipun. Prakawis mênika mênawi dipunjumbuhakên kaliyan *ajaran* agama Islam, Gusti Allah *berfirman* ing *Al Qur'an Surat An Nisa ayat 34. Terjemahan-*ipun kados ing ngandhap mênika.

“Sebab itu maka wanita yang saleh, ialah yang taat kepada Allah lagi memelihara diri ketika suaminya tidak ada, oleh karena Allah telah memelihara (mereka)” (Departemen Agama RI, 1998: 66).

c. Mituhu

Mituhu mênika tiyang èstri kédah ngèstokakên ing paréntah, ngèngêt-èngêt ing piwêlang, saha mundhi-mundhi ing piwulang. Ugi tansah nanduakên ulat manis, têmbung aris, saha patrap rêh. Têngêsipun mituhu mênika patuh, taat saha sêtya kaliyan garwanipun. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Mituhu, lripun: tumêmên, inggih punika ngèstoaka[-21-]kên ing paréntah ngèngêt-èngêt ing piwêlang, tuwin mundhi-mundhi ing piwulang, punapa déné tansah nandukakên ulat manis, têmbung aris, patrap rêh, sêsaminipun. (20; A8)

*Terjemahan-*ipun,

Patuh, artinya : *sungguh-sungguh, yaitu melakukan perintah, mengingat-ingat pesan, sikap, aturan dan sebagainya.*

Saking pêthikan *teks SNP* ing nginggil mituhu marang garwanipun tiyang èstri mênawi dipundhawuhi dipuntindakakên kanthi saèstu. Sadaya paréntah, piwulang dipuneling-eling saha dipunlampahi. Mênawi paréntahipun mênika nindakakên ala, paréntah mênika sagêd botên dipunlampahi.

Wujudipun mituhu patrapipun dhatêng tiyang jalêripun nyêngsêmakên, ulatipun manis saha têmbungipun saé, sarèh saha ruruh. Tuladhanipun tiyang jalêripun botên marêngakên ngrasuk busana sarwa gumêbyar, bab mênika kêdah dipunlampahi amargi mênika saé.

d. Ngladosi

Ngladosi mênika tiyang èstri kêdah nglampahi tumindak mênapa paréntahipun tiyang jalêr. Têgêsipun ngladosi mênika nglampahi sadaya paréntah garwanipun minangka paréntah ingkang saé saha botên kliwat watês. Anggènipun nglampahi paréntah mênika kanthi suka ing tyas. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Ngladosi, liripun: nglampahi pangrèh inggih punika tumindak punapa paréntah ing kakung kalayan pantês, têgêsipun pantêsipun lampahi tiyang èstri, botên manèk krambil. (21; A9)

Terjemahan-ipun,

Melayani, artinya : melaksanakan aturan yakni bertindak atas perintah suami dengan pantas, maksudnya pantas sebagai seorang perempuan, tidak memanjat pohon kelapa.

Saking pêthikan *teks SNP* ing nginggil ngladosi mênika tiyang èstri nglampahi sadaya paréntah garwanipun, tiyang èstri mênika kêrsa dipunparéntah kaliyan garwanipun. Ngladosi mênika ngladosi lair saha batin, mênawi wontên kabudayan Jawi mênika masak, macak saha manak.

Masak mênika tiyang èstri kêdah prigêl ndamêl dhaharan, nyaosakên dhaharan saha tumbas jangan uatawi sayuran. Macak mênika dandan anggènipun dandan namung kanggé garwanipun. Dandan botên namung *aspek* lairipun nanging ugi *aspek* batinipun inggih mênika nganggé tumindak ingkang bêcik. Manak mênika ngladosi garwanipun arupi sarêsmi inggih mênika nurunakên wiji suci dados putra. Satêmah ngladosi mênika nglampahi sadaya paréntah garwanipun ingkang saé, ngladosi mênika macak, masak saha manask mênawi wontên kabudayan Jawi.

e. Sêtya

Sêtya mênika tiyang èstri kêdah têmên. Têgêsipun tiyang èstri kêdah wantah, lugu, saha prasaja utawi botên bêbèngèsan, lèlèmèran, saha botên dora cara. Têgêsipun sêtya mênika sêtya marang garwanipun saha tindak tandukipun saé. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Sêtya, liripun: têmên inggih punika wantah, lugu, tuwin pasaja utawi botên bêbèngèsan tuwin botên lèlèmèran punapa déné botên dora cara. (21; A10)

Terjemahan-ipun,

Setia, artinya : tidak dusta, yaitu apa adanya dan sederhana atau tidak selingkuh apalagi berbohong.

Saking pêthikan *teks SNP* ing nginggil bilih tiyang èstri mênika kêdah solah bawanipun prasaja, mênapa wontênipun saha botên tumindak ala. Tiyang èstri mênika kêdah mênapa wontênipun, botên nutup-nutupi mênawi wontên prakawis-prakawis ingkang wigati.

f. Rumêksa

Rumêksa tiyang èstri kêdah anjagi karingkuhaning kakung, ngênêp wados saha botên calak lancang. Têgêsipun rumêksa mênika sagêd jagi wadi utawi

rahasia kulawarganipun. Wadi mênika bab prêmana saha sagêd anjalari fitnah, mila mênika tiyang èstri kêdah sagêd jagi mênika. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Rumêksa, lripun: anjagi karikuhaning kakung ngênêp wados, botên calak lancang sêsaminipun. (21; A11)

Terjemahan-ipun,

Menjaga, artinya : menjaga hal-hal yang dapat menimbulkan rasa malu suami, menyimpan rahasia, tidak berbuat sekehendak hati sendiri.

Saking pêthikan *teks SNP* ing nginggil bilih tiyang èstri kêdah sagêd njagi wadi saking kulawarganipun. Wadi mênika sipatipun rahasia ingkang nyumêrêpi namung tiyang jalêr kaliyan èstrinipun saha gusti Allah. Wadi samangké sagêd nimbulakên fitnah saha sagêd nimbulakên kulawarganipun botên rukun. Pramila tiyang èstri mênika kêdah sagêd njagi wadi saking kulawarganipun.

g. Biyantu

Biyantu tiyang èstri kêdah rêréncangan saha conggahipun mênapa ingkang kados kapakên tuwin wrastaning kakung kêdah dipunlabêti. Biyantu têngêsipun ngêwangi tiyang jalêripun. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Biyantu, lripun: rêréncangan saha conggahipun punapa ingkang kados kapakên tuwin wrastaning kakung, kêdah dipunlabêti. (21; A12)

Terjemahan-ipun,

Membantu, artinya : menolong sesuai kemampuan atas perintah suami dan membela kesulitannya

Saking pêthikan *teks SNP* ing nginggil bilih tiyang èstri sasagêdipun biyantu guru lakinipun. Têngêsipun tiyang èstri mênika anggènipun biyantu guru lakinipun kêdah wontên pasarujukan garwanipun, mênawi garwanipun botên sarujuk botên dipunlampahi.

Biyantu wontên mriki têngêsipun makarya pados arta, pados arta mênika jêjibahanipun tiyang jalêr. Tiyang èstri anggènipun biyantu guru lakinipun namung samadya kêkawon saha angsal pasarujukan kaliyan garwanipun. Jaman samênika kathah para èstri ingkang makarya pados arta nanging ampun kêsupèn bilih tiyang èstri mênika botên wajib pados kaya saha tansah ngormati ingkang kakung.

h. Ngaji-aji

Ngaji-aji tiyang èstri mênika kédah mundhi-mundhi sarta ngluhurakên ing kakung, punapa déné botên mêngku inggih punika botên ngrumiyini karsaning laki. Ngaji-aji mênika prinsip ngunggulakên kulawarganipun kanthi cara ngluhurakên garwanipun. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Ngaji-aji, liripun: mundhi-mundhi sarta ngluhurakên ing kakung, punapa déné botên mêngku inggih punika botên ngrumiyini karsaning laki. (21; A13)

Terjemahan-ipun,

Menghargai, artinya : *sangat menghormati dan menjunjung tinggi suami dan tidak mendahului kehendaknya.*

Saking pêthikan ing nginggil bilih tiyang èstri mênika ngormati èstu kaliyan garwanipun, mênapa paréntahipun dipunlampahi saha mundhi-mundhi tiyang jalêripun. Tuladhanipun tiyang èstri tansah midhangêtakên ngêndikanipun garwanipun saha njagi hak garwanipun sanadyan garwanipun botên wibawa, kirang kawruhipun saha botên nandhingakên tiyang jalêripun kaliyan priya sanèsipun.

Tiyang èstri makatên mênika ingkang ngaji-aji kaliyan garwnipun têngêsipun ngunggulakên garwanipun saha ngluhurakên garwanipun. Tiyang èstri mênika kawastanan èstri ingkang *solihah*.

i. Sumarah

Sumarah tiyang èstri mênika kédah manut miturut pangrèhing prayogi, inggih mênika botên marêngkang pranataning kakung, dados nama gadhah iman utawi kapitadosan. Sumarah mênika tiyang èstri manut kaliyan garwanipun kanthi gêgêbêngan kapitadosan bilih tiyang jalêripun mênika saé, nêdahakên èstrinipun mênika kagungan kapitadosan. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Sumarah, liripun: manut miturut pangrèhing prayogi, inggih botên marêngkang pranataning kakung, dados nama gadhah iman têngêsipun kapracayan. (21; A14)

Terjemahan-ipun,

Berserah diri, artinya : *selalu menuruti perintah baik, tidak boleh tidak menurut aturan suami, jadi berarti mempunyai keyakinan. Kemudian sebagai istri, harus rukun, artinya satu tekad atau tujuan saling memahami.*

Saking pêthikan *teks SNP* ing nginggil bilih tiyang èstri mênika nglampahi sadaya paréntahipun garwanipun kanthi prayogi. Tiyang èstri mênika botên parêng bantah mênapa ingkang dipundawuhakên tiyang jalêripun. Tiyang èstri ugi kédah guyub rukun kaliyan garwanipun saha kaliyan kulawarga sanèsipun. Supados samangké dados kulawarga ingkang rukun.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhêdhasar pangrêmbaging *naskah* saha *teks SNP* ing bab IV, sagêd dipunpêndhêt dudutanipun. Wondéné dudutanipun ingkang kaandharakên kados ing ngandhap mênika.

1. Inventarisasi naskah SNP

Inventarisasi naskah SNP ing panalitèn mênika dipungarap kanthi *studi katalog* saha nyumurupi piyambak kawontênaning *naskah*. Saking asiling *inventarisasi naskah SNP* kapanggihakên tigang *eksemplar naskah SNP*. Adhêdhasar *studi katalog* wontên ing Perpustakaan *Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya naskah SNP* kapanggihakên wontên kalih *eksemplar naskah NSP*. *Naskah SNP* sapisan kasimpên kanthi, 1) nomêr *kode Bb.1.092* saha 2) nomêr *kode Bb.1.139* (Tim Penyusun, 2009). *Naskah SNP* ugi sagêd kapanggihakên wontên ing katalog *Descriptive Catalogue of The Javanese Manuscripts and Printed Books In The Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta* kanthi nomêr 14338 (Girardet, 1983: 124).

Wontên ing panalitèn mênika, *naskah* ingkang kaginakakên minangka *objek* panalitèn inggih mênika *naskah SNP* kanthi nomêr *kode Bb.1.092*. Dhasaring pamilihaning *naskah SNP* kanthi nomêr *kode Bb.1.092*, inggih mênika amargi papan panyimpêning *naskah* ingkang cêlak kaliyan panaliti, sêratanipun cêtha saha sagêd dipunwaos, saha kawontênanipun *naskah* saé saha wèntah.

2. *Deskripsi naskah SNP*

Naskah SNP salah satunggaling *naskah koleksi Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya* kanthi *kode Bb.1.092* (Tim Penyusun, 2009). *Teks SNP* sinêrat kanthi dhapukan gancaran. *Teks SNP* kasêrat mawi aksara Jawa cithak, wujud ing aksara mbata sarimbag. Adhêdhasar katrangan ing salêbêting *teks saha* katrangan ing *katalog*, kapanggihakên katrangan bilih ingkang nyêrat *naskah SNP* inggih mênika R. Poedjahardja saking Surakarta, kacithak wontên ing Kediri taun 1931.

3. *Transliterasi Teks saha Suntingan Teks SNP*

Metode transliterasi teks ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênika *metode transliterasi standar*. *Metode transliterasi standar* inggih mênika cara anggènipun ndamêl alih tulis sêrataning teks ingkang kasêrat kanthi adhêdhasar éjaan ingkang sampun dipunsampurnakakên utawi Ejaan yang Disempurnakan (EYD) ingkang taksih lumampah.

Metode suntingan teks ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênika inggih mênika *suntingan teks edisi standar*. Ancasipun ngginakakên *metode teks edisi standar* inggih mênika supados nggampilakên panalitèn anggènipun ndamêl *terjemahan teks SNP*. *Suntingan teks edisi standar* dipuntindakakên kanthi cara *standarisasi éjaan* adhêdhasar *Baoesastra Djawa* kaanggit déning Poerwadarminta (1939). *Suntingan teks* katindakakên kanthi nambahi aksara, ngurangi aksara, mênapa déné nggantos aksara. *Suntingan teks edisi standar* katindakakên kanthi *kontekstual*. Asiling *suntingan teks* dipunandharakên awujud *tabel*, ingkang

salajêngipun dipundamêl *aparat kritik*-ipun. Sasampunipun ndamêl *aparat kritik*, lajêng dipunandharakên kanthi têtêmbungan ingkang cêtha.

4. *Terjemahan Teks SNP*

Metode Terjemahan ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênika ngginakakên *metode terjemahan harfiah* saha *terjemahan isi* utawi *makna*. Kalih *metode* mênika dipuntindhakakên amargi *teks* ingkang dipunalihbasakakên botên sagêd namung ngginakakên salah satunggaling *metode terjemahan*. Dados, *proses* ndamêl alih basaning *teks* kajumbuhakên kaliyan *metode*-nipun.

Terjemahan harfiah inggih ngêwahi basaning *teks SNP* ka-*terjemah*-akên dhatêng basa *sasaran* (basa Indonesia). Manawi *terjemahan teks SNP* botên sagêd dipun-*terjemah*-akên kanthi *harfiah*, lajêng têtêmbung-têtêmbung wontên *teks SNP* dipungarap kanthi *terjemahan isi* utawi *makna*. *Terjemahan harfiah* saha *terjemahan isi* ing panalitèn mênika adhêdhasar têngês kanthi *kontekstual*.

5. *Jinising Katrêsnan dhatêng Garwanipun wontên SNP*

Jinising katrêsnan dhatêng Garwanipun ingkang kawrat ing *teks SNP* inggih mênika katrêsnan jalêr dhatêng tiyang èstrinipun saha katrêsnan èstri dhatêng tiyang jalêripun. Jinising katrêsnan jalêr dhatêng èstrinipun wontên *teks SNP* inggih mênika trêсна, ngomahi, ngayani, ngajèni, saha ngéman. Katrêsnan èstri dhatêng tiyang jalêripun wontên *teks SNP* inggih mênika bêkti, sumungkêm, mituhu, ngladosi, sêtya, rumêksa, biyantu, ngaji-aji, saha sumarah.

B. Pamrayogi

Adhêdhasar panalitèn *teks SNP* wontên pamrayogi ingkang prêlu dipunandharakên. Pamrayogi kasêbut kaandharakên kados ing ing ngandhap mênika.

1. Panalitèn mênika winatês ing panalitèn *filologi* saha jinising katrêsnan. Ing samangké, kaangkah para panaliti sanèsipun sagêd nglajêngakên panalitèn kanthi *sumber data naskah SNP* adhadhasar ngèlmi sanèsipun, tuladhanipun bab basa, bab sastra, bab budaya mênapa déné bab sanèsipun.
2. Panalitèn *naskah-naskah* ajinis piwulang Jawi taksih prêlu dipuntindakakên kanggé nglestantunakên isining *naskah* saha piwulang ing salêbêting *naskah* ingkang taksih sagêd dipunjumbuhakên ing pagêsangan masarakat samênika.

C. Implikasi

Adhêdhasar asiling panalitèn saha pangrêmbaging *naskah* saha *teks SNP* wontên *implikasi*-nipun. Wondéné *implikasi* panalitèn mênika kaandharakên makatên.

1. Asiling *deskripsi naskah, transliterasi, suntingan, parafrase, saha terjemahan* minangka pandom saking cak-cakanipun *metode* panalitèn *filologi* sagêd kanggé mbêdhah *naskah* Jawi mliginipun *naskah SNP* ingkang salajêngipun sagêd dipunpêndhêt isinipun.
2. Asiling panalitèn mênika tumrap pamaos umum, piwulang ingkang kawrat ing *SNP* taksih jumbuh kaliyan kawontênan ing jaman samênika, saéngga sagêd dipunginakakên wontên ing gêsang bêbrayan.

KAPUSTAKAN

A. *Manuskrip*

Poedjahardja, Raden. 1931. *Serat Ngelmi Pangasihannya*. Kediri: Boekhandel Tan Khoen Swie.

B. *Pustaka*

Admojo, Ghis Nggar Dwi. 2013. *Kajian Filologi saha Isining Teks Serat Icip Pati. Skripsi S1*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.

Baroroh-Baried, Siti, dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Darusuprpta. 2002. *Pedoman Penulisan Aksara Jawa*. Yogyakarta: Yayasan Pustaka Nusantara.

_____. 1984. "Beberapa Masalah Kebahasaan dalam Penelitian Naskah". *Widyaparwa* No.26 Oktober. Yogyakarta: Balai Penelitian Bahasa Departemen P&K.

Djamaris, Edwar. 2002. *Metode Penelitian Filologi*. Jakarta: CV Manasco.

_____. 1997. *Filologi dan Cara Kerja Penelitian Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.

Fromm, Erich. 1983. *Seni Mencinta*. Jakarta: Sinar Harapan.

Girardet, Nikolaus. 1983. *Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printed Book in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Ismaun, Banis. 1996. "Mengenal Ragam Bahasa Jawa dan Perkembangannya". Makalah dalam Kongres Bahasa Jawa II di Batu, Malang.

Lubis, Nabilah. 1996. *Naskah, Teks dan Metode Penelitian Filologi*. Jakarta: Forum Kajian Bahasa dan Sastra Arab Fakultas Adab IAIN Syarif Hidayatullah.

Mulyani, Hesti. 2010. *Komprehensi Tulis Jawa. Gegaran Mata Kuliah Komprehensi Tulis Jawa*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.

- Mulyani, Hesti. 2009a. *Teori Pengkajian Filologi*. Diklat (untuk Kalangan Terbatas) Mata Kuliah Filologi Jawa pada Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- . 2009b. *Membaca Manuskrip Jawa. Gegaran Mata Kuliah Membaca Manuskrip Lanjut*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Moeljadi. 2009. *Kamus Kecil Jawa-Indonesia*. Klaten: CV Sahabat.
- Poerwadarminta.W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B Wolters' Uitgevers-Maatschappij N.V.
- Robson, Stuart. O.1994. *Prinsip-prinsip Filologi Indonesia*. Jakarta: RUL.
- Rucitra, Dayinta Natya 2014. *Kajian Filologi Serat Ngelmi Pangasih. Skripsi S1*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Saputra, Karsono. 2008. *Pengantar Filologi Jawa*. Jakarta: Wedatama Widya Sastra.
- Sulastin-Sutrisno. 1981. *Relevansi Studi Filologi*. Pidato Pengukuhan Jabatan Guru Besar dalam Ilmu Filologi pada Fakultas Sastra Universitas Gadjah Mada. Yogyakarta: Liberty.
- Suroto. 1984. *Pelestarian Naskah Lama dan Penyebarannya dalam Catatan Ringkas tentang Transliterasi, Terjemahan dan Saduran*. Paper persyaratan Mata Kuliah Metode Kritik Teks, S2 Universitas Gadjah Mada.
- Suyami. 2001. *Serat Cariyos Dewi Sri dalam Perbandingan*. Yogyakarta: Kepel Press.
- Widodo-Mukhtar. 2000. *Konstruksi ke Arah Penelitian Deskriptif*. Yogyakarta: Avyrouz.
- Wiryamartana, I Kuntara. 1990. *Arjunawiwāha: Transformasi Teks Jawa Kuna Lewat Tanggapan dan Penciptaan di Lingkungan Sastra Jawa*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.

3. Internet

- Raditaryo. 2013. "Pengertian Cinta Kasih", <https://raditaryo.wordpress.com/2013/03/26/pengertian-cinta-kasih/>. Dipundownload tanggal 11 November 2013.

LAMPIRAN

11 20 22 23

[illegible]

3c. DRUK

(Diperlindoengi hak karang - karangan
termaktoeb dalem Stb. fahoen
1912 No. 600. falsal II).

WA
RIVA

Diterbitkan dan didistribusikan oleh:

Boehndel TAYMON SW E. - Redi:

100

[illegible]

וְהָיָה כִּי יֵרָאֶה הַמָּלָךְ וְהַכֹּהֵן

ᠪᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨ ᠵᠡᠳᠦ ᠲᠣᠯᠠᠭ

ကမ္ဘာ့ဗိမာန်ကမ္ဘာဗိမာန်

1350 1351 1352 1353 1354

88

P. ၁၄၆ နှစ်

1924.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

$\sqrt{ab} \leq \frac{a+b}{2}$

(an is 3)

"M" BOEKHARDT
S. WIGMORE
LO. SAN ANTONIO
D. JONAS

ප්‍රකාශන මධ්‍යස්ථානය

Die Seelen Seelen

1000

Penerbit TAN KHOEN SWIE, - Kediri.

Diperlindoengi Hak karang-karangan termaktoeb
Staatsblad 1912 No. 600 fatsal 11, — Kitab jang Sjah
di pertandaai tangan oleh penerbitnja seperti di bawahini:

Tan Khoen Swie

|| ၁။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၂။ နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၃။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၄။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၅။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၆။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၇။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၈။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၉။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၀။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၁။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၂။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၃။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၄။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၅။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၆။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၇။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၈။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၁၉။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

|| ၂၀။ နိဗ္ဗာန်သုတ် အဘိဓမ္မာ - နိဗ္ဗာန်သုတ်

BERKHADEL
S. WICHISOEROTO
LD. RAJAKAN 72
BUKJA.

[illegible]

အသံအသံအသံ ၂ : ငါ့

[illegible]

५५३

1. කතා විෂය 2. කෙටි කතා 3. කතා ක්‍රම 4. කතා ක්‍රම 5. කතා ක්‍රම 6. කතා ක්‍රම 7. කතා ක්‍රම 8. කතා ක්‍රම 9. කතා ක්‍රම 10. කතා ක්‍රම 11. කතා ක්‍රම

පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 12 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 13 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 14 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 15 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 16 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 17 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 18 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 19 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය
 20 සි පුද්ගලයාගේ ස්වභාවය සහ ආත්මයාගේ ස්වභාවය

॥ वाङ्मयः ॥

[illegible][illegible][illegible]

